m

~~M~~

Ego usum possideo huius
Libri nempe Ignatius

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~Antoni Dobrzanski~~

PUBLII
VIRGILII
MARONIS
MANTUANI
ÆNEIDOS
LIBRI XII.
IMPRESSI.

Anno Domini 1717.

CRACOVIÆ,
Typis UNIVERSITATIS

P. VIRGILII MARONIS. ÆNEIDOS LIBER I.

ARG. Duplex est Æneidos argumentum: Bella Æneæ & navigatio. Hæc civilis vitæ & privatæ exemplum exhibet: illa adumbrant heroum vitam. Primus hic autem liber tempestatem Æneæ, & ad Carthaginem appulsum continet.

ILle ego, qui quondam gracili modulatus ave-
Carmen, & egressus silvis, vicina coegi (na
Vt quamvis avido parerent arva colono, (tis
Gratum opus agricolis, at nunc horrentia Mar-
Arma virumque cano, Troiæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Lavinaque venit
Littora: multum ille & terris iactatus, & alto,
Vi superum sævæ memorem Junonis ob iram:
Multa quoque & bello passus, dum conderet vrbē;
Inferretque deos Latio: genus vnde Latinum,
Albanique patres atque altæ mœnia Romæ.
Musa mihi causas memora, quo numine læso,
Quidve dolens regina deum, tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit, *tanta ne animis cœlestibus iræ?*
Vrbs antiqua fuit, (Tyrij tenuere coloni,)
Carthago, Italiam contra, Tiberinaque longe
Ostia, dives opum studijsque asperrima belli:
Quam Juno fertur terris magis omnibus vnam,
Posthabita coluisse Samo, hic illius arma.

Hic currus fuit: hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, iam tum tenditque, fovetque.
Progeniem sed enim Troiano à sangvine duci
Audierat, Tyrias olimque verteret arces:
Hinc populum late regem, belloque superbum
Venturum excidio Libyæ: sic volvere Parcas.
Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis:
Nec dum etiam causæ irarum, sævique dolores
Exciderant animo: manet alta mente repostum
Iudicium Paridis, spretæque iniuria formæ,
Et genus invisum, & rapti, Ganymedis honores.
His accensa super iactatos æquore toto
Troas, reliqvias Danaum, atque immicis Achilli,
Arcebat longe Latio: multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem:
Vix è conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti. & spumas salis ære ruebant:
Cum Iuno æternum servans sub pectore vulnus,
Hæc secum; Mene incepto desistere victam?
Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem
Argivum, atque ipsos potuit submergere Ponto,
Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei?
Ipsa Iovis rapidum iaculata è nubibus ignem,
Disiecitque rates, evertitque æquora ventis.
Illum expirantem transfixo pectroe flammas
Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto.
Ast ego quæ divum incedo regina, Jovisque
Et soror, & coniux una cum gente tot annos
Bella gero, & quisquam numen Iunonis adoret

Præ

Præterea? aut supplex aris imponat honorem?
Talia flammato secum dea corde volutans,
Nimborũ in patriam, loca fæta furentibus Austris,
Æoliam venit, hic, vasto rex Aeolus antro
Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Imperio premit. ac vinclis, & carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt. celsa sedet Æolus arce,
Sceptra tenens, mollitque animos, & temperat iras.
Ni faciat: maria, ac terras, cœlumque profundum
Quippe ferant rapidi secũ, verrantq; per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens, molemque & montes in super altos,
Imposuit, regemque dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas sciret dare iussus habenas.
At quem tum Iuno supplex his vocibus usa est:
Æole (namque tibi divum pater atque hominũ rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos)
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor:
Ilium in Italiam portans victosque Penates.
Incute vim ventis, submersasque obrue puppes,
Aut age diversas. & disijce corpora Ponto.
Sunt mihi bis septem præstanti corpore nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo:
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos:
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.
Æolus hæc contra, Tuus, ô regina quid optes,
Explorare labor: mihi jussa capessere fas est.
Tu mihi quodcunque hoc regni, tu sceptra, Jovemque
Concilias, tu das epulis accumbere divûm.
Nimborumque facis, tempestatumque potentem,

Hæc vbi dicta, cavum conversa cuspide montem
Impulit in latus; ac venti velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuere mari: totumque à sedibus imis
Vna Eurusque notusque ruunt, creberque procellis
Africus; & vastos volvunt ad littora fluctus.
Insequitur clamorque virum, stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes cœlumque, diemque
Teucrorum ex oculis: Ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,
Præsentemque viris intentant omnia mortem
Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra:
Ingemit, & duplices tendens ad sidera palmas,
Talia voce refert: ô terque, quaterque beati,
Quos ante ora patrum Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere! ô Danaûm fortissime gentis
Tydide, mene Iliacis occumbere campis (xtra?
Non potuisse? tuaque animam hanc effundere de-
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
Scuta virum, galeasque, & fortia corpora volvit.
Talia iactanti stridens Aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi: tum prora avertit, & undis
Dat latus, insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi summo in fluctu pendent: his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit: furit æstus arenis.
Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet;
(Saxa vocant Itali medijs quæ in fluctibus Aras:
Dorsum immane mari summo) tres Eurus ab alto
In Brevia, & Syrtes urget (miserabile visu,)
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Vnam

Vnam, quæ Lycios, fidumque vehebat Orontem,
Ipsius ante oculos ingens à vertice Pontus
In puppim ferit: excutitur, pronusque magister
Volvitur in caput, ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circũ, & rapidus vorat æquore vor-
Apparent rari nantes in gurgite vasto, (tex.
Arma virûm, tabulæque: & Troia gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ,
Et qua vectus Abas, & qua grandævus Aletes,
Vicit hyems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure Pontum,
Emissamque hiemem sensit Neptunus, & imis
Stagna refusa vadis: graviter commtus, & alto
Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.
Disiectam Æneæ toto videt æquore classem,
Fluctibus oppressos Troias, cœlique ruina.
Nec latuere doli fratrem Junonis, & iræ.
Eurum ad se, Zephyrumque vocat: de hinc talia
Tantane vos generis tenuit fiducia vestri? (fatur.
Jam cœlum, terramque meo sine numine venti
Miscere, & tantas audetis tollere moles?
Quos ego: sed motos præstat componere fluctus:
Post mihi non simili pœna commissa luetis.
Maturate fugam, regique hæc dicite vestro:
Non illi imperium pelagi, sævumque tridentem,
Sed mihi sorte datum, tenet ille immania saxa,
Vestras, Eure domos: illa se jactet in aula
Æolus, & clauso ventorum carcere, regnet.
Sic agit, & dicto citius tumida æquora placat.
Collectasque fugat nubes, Solemque reducit.
Cymothoe simul, & Triton adnixus acuto

Detrudunt naves scopulo: levat ipse tridenti,
Et vastas aperit Syrtes, & temperat æquor,
Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac, veluti magno in populo cum sæpe coorta est
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus,
Jamque faces, & saxa volant; *furor arma ministrat:*
Tum, pietate gravem, ac meritis si forte virũ quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet,
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam
Prospiciens genitor, cœloque invectus aperto
Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.
Defessi Æneadæ, quæ proxima littora, cursu
Contendunt petere: & Libyæ vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus: insula portum
Efficit obiectu laterum: quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minan-
In cœlum scopuli quorum sub vertice late (tur
Æquora tuta silent: tum sylvis scena coruscis,
Desuper, horrentiq; atrum nemus imminet vmbra.
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum:
Intus aquæ dulces, vivoque sedilia saxo,
Nympharum domus. hic fessas non vincula naves
Vlla tenent: unco non alligat anchora morsu.
Huc septem Æneas collectis navibus omni
Ex numero subit: ac magno telluris amore
Egressi optata potiuntur Troes arena
Et sale tabentes artus in littore ponunt.
Ac primum silicis scintillam excudit Achates:
Suscepitque ignem folijs, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.

Tum Cererem corruptam undis, Cerealiaque arma
Expediunt fessi rerum, frugesque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo,
Æneas scopulum interea conscendit, & omnem
Prospectum late pelago petit: Anthea si que
Jactatum vento videat, Phrygiasque biremes,
Aut capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
Navem in conspectu nullam, tres littore cervos
Prospicit errantes, hos tota armenta seqvuntur
A tergo; & longum per valles pascitur agmen.
Constitit hic, arcumque manu, celeresque sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates.
Ductoresque ipsos primum capita alta ferentes
Cornibus arboreis sternit: tum vulgus; & omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerum cum navibus
æquet.
Hinc portum petit, & socios partitur in omnes,
Vina, bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes
Littore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
Dividit, & dictis mærentia pectora mulcet:
O socij (neque enim ignari summus ante malorũ)
O passi graviora: *dabit deus hu quoque finem.*
Vos & Scylleam rabiem, penitusque sonantes
Accestis scopulos: vos & Cyclopea saxa
Experti, revocate animos, mæstumque timorem.
Mittite *forsan & hæc olim meminisse juvabit*
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium: sedes ubi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, & vosmet rebus servate secundis.
Talia voce refert, curisque ingentibus æger

Spem vultu simulat: premit altum corde dolorem.
Illi se prædæ accingunt, dapibusque futuris:
Tergora diripiunt costis, & viscera nudant:
Pars in frustra secant, verubusque trementia figunt:
Littore ahena locant alij, flammasque ministrant.
Tum victu revocant vires, fusique per herbam
Implentur veteris Bacchi, pinguisque ferinæ. (tæ
Postquam exempta fames epulis, mensæque remo-
Amissos longo socios sermone requirunt,
Spemque metumq; inter dubij, seu viuere credant,
Sive extrema pati, nec iam exaudire vocatos,
Præcipue pius Æneas nunc acris Oronti,
Nunc amici casum gemit, & crudelia secum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthũ.
Et jam finis erat; cum Jupiter æthere summo
Despiciens mare velivolum, terrasque jacentes,
Littoraque, & latos populos, sic vertice cœli
Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales iactantem pectore curas
Tristior, & lachrymis oculos suffusa nitentes
Alloquitur Venus: ô qui res hominumque deumq;
Æternis regis imperijs, & fulmine terres,
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troes potuere? quibus tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato à sangvine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent
Pollicitus: quæ te genitor sententia vertit?
Hoc equidem occasum Troiæ, tristesque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens,
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insc-

Insequitur: quem das finem, rex magne laborum?
Antenor potuit medijs elapsus Achivis
Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem superare Timavi;
Vnde per ora novem vasto cum murmure montis
In mare præruptū, & pelago premit arva sonan-
Hic tamen ille urbem Patavi, sedesque locavit (ti.
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaque fixit
Troia; nunc placida compostus pace quiescit.
Nos tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Navibus, (infandum) amissus unius ob iram
Prodimur, atque Italis longe disiungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator, atque deorum.
Vultu, quo cœlum, tempestatesque serenat,
Oscula libavit natæ: dehinc talia fatur.
Parce metu Cytherea: manent immota tuorum
Fata tibi: cernes urbem, & promissa Lavini
Mœnia, sublimemque feres ad sidera cœli
Magnanimum Æneam: neque me sententia vertit.
Hic tibi (fabor enim, quando hæc te cura remor-
Longius & volvens fatorū arcana movebo) (des,
Bellum ingens gerit Italia, populosque feroces
Contundet, moresque viris & mænia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æstas,
Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
At puer Ascanius, cui nuc cognomen Iülo
Additur (Ilus erat dum res stetit Ilia regno)
Trigina magnos volvendis mensibus orbes
Imperio explebit, regnumque à sed. Lavini
Transferet & longam multa vi muniet Albam.
Hic jam tercentum totos regnabitur annos
Gen-

Gente sub Hectora donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, & Movortia condet
Mœnia, Romanosque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedit quin aspera Juno,
Quæ mare nunc, terrasque metu, cœlumq; fatigat,
Consilia in melius referet, mecumq; fovebit,
Romanos rerum dominos, gentemq; togatam.
Sic placitum: veniet lustris labentibus ætas,
Cum domus Assaraci Phthiam, clarasque Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Julius. à magno demissum nomen Jülo.
Hunc tu olim cœlo, spolijs Orientis onustum,
Accipies secura: vocabitur hic quoque votis.
Asperatū positis mitescent sæcula bellis:
Cana Fides, & Vesta. Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt: diræ ferro, & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: furor impius intus (nis
Sæva sedens super arma, & centum vinctus ache-
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait, & Maia genitum demittit ab alto.
Vt terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris ne fati nescia Dido
Finibus arceret. volat ille per aera magnum
Remigio alarum: ac) Lybiæ citus adstitit oris;
Et jam iussa facit ponuntque ferocia Pœni
Corda, volente deo: in primis regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentemq benignā.
At pi-

At pius Æneas per noctem plurima volvens,
Vt primum lux alma data est; exire; locosque
Explorare novos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant(nam incu[l]ta videt)hominésne, feræne,
Quærere constituit, socijsque exacta referre.
Classem in convexo nemorum, sub rupe cavata,
Arboribus clausam circum, atque horrentibus vm-
Occulit; ipse uno graditur comitatus Achate, (bris
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater media sese tulit obvia sylva,
Virginis os, habitumq́; gerens & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalyce, volucremque fuga prævertitur Hebrū.
Namq; humeris de more habilem suspenderat ar-
Venatrix,dederatq́;comas diffundere ventis; (cum
Nuda genu, nudoque sinus collecta fluentis.
Ac prior. heus, inquit, juvenes, monstrate mearū
Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
Succinctam pharetra, & maculosæ tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem;
Sic Venus, et Veneris contra sic filius orsus,
Nulla tuarum audita mihi, neque visa sororum,
O(quā te memorē,virgo!)namquehaud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat: ô dea certe;
An Phœbi soror, an nympharum sanguinis una?
Sis felix, nostrumque leves quæcunque laborem;
Et quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas, ignari hominumq; locorumq́;
Erramus, vento huc, & vastis fluctibus acti.
Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.
Tunc Venus haud equidem tali me dignor honore:
Virginibus Tyrijs mos est gestare pharetram,

Pur-

Purpureoque alte suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios & Agenoris urbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
Germanum fugiens longa est injuria, longæ
Ambages sed summa sequar fastigia rerum.
Huic coniux Sichæus erat, ditissimus agri
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primisque jugarat
Ominibus: sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes;
Quos inter medius venit furor ille Sichæum
Impius ante aras, atque auri cæcus amore
Clam ferro incautum superat, securus amorum
Germanæ: factumque diu celavit & ægram,
Multa malus simulans, vana spe lusit amantem:
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis ora modis attollens pallida miris:
Crudelis aras, trajectaque pectora ferro
Nudavit; cæcumque domus scelus omne retexit:
Tum celerare fugam, patriamque excedere suadet;
Auxiliumque viæ, veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus, & auri.
His commota fugam Dido, sociosque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: navis, quæ forte paratæ,
Corripiunt, onerantque auro portantur avari
Pygmalionis opes pelago: dux femina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentemque novæ Carthaginis arcem
Mercatique solum; facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.

Sed-

Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris,
Quove tenetis iter? quærenti talibus ille
Suspirans; imoque trahens à pectore vocem:
O dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annalis nostrum audire laborum:
Ante diem clauso componet vesper Olympo.
Nos Troia antiqua, si vestras forte per aures
Trojæ nomen ijt, diversa per æquora vectos
Forte sua Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum, fama super æthera notus:
Italiam quæro patriam, & genus ab Jove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor,
Matre dea monstrante viam, data fata secutus:
Vix septem convolsæ undis, Euroque supersunt.
Ipse ignotus, egens, Libyæ deserta peragro,
Europa, atque pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus, medio sic inter fata dolore est:
Quisquis es haud, (credo,) invisus Cœlestibus auras
Vitalis carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer
Namque tibi reduces socios, classemque relatam
Nuntio, & in tutum versis Aquilonibus actam:
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
Aspice bis senos lætantes agmine cygnos,
Ætherea quos lapsa plaga Jovis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam despectare videntur:
Vt reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantusque dedere:
Haud aliter puppesque tuæ: pubespue tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.

Perge modo, & qua te ducit via, dirige gressum;
Dixit & avertens rosea cervice refulsit,
Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere: pedes vestris defluxit ad imos;
Et vera incessu patuit dea. ille ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce secutus:
Quid natum toties crudelis tu quoque falsis
Ludis imaginibus? cur dexteræ jungere dextram
Non datur ac veras audire, & reddere voces?
Talibus incusat, gressumque ad mœnia tendit.
At Venus obscuro gradientis aëre sepsit:
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, non quis contingere posset;
Molirive moram, aut veniendi poscere causas.
Ipsa Paphum sublimis abit: sedesque revisit
Læta suas, ubi templum illi, centumque Sabæo
Thure calent aræ, sertisq; recentibus halant.
Corripuere viam interea, qua semita monstrat.
Jamque ascendebant collem, qui plurimus urbis
Imminet, adversasque aspectet desuper arces,
Miratur molem Æneas, magalia quondam:
Miratur portas, strepitumque, & strata viarum.
Instant ardentes Tyrij perducere muros,
Molirique arcem, & manibus subvolvere saxa.
Pars optare locum tecto, & concludere sulco.
Jura, magistratusque legunt, sanctumque senatum
Hic portus alij effodiunt: hic alta theatris
Fundamenta locant alij; immanesque columnas
Rupibus excidunt. scenis decora alta futuris.
Qualis apes æstate nova per florea rura
Exercet sub Sole labor, cum gentis adultos
Educunt fœtus, aut cum liquentia mella

Stipant,

Stipant, & dulci distendunt nectare cellas:
Aut onera accipiunt venientum: aut agmine facto,
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum iam mœnia surgunt,
Æneas ait; & fastigia suspicit urbis.
Infert se septus nebula, (mirabile dictu,)
Per medios, miscetque viris, neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit media, lætissimus umbra:
Quo primum iactati undis, & turbine Pœni
Effodere loco signum, quod regia Juno
Monstrarat, caput acris equi: sic nam fore bello
Egregiam & facilem victu per sæcula gentem.
Hic templum Junoni ingens Idonia Dido
Condebat, donis opulentum, & numine divæ:
Ærea cui gradibus surgebant limina, nexæque
Ære trabes: foribus cardo stridebat ahenis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit: hic primum Æneas sperare salutem
Ausus, & afflictis melius confidere rebus:
Namque sub ingenti lustrat dum singula templo
Reginam operiens: dum quæ fortuna sit urbi,
Artificumque manus inter se, operumque laborem
Miratur: videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque jam fama totum vulgata per orbem;
Atreidas, Priamumq;, & sævum ambobus Achillem.
Constitit, & lachrimans, quis jam locus, (inquit)
Quæ regio in terris nostri non plena laboris? (Achate,
En Priamus: sunt hic etiam sua prœmia laudi:
Sunt lachrymæ rerum: & mentē mortalia tangunt
Solve metus: feret hæc aliquam tibi fama salutem.
Sic ait, atque animum pictura pascit inani.

Multa gemens, largoque humectat flumine vultū.
Namque videbat, uti bellantes Pergama circum.
Hac fugerent Graij, premeret Troiana juventus:
Hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Agnoscit lachrymans: primo quæ prodita somno
Tydides multa vastabat cæde cruentus:
Ardentesque avertit quos in castra priusquam
Pabula gustassent Troiæ, Xantumq; bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troilus armis
Infelix puer, atque impar congressus Achilli,
Fertur equis currruque hæret resupinus inani.
Lora tenens tamen: huic cervixq; comæq; trahun-
Per terram, & versa pulvis inscribitur hasta. (tur
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant
Suppliciter tristes, & tonsæ pectora palmis:
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Vt spolia, ut currus, utqe ipsum corpus amici,
Tendentemque manus Priamū conspexit inermis.
Se quoque principibus permistum agnovit Achivis,
Eoasque acies, & nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Pentesilea furens, medijsque in millibus ardet,
Aurea subnectens exsertæ cingula mammæ
Bellatrix, auderque viris concurrere virgo.
Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum stupet, obtutuque hæret defixus in uno:
Regina ad templum forma pulcherrima Dido
Inces-

Intessit, magna juvenum, stipante caterva.
Qualis in Eurotæ ripis, aut per juga Cynthi
Exercet Diana choros: Quam mille secutæ (tram
Hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa phare-
Fer humero, gradiensq; deas supereminet omnes:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido; talem se læta ferebat
Per medios, instans operi, regnisque futuris.
Tum foribus divæ, media testudine templi,
Septa armis, solioque alte subnixa resedit.
Jura dabat, legesque viris, operumque laborem,
Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat:
Cum subito Æneas concursu accedere magno
Antea, Sergestumque videt, fortemque Cloanthū,
Teucrorumque alios: ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitusque alias advexerat oras
Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates:
Lætitiaque, metuque avidi conjungere dextras
Ardebant: sed res animos incognita turbat.
Dissimulant; & nube cava speculantur amicti,
Quæ fortuna viris: classem quo littore linquant:
Quid veniant cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes veniam, & templum clamore petebant.
Postquam introgressi, & coram data copia fandi:
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit:
O regina, novam cui condere Juppiter urbem;
Justitiaque dedit gentes frenare superbas:
Troes te miseri, ventis maria omnia vecti
Oramus, prohibe infandos à navibus ignes;
Parce pio generi, & propius res aspice nostras,
Non nos aut ferro Libicos populare penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas:

Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graij cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ:
Oenotrij coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine gentem.
Huc cursus fuit.
Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion
In vada cæca tulit, penitusque procacibus Austris,
Perque undas, superante salo, perque invia saxa
Dispulit: huc pauci vestris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominũ, quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ:
Bella cient, primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma:
At sperate deos memores fandi, atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis: quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis.
Quem si fata virum servant, si vescitur aura
Ætheria, nec adhuc crudelibus occubat umbris:
Non metus, officio nec te certasse priorem
Pœniteat. sunt & Siculis regionibus urbes,
Armaque, Troianoque à sangvine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et sylvis aptare trabes, & stringere remos.
Si datur Italiam, socijs, & rege recepto.
Tendere, ut Italiam læti, Latiumque petamus.
Sin absumpta salus, & te pater optime Teucrum
Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Juli:
At freta Sicaniæ saltem, sedesque paratas,
Vnde huc advecti, regemque petamus Acesten.
Talibus Ilioneus: cuncti simul ore fremebant.
Dardanidæ

Tum

Tum breviter Dido, vultum demissa profatur.
Solvite corde metum Teucri: secludite curas.
Res dura, & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.
Quis genus Æneadum, quis Troiæ nesciat urbem?
Virtutesque, virosque, aut tanti incendia belli?
Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni:
Nec tam aversus equos Tyria Sol jungit ab urbe.
Seu vos Hesperiam magnam, Saturniaque arva,
Sive Ericis fines, Regemque optatis Acesten:
Auxilio tutos dimittam, opibusque juvabo.
Vultis & his mecum pariter considere regnis?
Vrbem quam statuo; vestra est: subducite naves?
Tros, Tyrusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque utinam rex ipse Noto compulsus eodem
Afforet Æneas! equidem per littora certos
Dimittam, & Libiæ lustrare extrema jubebo:
Si quibus eiectus sylvis, aut urbibus errat.
His animum arrecti dictis, & fortis Achates,
Et pater Æneas, jam dudum erumpere nubem
Ardebant, prior Æneam compellat Achates:
Nate dea, quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides, classem, sociosque receptos.
Vnus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum: dictis respondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cum circumfusa repente
Scindit se nubes, & in æthera purgat apertum.
Restitit Æneas, claraque in luce refulsit,
Os, humerosque deo similis. namque ipsa decorã
Cæsariem nato genitrix, lumenque juventæ
Purpureum, & lætos oculis afflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo

Argentum, Pariusque lapis circumdatur auro.
Tum sic reginam alloquitur, cunctisque repente
Improvisus, ait, coram, quem quæritis, adsum,
Troius Æneas, Libycis ereptus ab undis:
O sola infandos Troiæ miserata labores,
Quæ nos reliquias, Danaum, terræque, marisque
Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,
Vrbe, domo socias. grates persolvere dignas
Non opis est nostræ, Dido, nec quidquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem,
Di tibi (si qua pios respectant numina, si quid
Vsquam justitiæ est, & mens sibi conscia recti,)
Præmia digna ferant, quæ te tam læta tulerunt
Sæcula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvij current, dum montibus umbræ
Lustrabunt cõvexa, polus dum sidera pascet: (bunt:
Semper honos, nomenque tuum, laudesque mane-
Quæ me cumque vocant terræ, sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra, lævaque Serestum:
Post alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthũ.
Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido,
Casu deinde viri tanto, & sic ore locuta est,
Quis te nate dea per tanta pericula casus
Insequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
Tunc ille Æneas quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygij genuit Simoëntis ad undam;
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patrijs, nova regna petentem,
Auxilio Beli genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
Troianæ, nomenque tuum, regesque pelasgi.

Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat;
Seque ortum antiqua Teucrorum à stirpe volebat.
Quare agite, ô tectis iuvenes succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Iactatam, hac demum voluit consistere terra.
Non ignara mali, miseris succurrere disco.
Sic memorat: simul Æneam in regia ducit
Tecta; simul divum templis indicit honorem.
Nec minus interea socijs ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pingues centum cum matribus agnos,
Munera, lætitiamque dei.
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, medijsque parant convivia tectis,
Arte laboratæ vestes, ostroque superbo:
Ingens argentum mensis, cœlataque in auro
Fortia facta patrum, series longissima, rerum,
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidũ ad naves præmittit Achaten,
Ascanio ferat hæc, ipsumque ad mœnia ducat:
Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.
Munera præterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre iubet, palliam signis, auroque rigentem.
Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argivæ Helenæ quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret, inconcessosque Hymeneos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.
Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, & duplicem gemmis auroque coronã.
Hæc celerans, iter ad naves tendebat Achates.

At Cytherea novas artes, nova pectore versat
Consilia: ut faciem mutatus & ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguam, Tyriosque bilingues.
Vrit atrox Juno, & sub noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis affatur amorem:
Nate, meæ vires, mea magna potentia, solus
Nate, patris summi qui tela Typhoea temnis,
Ad te confugio, & supplex tua numina posco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Littora, jactetur odijs Junonis iniquæ,
Nota tibi: & nostro doluisti sæpè dolore.
Hunc Phœnissa tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus: & vereor, quo se Junonia vertant
Hospitia: haud tanto cessabit cardine rerum
Quocirca capere ante dolis, & cingere flammâ
Reginam meditor: ne quo se numine mutet:
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore,
Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentē.
Regius accitu cari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, (mea maxima cura,)
Dona ferens pelago, & flammis restantia Troiæ,
Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera,
Aut super Idalium sacrata sede recondam:
Ne qua scire dolos, mediusve occurrere possit.
Tu faciem illius noctem non amplius unam
Falle dolo, & notos puer pueri indue vultus:
Vt, cum te gremio accipiet lætissima Dido,
Regales inter mensas, laticemque Lyæum,
Cum dabit amplexus, atque oscula dulcia figet,
Occultū inspires ignem, fallasque veneno- (Pa.

Paret amor dictis caræ genitricis, & alas
Exuit, & gressu gaudens incedit Juli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat, & fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos: ubi mollis amaracus illum
Floribus, & dulci aspirans complectitur umbra.
Jamque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyrijs, duce lætus Achate.
Cum venit, aulæis jam se regina superbis
Aurea composuit sponda, mediamque locavit.
Jam pater Æneas, & jam Troiana juventus
Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.
Dant manibus famuli lymphas Cereremque cani-
Expediunt, tonsisque ferunt mantilia villis. (stris
Quinquaginta intus famulæ; quibus ordine longo
Cura penum struere, & flammis adolere Penates.
Centum aliæ, totidemque pares ætate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
Nec non & Tyrij per limina læta frequentes
Convenere, toris jussi discumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ: mirantur Julum,
Flagrantesque dei vultus, simulataque verba,
Pallamque, & pictum croceo velamen acantho,
Præcipue infelix pesti devota futuræ
Expleri mentem nequit ardescitque tuendo
Phœnissa, & puero pariter donisque movetur.
Ille ubi complexu Æneæ, colloque pependit,
Et magnum falsi implevit genitoris amorem;
Reginam petit, hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret: & interdum gremio fovet, inscia Dido
Insideat quantus miseræ deus. at memor ille
Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sichæum

Incipit, & vivo tentat prævertere amore
Iam pridem resides animos desuetaque corda.
Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ,
Crateras magnos statuunt, & vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria; dependent Lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis, auroque poposcit,
Implevitque mero: pateram quam Belus, & omnes
A Belo soliti tum facta silentia tectis,
Iuppiter (hospitibus nam te dare jura loqvuntur)
Hunc lætum Tyrijsque diem, Troiaque profectis
Esse velis, nostrosque huius meminisse minores.
Adsis lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno:
Et vos ô cœtum Tyrij celebrate faventes.
Dixit & in mensam laticum libavit honorem,
Primaque libato summo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans: ille impiger hausit
Spumantem pateram, & pleno se proluit auro.
Post alij proceres. cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuitque maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunã, Solisque labores, (gnes
Vnde hominũ genus. & pecudes, unde imber, & i-
Arcturũ, pluviasq; Hyadas. geminosque Tryones:
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausum Tyrij Troesque seqvuntur:
Nec non & vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem.
Multa super Priamo rogitans, super Hectore mul.
Nunc, quibus auroræ venisset filius armis: (ta.
Nunc quales, Diomedis equi; nunc quantus Achilles
Immo

Immo age, & à prima dic hoſpes origine nobis
Inſidias, inquit, Donaum, caſuſque tuorum,
Erroreſque tuos, nam te jam ſeptima portat
Omnibus errantem terris, & fluctibus æſtas.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER II.

ARG. *Didoni Æneas excidij Troiani ſeriem narrat.*

COnticuere omnes, intentique ora tenebant.
Inde toro pater Æneas ſic orſus ab alto.
Infandum regina jubes renovare dolorem;
Trojanas ut opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai: quæque ipſe miſerrima vidi,
Et quorum pars magna fui, quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumue, aut duri miles Vlyſſei
Temperet à lachrymis? & jam nox humida cœlo
Præcipitat, ſuadentque cadentia ſidera ſomnos.
Sed, ſi tantus amor caſûs cognoſcere noſtros,
Et breviter Troiæ ſupremum audire laborem,
Quanquam animus meminiſſe horret, luctuque re-
Incipiam. Fracti bello, fatiſque repulſi (fugit
Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
Inſtar montis eqvum divina Palladis arte
Ædificant, ſectaque ittexunt abiete coſtas:
Votum pro reditu ſimulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virum ſortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri, penituſque cavernas
Ingentes, uterumque armato milite complent.

Eſt,

Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant:
Nunc tantum sinus & statio malefida carinis:
Huc se provecti deserto in littore condunt,
Nos abiisse rati, & vento petiisse Mycenas.
Ergo omnis longo solvit se Teucria luctu
Panduntur portæ: juvat ire, & Dorica castra,
Desertosque videre locos, littusque relictum.
Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles:
Classibus hic locus: hic acies certare solebant.
Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi; primusque Thymætes
Duci intra muros hortatur, & arce locari,
Sive dolo, seu jam Troiæ sic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaum insidias, suspectaque dona
Præcipitare jubent, subiectisque urere flammis:
Aut terebrare cavas uteri, & tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria vulgus
Primus ibi ante omnes, magna comitante caterva,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce,
Et procul, o miseri, quæ tanta insania, cives:
Creditis avectos hostes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm? sic notus Vlisses?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi,
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, ventura que desuper urbi;
Aut aliquis latet error. equo ne credite Teucri.
Quicquid id est, timeo Danaos & dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
In latus, inque feri curvam compagibus alvum
Contorsit: stetit illa tremens, uteroque recusso

Inso-

Insonuere cavæ, gemitumque dedere cavernæ.
Et, si fata deum, si mens non læva fuisset.
Impulerat ferro argolicas fœdare latebras,
Trojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.
Ecce, manus juvenem interea post terga revinctū,
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ, qui se ignotū venientibus ultro, (vis,
Hoc ipsum ut strueret, Trojamque aperiret Achi-
Obtulerat, fidens animi, atque in vtrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certe occumbere morti.
Vndique visendi studio Trojana juventus
Circumfusa ruit certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno
Disce omnes.
Namque, ut conspectu in medio turbatus inermis
Cōstitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu, quæ nunc tellus (inquit,)quæ me æquora pos-
sunt
Accipere? aut quid jam misero mihi denique restat?
Cui neque apud Danaos usquam locus insuper ipsi
Dardanidæ infensi pœnas cum sangvine poscunt.
Quo gemitu conversi animi, compressus & omnis
Impetus. hortamur fari: quo sangvine cretus,
Quidve ferat, memoret: quæ sit fiducia capto,
Ille hæc deposita tandem formidine fatur. (tebor,
Cuncta equidem tibi, Rex, fuerint quæcumque fa-
Vera, (inquit)neque me Argolica de gente negabo
Hoc primum: nec, si miserum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam, mendacemque improba fin-
Fando aliquid si forte tuas pervenit ad aures (get.
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta fama
Gloria, (quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando iudicio, quia bella vetabat,

Demisere neci: nunc cassum lumine lugent)
Illi me comitem, & consangvinitate propinqvum,
Pauper in arma Pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regnumque vigebat
Consilijs: & nos aliquod nomenque, decusque
Gessimus. invidia postquam pellacis Vlyssei,
(Haud ignota loquor,) superis concessit ab oris:
Afflictus vitam in tenebris, luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens, & me, sors si qua tulisset:
Si patrios unquam remeassem victor ad Argos,
Promisi ultorem, & verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes, hinc semper Vlysses
Criminibus terrere novis, hinc spargere voces
In vulgum ambiguas, & quærere conscius arma:
Nec requievit enim, donec Calchante ministro.
Sed quid ego hæc autē nequicquā ingrata revolvo?
Quidve moror? si omnes uno ordine habetis Achi-
Idque audire sat est, jam dudū sumite pœnas (vos,
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ,
Tum vero ardemus scitari, & quærere causas,
Ignari scelerum tantorum, artisque Pelasgæ.
Prosequitur pavitans, & ficto pectore fatur:
Sæpè fugam Danai Trojà cupiere relictâ
Moliri, & longo fessi discedere bello:
Fecissentque utinam! sæpè illos aspera ponti
Interclusit hyems, & terruit Auster euntes.
Præcipue cum jam hic trabibus contextus acernis
Staret eqvus, toto sonuerunt æthere nimbi
Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phœbi
Mittimus: isque adytis hæc tristia verba reportat.
Sangvine Placastis ventos, & virgine cæsa,

Cum

Cum primum Iliacas Danai venistis ad oras:
Sangvine quærendi reditus, animaque litandum
Argolica. vulgi quæ vox ut venit ad aures,
Obstupuere animi, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.
Hic Ithacus; vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ sint ea numina divum
Flagitat, & mihi jam multi crudele canebant
Artificis scelus, & taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies, tectusque recusat
Prodere voce sua quenquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Composito rumpit vocem, & me destinat aræ
Assensere omnes, & quæ sibi quisque timebat,
Vnius in miseri exitium conversa tulere.
Jamque dies infanda aderat mihi sacra parari,
Et salsæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui, (fateor,) letho me, & vincula rupi,
Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
Delitui, dum vela darent, si fore dedissent.
Nec mihi jam patriam antiquam spes ulla videndi:
Nec dulces natos, exoptatumque parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia, & culpam hanc miserorũ morte piabunt:
Quod te, per superos, & conscia numina veri,
Per, si qua est, quæ restat adhuc mortalibus usquam
Intemperata fides. oro, miserere laborum
Tantorum: miserere animi non digna ferentis.
His lachrymis vitam damus, & miserescimus vltro!
Ipse viro primus manicas atque arcta levari
Vincla iubet Priamus; dictisque ita fatur amicis:
Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Graios,
Noster

Noster eris, mihique hæc edissere vera roganti
Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor?
Quidve petunt? quæ religio? aut quæ machina belli?
Dixerat. ille dolis instructus, & arte Pelasga,
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
Vos æterni ignes, & non violabile vestrũ
Testor numen, (ait;) vos aræ, ensesque nefandi,
Quos fugi vittæque deum, quas hostia gessi;
Fas mihi Grajorum sacrata resolvere jura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modo promissis maneas, servataque serves
Troia fidem, si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaum, & cœpti fiducia belli
Palladis auxilijs semper stetit: impius ex quo
Tydides, sed enim scelerumque inventor Vlysses,
Fatale aggressi sacrato avellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi divæ contingere vittas.
Ex illo fluere, ac retro sublapsa referri
Spes Danaum: fractæ vires, aversa deæ mens,
Nec dubijs ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum; arsere coruscæ
Luminibus flammæ arrectis, salsusque per artus
Sudor ijt, terque ipsa solo, (mirabile dictu,)
Emicuit, parmamq; ferens, hastamque trementem.
Extemplo tentanda fuga canit æquora Calchas:
Nec posse Argolicis excindi Pergama telis.
Omnia ni repetant Argis, numenque reducant,
Quod pelago, & curvis secum advexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas,

Arma, deosque parant comites, pelagoq; remensoq;
Improvisi aderunt, ita digerit omnia Calchas.
Hanc. pro Palladio moniti pro numine læso
Effigiem statuere, nefas quæ triste piaret
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœloque educere jussit.
Ne recipi in portis, aut duci in mœnia possit:
Neu populum antiqua sub religione tueri.
Nam si vestra manus violasset dona Minervæ,
Tum magnum exitiũ (quod si prius omen in ipsum
Convertant) Priami imperio Phrigibusque futurũ.
Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem:
Vltro Asiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidijs perjurique arte Sinonis
Credita res; captiqve dolis, lachrymisque coacti,
Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Hic aliud majus miseris, multoque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solennes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta;
(Horresco referens,) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque
Sangvineæ exuberant undas: pars cætera Pontum
Pone legit, sinuatque immensa volumine terga.
Fit sonitus spumante salo: jamque arva tenebant;
Ardentesque oculos suffecti sanguine, & igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus visu exsangues, illi agmine certo

Laocoonta petunt, & primum parva duorum
Corpora natorum ſerpens amplexus uterque
Implicat, & miſeros morſu depaſcitur artus.
Poſt ipſum auxilio ſubeuntem, ac tela ferentem
Corripiunt, ſpiriſque ligant ingentibus: & iam
Bis medium amplexi, bis colloſquamea circum
Terga dati, ſuperant capite, & cervicibus altis.
Ille ſimul manibus tendit divellere nodos,
Perfuſus ſanie vittas, atroque veneno;
Clamores ſimul horrendos ad ſidera tollit:
Quales mugitus, fugit cum ſaucius aras
Taurus, & incertam excuſſit cervice ſecurim.
At gemini lapſu delubra ad ſumma dracones
Effugiunt, ſævæque petunt Tritonidis arcem:
Sub pedibuſque deæ, clypeique ſub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Inſinuat pavor, & ſcelus expendiſſe merentem
Laocoonta ferunt: ſacrum qui cuſpide robur
Læſerit, & tergo ſceleratam intorſerit haſtam.
Ducendum ad ſedes ſimulacrum, orandaque divæ
Numina conclamant,
Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibuſque rotarum
Subjiciunt lapſus, & ſtupea vincula collo
Intendunt, ſcandit fatalis machina muros,
Fæta armis, circum pueri innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemq; manu contingere gaudent.
Illa ſubit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria, ô divum domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidum. quater ipſo in limine portæ
Subſtitit atque utero ſonitum quater arma dedere.
Inſtamus tamen immemores, cæcique furore,
Et mon-

Et monſtrum infelix ſacrata ſiſtimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris
Ore dici juſſu, non unquam credita Teucris.
Nos delubra deum miſeri, quibus ultimus eſſet
Ille dies, feſta velamus fronde per urbem.
Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox,
Involvens vmbra magna terramque, polumque,
Myrmidonumque dolos: fuſi per mœnia Teucri
Conticuere: ſopor feſſos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx inſtructis navibus ibat
A Tenedo, tacite per amica ſilentia Lunæ,
Littora nota petens? flammas cum regia puppis
Extulerat, fatiſque deum: defenſus iniquis,
Incluſos vtero Danaos, & pinea furtim
Laxat clauſtra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætique cavo ſe robore promunt
Tiſandrus, Sthenelusque duces, & dirus Vlyſſes,
Demiſſum lapſi per funem, Athamaſque, Thoaſque,
Peleideſque Neptolemus, primuſque Machaon,
Et Menelaus, & ipſe doli fabricator Epeus.
Invadunt urbem ſomno, vinoque ſepultam.
Cæduntur vigiles, portiſque patentibus omnes
Accipiunt ſocios, atque agmina conſcia iungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono divum, gratiſſima ſerpit.
Inſomnis ecce ante oculos mæſtiſſimus Hector
Viſus adeſſe mihi, largoſque effundere fletus,
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore; qui redit exuvias indutus Achillis,
Vel Danaum Phrygios jaculatus puppibus ignes.

Squalentem barbam, & concretos sanguine crines,
Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima muros
Accepit patrios ultro flens ipse videbar
Compellare virum, & mæstas expromere voces:
O lux Dardaniæ spes ô fidissima Teucrum,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hæctor ab oris
Expectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque urbisque labores
Defessi aspicimus? quæ causa indigna serenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur:
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros: ruit alto à culmine Troja.
Sat patriæ, Priamoque datum si pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
Sacra, suosque tibi commendat Troia Penates:
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære:
Magna pererrato statues quæ denique Ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Vestamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diverso interea miscentur mœnia luctu,
Et magis, atque magis, (quanquam secreta paren-
Anchisæ domus, arboribusq; obiecta recessit,) (tis
Clarescunt sonitus, armorumque ingruit horror.
Excutior somno, & summi fastigia tecti
Ascensu supero, atque arrectis auribus asto.
In segetem veluti cum flamma furentibus austris
Incidit: aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta, boumque labores;
Præcipitesque trahit sylvas, stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.

Tam

Tum verò manifeſta fides, Danaumque pateſcunt
Inſidiæ: jam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Vulcano ſuperante, domus: *jam proximus ardet*
Vcalegon; Sigea igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virum, clangorque tubarum.
Arma amens capio: nec ſat rationis in armis:
Sed glomerare manũ bello,& concurrere in arcem
Cum ſocijs ardent animi: furor, iraque mentem
Præcipitant, *pulchrumque mori ſuccurrit in armis.*
Ecce autem telis Panthus elapſus Achivum,
Panthus Othryades aras, Phœbique ſacerdos,
Sacra manu,victóſque deos, parvumque nepotem
Ipſe trahit, curſuque amens ad littora tendit.
Quo res ſumma loco Panthu? quam prendimus ar-
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit: (cem
Venit ſumma dies, & ineluctabile tempus
Dardaniæ: *fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens*
Gloria Teucrorum ferus omnia Iupiter Argos
Tranſtulit, incenſa Danai dominantur in urbe:
Arduus armatos medijs in mœnibus adſtans
Fundit eqvus, victorque Sinon incèndia miſcet
Inſultans portis, alij bipatentibus adſunt,
Millia quod magnis nunquam tenere Mycenis.
Obſedere alij telis anguſta viarum
Oppoſiti, ſtat ferri acies mucrone coruſco
Stricta parata neci: vix primi prœlia tentant
Portarum vigiles, & cæco marte reſiſtunt,
Talibus Othryadæ dictis, & numine divum
In flammas, & in arma feror: quo triſtis Erinnys,
Quo fremitus vocat,& ſublatus ad æthera clamor,
Addunt ſe ſocios Ripheus, & maximus armis
Iphitus, oblati per Lunam, Hypanisq; Dymaſque,

Et lateri agglomerant nostro, juvenisque Choræbus
Mygdonides: illis qui ad Trojam forte diebus
Venerat, insano Cassandræ incensus amore:
Et gener auxilium Priamo, Phrygibusque ferebat.
Infelix, qui non sponsæ præcepta furentis
Audierat.
Quos ubi confertos audere in prœlia vidi,
Incipio super his: juvenes fortissima frustra
Pectora (si vobis audentem extrema cupido est
Certa sequi, quæ sit rebus fortuna, videtis:
Excessere omnes adytis, arisque relictis,
Di, quibus imperium hoc steterat) succurritis urbi
Incensæ: moriamur, & in media arma ruamus
Una salus victis, nullam sperare salutem.
Sic animis juvenum furor additus, inde, (lupi ceu
Raptores atra in nebula quos improba ventris
Fascibus expectant succis,) per tela, per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæq; tenemus
Urbis iter: nox atra cava circumvolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet; aut possit lachrymis æquare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perque vias sternuntnr inertia passim
Corpora, perque domos, & religiosa Deorum
Limina, nec soli pœnas dant sangvine Teucri:
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus:
Victoresque cadunt Danai, crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago.
Primus se Danaum magna comitante caterva
Androgeos offert nobis, socia agmina credens,
Inscius, atque ultro verbis compellat amicis:
Festinate viri, nam quæ tam sera moratur
Segnities?

Segnities? alij rapiunt incensa feruntque
Pergama: vos celsis nunc primum à navibus itis;
Dixit, & extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satis) sensit medios delapsus in hostes:
Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.
Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit
Attollentem iras, & cærula colla tumentem.
Haud secus Androgeos visu tremefactus abibat,
Irruimus, densis & circumfundimur armis,
Ignarosque loci passim, & formidine captos
Sternimus: aspirat primo fortuna labori.
Atque hic exultans successu animisque Chorœbus,
O socij, qua prima, (inquit) fortuna salutis
Mõstrant iter, quaque ostendit se dextra, sequamur.
Mutemus clipeos, Danaumque insignia nobis
Aptemus. *dolus, an virtus quis in hoste requirat?*
Arma dabunt ipsi. sic fatus: deinde comantem
Androgei galeam, clypeique insigne decorum
Induitur. laterique Argivum accomodat ensem
Hoc Rypheus, hoc ipse Dymas omnisque juventus
Læta facit: spolijs se quisque recentibus armat.
Vadimus immisti Danais, haud numine nostro,
Multaque per cæcam congressi prælia noctem
Conserimus: multos: Danaum demittimus Orco.
Diffugiunt alij ad naves & littora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scanduut rursus eqvum; & nota cõduntur in alvo.
Heu nihil invitis fas quenquam fidere divis.
Ecce, trahebatur passis Priameia virgo
Crinibus à templo Cassandra, adytisque Minervæ,
Ad cœlum trndens ardentia lumina frustra:

Lumina

Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiata mente Chorœbus,
Et sese medium injecit moriturus in agmen:
Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur; oriturque miserrima cædes
Armorum facie, & Graiarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptæ virginis ira,
Vndique collecti invadunt, acerrimus Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopumq; exercitus omnis,
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrusque, notusque, & lætus Eois
Eurus eqvuis: stridunt sylvæ, sævitque tridenti:
Spumeus atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidijs, totaque agitavimus urbe.
Apparent: primi clypeos mentitaque tela
Agnoscunt; atque ora sono discordia signant:
Ilicet obruimur numero: primusque Chorœbus
Penelei dextra divæ armipotentis ad aram
Procumbit; cadit & Rypheus justissimus unus
Qui fuit in Teucris & servantissimus æqui.
Diis aliter visum pereunt Hypanisque, Dymasque,
Confixi à socijs: nec te tua plurima Panthu
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro nec tela, nec ullas,
Vitavisse vices Danaum, & si fata fuissent
Vt caderem, meruisse manu, divellimur inde
Iphitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias & vulnere tardus Vlyssi,
Protinus ad sedes Priami clamore vocati.

Hic verò ingentem pugnam, ceu cætera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe:
Sic Martem indomitũ, Danaosque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postesque sub ipsos
Nituntur gradibus, clypeosque ad tela sinistris
Protecti obijciunt: prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contra, turres, ac tecta domorũ (nunc
Culmina convellunt his se, (quando ultima cer-
Extrema jam in morte parant defendere telis
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum.
Devolunt, alij strictis mucronibus imas
Obsedere fores: has servant agmine denso.
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vimque addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, & pervius usus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo: infelix qua se, (dum regna manebant,)
Sæpiùs Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, & avo puerum Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis: unde
Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti stantem: summisque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaum solitæ naves: & Achaica castra,
Aggressi ferro circum, qua summa labantes
Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimusque, ea lapsa repentè ruinam
Cum sonitu trahit, & Danaum super agmina latè
Incidit, ast alij subeunt. nec saxa nec ullum
Telorum interea cessat genus. (rus
Vestibulum ante ipsum, primoque in limine Pyr-

Exultat telis, & luce coruscus ahënâ
Qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positis novus exuvijs nitidusque juventa.
Lubrica convolvit sublato pectore terga
Arduus ad Solem, & lingvis micat ore trisulcis.
Vna ingens Periphas, & equorum agitator Achillis
Armiger Automedon: una omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postesque à cardine vellit
Æratos iamque excissa trabe, firma cavavit
Robora & ingentem lato dedit ore fenestram.
Apparet domus intus, & atria longa patescunt:
Apparent Priami, & veterum penetralia regum,
Armatosque vident stantes in limine primo.
At domus interior gemitu, miseroque tumultu
Miscetur; penitusq; cavæ plangoribus ædes
Fæminais ululant: ferit aurea sidera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant.
Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus: nec claustra, nec ipsi
Custodes sufferre valent. labat ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primosque trucidant
Immissi Danai, & latè loca milite complent.
Non sic, aggeribus ruptis cùm spumeus amnis
Exigit, oppositasque evicit gurgite moles. (mnes
Fertur in arva furens cumulo, camposque per o-
Cum stabulis armenta trahit. vidi ipse furentem
Cede Neoptolemum, geminosq; in limine Atridas:
Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumq; per aras.

Sanguine fœdantem, quos ipse sacraverat, ignes.
Quinqvaginta illi thalami, spes tanta nepotum.
Barbarico postes auro, spolijsque superbi
Procubuere: tenent Danai, qua deficit ignis.
Forsitan & Priami fuerint quæ fata requiras,
Vrbis vbi captæ casum, convulsaque vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus ho-
Arma diu senior desueta trementibus æuo (stem:
Circumdat nequiquam humeris & inutile ferrum
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.
Ædibus in medijs, nudoque sub ætheris axe
Ingens ara fuit, iuxtaque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbra complexa Penates.
Hic Hecuba, & natæ nequiquam altaria circum,
Præcipites atra ceu tempestate columbæ,
Cōdensæ, & divum amplexæ simulachra tenebant,
Ipsum autem sumptis Priamum juvenilibus armis
Vt vidit, quæ mens tam dira miserrimæ coniux
Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget non, si ipse meus nunc afforet Hector,
Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnes:
Aut moriere simul. sic ore effata, recepit
Ad sese, & sacra longævũ in sede locavit.
Ecce autem elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
Vnus natorum Priami per tela, per hostes
Porticibus longis fugit, & vacua atria lustrat
Saucius illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
Insequitur, jam jamque manu tenet, & premit ha-
Vt tandem ante oculos evasit, & ora parentũ (sta,
Concidit, ac multo vitã cum sangvine fudit: (tur
Hic Priamus, quanquam in media jam morte tene-
Non

Non tamen abstinuit, nec voci, iræque pepercit.
At tibi pro scelere, (exclamat.) pro talibus ausis,
Dij (si quæ est cœlo pietas, quæ talia curet.)
Persolvant grates dignas, & præmia reddant
Debita: qui nati coram me cernere lethum
Fecisti, & patrios fœdasti funere vultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo, sed jura, fidemque
Supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulchro
Reddidit Hectoreũ, meque in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telumque imbelle sine ictu
Coniecit: rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clypei nequiquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori: illi mea tristia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere: hæc dicens, altaria ad ipsa tremen-
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati, (tem
Implicuitque comam læva, dextraque coruscum,
Extulit; ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Hic finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit Troiam incensam, & prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis, terrisque superbũ
Regnatorem Asiæ, iacet ingens littore truncus
Avulsumq, humeris caput, & sine nomine corpus.
At me tum primum sævus circumstetit horror:
Obstupui: subijt chari genitoris imago.
Vt regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: subijt deserta Creusa,
Et direpta domus, & parvi casus Iuli.
Respicio, & quæ sit circum me copia lustro.
Deseruere omnes defessi, & corpora saltu,

Ad terram misere, aut ignibus ægra dedêre.
Jamque adeo super unus eram: cum lumina Vestæ
Servantem, & tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio dant clara incendia lucem
Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaum, & deserti coniugis iras
Permetuens, Troiæ & patriæ communis Erinnys,
Abdiderat sese, atque aris invisa sedebat.
Exarsere ignes animo: subit ira, cadentem,
Vlcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas (nas
Scilicet hæc spartiam incolumis, patriasque Myce-
Aspiciet, partoque ibit regina triumpho?
Coniugiumq;, domumq;, patres, natosque videbit,
Iliadum turba, & Phrygijs comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine littus?
Non ita. namque etsi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna est, nec habet victoria laudem,
Extinxisse nefas tamen: & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas animumque explesse juvabit
Vltricis flammæ, & cineres satiasse meorum.
Talia jactabam, & furiata mente ferebar,
Dum mihi se, non ante oculis tam clare, videndam
Obtulit, & pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisque videri
Cœlicolis, & quanta solet; dextraque prehensum
Continuit, roseoque hæc insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius aspicies, ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? superet coniuxne Creusa,
Ascaniusque

Ascaniusque puer? quos omnes undique Graiæ,
Circumerrant acies: &, ni mea cura resistat,
Jam flammæ tulerint, inimicus & hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ
Culpatusque Paris: verùm inclementia, divûm
Has evertit opes, sternitque à culmine Troiam,
Aspice (namque omnem, quæ nunc obducta tuen-
Mortales hebetat visus tibi, & humida circum (ti
Caligat, nubem eripiam: tu nè qua parentis
Jussa time, neu præcepit parere recusa)
Hic, ubi disiectas moles, avulsaque saxis
Saxa vides, mistoque undanrem pulvere fumum,
Neptunus muros, magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque à sedibus urbem
Eruit. hic Juno Scæas sævissima portas
Prima tenet, sociumque furens à navibus agmen:
Ferro accincta vocat.
Jam summas arces Tritonia (respice,) Pallas
Insedit, nimbo effulgens, & Gorgone sæva
Ipse Pater Danais animos, viresque secundas
Sufficit: ipse Deos in Dardana suscitat arma.
Eripe gnate fugam finemq; impone labori
Nusquam abero, & tutum patrio te limine sistam,
Dixerat: & spissis noctis se condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicaque Troiæ
Numina magna Deûm.
Tum verò omne mihi visum considere in ignes
Ilium, & ex imo verti Neptunia Troiæ:
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum,
Cum ferro accisam, crebrique bipennibus instant,
Eruere agricolæ certatim: illa usq; minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat:
Vulneribus

Vulneribus donec paulatim evicta, supremum
Congemuit, traxitque jugis avulsa ruinam
Descendo, ac ducente Deo flammas inter, & hostes
Expedior: dant tela locum, flammæque recedunt.
Ast ubi jam patriæ perventum ad limina sedis,
Antiquasq; domos: genitor, (quem tollere in altos
Optabam primum montes, primumque petebam,)
Abnegat excissa vitam producere Troia.
Exiliumque pati: Vos ô quibus integer ævi
Sangvis, (ait,) solidæque suo stant robore vires,
Vos agitate fugam.
Me si cœlivolæ voluissent ducere vitam
Has mihi servassent sedes. satis una, superque
Vidimus excidia, & captæ superavimus urbi.
Sic ô, sic positum affati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam, miserebitur hostis.
Exuviasque petet, facilis iactura sepulchri est.
Jam pridem invisus divis, & inutilis annos
Demoror, ex quo me divûm pater, atque hominum rex
Fulminis aflavit ventis & contigit igni.
Talia perstabat memorans, fixusque manebat.
Nos contra effusi lachrymis, conjuxque Creusa,
Ascaniusque, omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta Pater, fatoque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque, & sedibus hæret in ijsdem.
Rursus in arma feror, mortemq; miserrimus opto;
Nam quod consiliũ, aut quæ jam fortuna dabatur?
Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui:
Et sedet hoc animo; perituræque addere Troiæ
Teque, tuosque iuvat: patet isti janua letho:

Imque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus;
Natũ ante ora patris, pattem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quòd me per tela per ignes
Eripis? ut medijs hostem in penetralibus ulque
Ascaniumque, patremq; meum, iuxtaque Creusam
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais: sinite instaurata revisam
Prælia: nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hic ferro accingor rursus, clypeoq; sinistram
Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine coniux,
Hærebat, parvumq; patri tendebat Julum:
Si periturus abis, & nos rape in omnia tecum:
Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. cui parvus Julus,
Cui Pater, & coniux quondã tua dicta, relinquor?
Talia vociferans, gemitu tectum omne replebat:
Cum subitum, dictuq; oritur mirabile monstrum,
Namque manus inter, mæstorumq; ora parentum,
Ecce levis summo de vertice visus Juli
Fundere lumen apex, tactuq; innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemq; flagrantem
Excutere, & sanctos restingvere fontibus ignes,
At pater Anchises oculos ad sidera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit:
Jupiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Aspice nos: hoc tantum: &, si pietate meremur,
Da deinde auxilium pater, atque hæc omnia firma.
Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
Intonuit lævum, & si de cœlo lapsa per umbras

Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idæa claram se cundere sylva,
Signantemque vias, tum longo limite sulcus
Dat lucem, & late circum loca sulfure fumant.
Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
Affaturque Deos, & sanctum sidus adorat. (sum,
Jam jam nulla mora est: sequor, &, qua ducitis, ad-
Di patrij servate domum, servate nepotem: (est,
Vestrum hoc auguriũ, vestroq́; in numine Troia
Cedo equidem, nec, nate tibi comes ire recuso.
Dixerat ille: & jam par mœnia clarior ignis
Auditur propiusque æstus incendia volvunt.
Ergo age chare pater, cervici imponere nostræ:
Ipse subibo humeris, nec me labor iste gravabit:
Quo res cunque cadent unum. & cummune peri-
Vna salus ambobus erit mihi parvus Julus (clum,
Sit comes, & longe servet vestigia coniux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite vestris.
Est vrbe egressis tumulus, templumque vetustum
Desertæ Cereris. iuxtaque antiqua cupressus;
Religione patrum multos servata per annos.
Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penates.
Me, bello è tanto digressum, & cæde recenti,
Attrectare nefas; donec me flumine vivo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros, subiectaque colla
Veste super, fulvique insternor pelle leonis;
Succedoque oneri dextræ se parvus Julus
Implicuit sequiturque patrem non passibus æquis:
Pone subit conjux. ferimur per opaca locorum.

Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverso glomerati ex agmine Graij,
Nunc omnes terrent auræ: sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitiq;, oneriq; timentem.
Iamque propinquabam portis omnemque videbar
Evasisse viam: subito cum creber ad aures (bram
Visus adesse pedum sonitus; genitorque per um-
Prospiciens, Nate, exclamat, fuge, nate; propin-
Ardētes clipeos, atque ære micantia cerno. (quant?
Hic mihi nescio quo trepido male numen amicum,
Confusam eripuit mentem, namqua avia cursu
Dum sequor, & nota excedo regione viarum;
Heu misero comunx fato ne erepta Creüsa
Subsistit, erravitne via, seu lassa resedit,
Incertum; nec post oculis est reddita nostris.
Nec prius amissam respexit, animumque reflexi
Quã tumulũ antiquæ Cereris, sedemq; sacratam
Venimus: hic demum, collectis omnibus, una
Defuit, & pomites, natumque, virumque fefellit.
Quem non incusavi amens hominumq;deorumq;?
Aut quid in eversa vidi crudelius urbe? (nates
Ascanium, Anchisemque patrem, Teucrosque Pe-
Commendo socijs, & curva velle recondo.
Ipse urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
Stat casus renovare omnes, omnemque reverti
Per Troiam, & rursus caput obiectare periclis.
Principio muros, obscuraque limina portæ.
Qua gressum extuleram, repeto, & vestigia retro
Observata sequor per noctem, & lumine lustro.
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum si fortè pedem, si fortè tulisset,
Me refero irruerant Danai, & tectum omne tene-
bant.

Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur: exuberant flammæ, furit æstus ad auras.
Procedo, & Priami sedes, arcemque reviso.
Et jam porticibus vacuis Junonis asylo
Custodes lecti Phænix & dirus Vlysses
Prædam asservabant, huc nudique Troja gaza
Incensis erepta adytis, mensæque deorum
Crateresque auro solidi, captivaque vestis
Congeritur. pueri, & pavidæ longo ordine matres
Sant circum.
Ausus quin etiam voces jactare per umbram,
Implevit clamore vias, mœstusque Creüsam
Nequidquam ingeminans, iterumque, iterumq; vo- (cavi.
Quærenti, & tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum, atque ipsius umbra Creüsæ
Visa mihi ante oculos, & nota maior imago.
Obstupui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæ- (sit
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
Quid tantum, insano iuvat indulgere labori,
O dulcis coniunx? non hæc sine numine divum
Eveniunt: nec te hinc comitem, asportare Creüsam
Fas, aut ille sinit superi regnator Olympi
Longa tibi exilia, & vastum maris æquor arandum.
Ad terram Hesperiam venies ubi Lydius arva
Inter opima virûm, leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ, regnumque & regia coniux
Parta tibi. lachrymas dilectæ pelle Creüsæ. (bas
Non ego Myrmidonum sedes, Delopumve super-
Aspiciam, aut Gragijs servitum matribus ibo,
Dardanis, & divæ Veneri nurus:
Sed me magna deûm genitrix his detinet oris.
Jamque vale, & nati serva communis amorem.

Hæc ubi dicta dedit, Lachrymantem, & multa volentem.
Dicere deseruit. tenuesque recessit in auras,
Ter conatus ibi colo dare brachia circum,
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumpta nocte reviso;
Atque hic ingentem comitum affluxisse novorum
Juvenio admirans numerum, matresq; virosq.
Collectam exilio pubem, & miserabile vulgus.
Vndique convenere, animis, opibusque parati,
In quascunque velim pelago deducere terras.
Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ,
Limina portarum, nec spes opis ulla dabatur.
Cessi, & sublato montem genitore petivi.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER III.

ARG. Æneæ navigationem eiusque varios errores continet: mores ritusque gentium.

POstquam res Asiæ, Priamiq; evertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditq; superbũ
Ilium. & omnis humo fumat Neptunia Tro-
Diversa exilia, & desertas quærere terras (ia:
Augurijs, agimur divûm, classemque sub ipsa
Antandro & Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti quo fata ferant, ubi sistere detur:
Contrahimusq; viros. vix prima inceperat æstas:
Et pater

Et pater Anchises dare fatis vela jubebat: (quo,
Littora tum patriæ lachrimans, portusque relin-
Et compos ubi Troia fuit. feror exul in altum
Cum socijs, natoque penatibus & magnis dîs.
Terra procul vastis colitur Mavortia campis:
(Thraces arant,) acri quondam regnata Lycurgo,
Hospitium antiquum Troiæ, sociique Penates,
Dum fortuna fuit. feror huc, & littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis,
Æneadasque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri, divisque ferebam
Aspicibus cœptorum operum, superoq; nitentem
Coelicolum regi mactabam in littore taurum.
Forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
Virgulta, & densis hastilibus horrida myrthus.
Accessi, viridemque ab humo convellere sylvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras:
Horrendum, & dictu video mirabile monstrum,
Nam, quæ prima solo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,
Et terram tabo maculant, mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sangvis.
Rursus & alterius lentum convellere vimen
Insequor, & causas penitus tentare latentis:
Ater & alterius sequitur de cortice sanguis, (stes,
Multa movens animo, nymphas venerabar agre-
Gradivumque patrem; Geticis qui præsidet arvis,
Ritè secundarent visus, omenque levarent.
Tertia sed postquam maiore hastilia nisu
Aggredior genibusque adversæ obluctor arenæ:
(Eloquar, an sileam) gemitus lachrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures:

Quid miserum, Ænea, laceras? jam parce sepulto:
Parce pias scelerare manus. non me tibi Troia
Externum tulit: haud cruor hic de stipite manat.
Heu crudeles terras, fuge littus avarum
Nam Polydorus ego. hic confixum ferrea texit
Telorum seges, & jaculis increvit acutis.
Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntq; comæ,& vox faucibus hæsit.
Hunc Polydorũ auri quondã cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threicio regi; cùm iam diffideret armis
Dardaniæ,cingique urbem obsidione videret.
Ille, ut opes fractæ Teucrûm & fortuna recessit,
Res Agamemnonias, victriciaque arma secutus,
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat &auro
Vi potitur. *Quid non mortalia pectora cogis*
Auri sacra fames? postquam pavor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumq; parentem
Monstra deûm refero, & quæ sit sententia posco.
Omnibus idem animus, scelerata excedere terra,
Linquere pollutum hospitium, & dare classibus Au-
Ergo instauramus Polydoro funus &ingens (stros.
Aggeritur tumulo tellus: stant manibus aræ
Ceruleis mæstæ vittis, atraque cupresso;
Et circum Iliades crinem de more solutæ.
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte.
Sanguinis & sacri pateras: animamque sepulchro
Condimus. & magna supremum voce ciemus
Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, & lenis crepitans vocat auster in altũ;
Deducunt socij navis,& littora complent.
Provehimur portu: terræque, vrbesque recedunt.

Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri, & Neptuno Ægæo:
Quam pius Arcitenens, oras, & littora circum
Errantem, Gyaro celsa Myconeque revinxit,
Immotamque colli dedit, & contemnere ventos.
Huc feror: hæc fessos tuto placidissima portu
Accipit. egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominũ, Phœbique sacerdos,
Vittis, & sacra redimitus tempora lauro (dos,
Occurrit: veterem Anchisen agnoscit amicum,
Iungimus hospitio dextras, & tecta subimus.
Templa dei saxo venerabar structa vetusto
Da propriam Tymbræe domum, da mœnia fessis,
Et genus, & mansuram urbem: serva altera Troiæ
Pergama, relliquias, Danaũ, atque immitis Achillei.
Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?
Da pater augurium, atque animis illabere nostris.
Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente,
Liminaque, laurusque dei; totusque moveri
Mons circum, & mugire adytis cortina reclusis.
Submissi petimus terram, & vox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ vos à stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces; antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ, cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis,
Hæc Phœbus; mistoque ingens exorta tumultu
Lætitia, & cuncti, quæ sint ea moenia, quærunt,
Quo Phœbus vocet errantes, iubeatque reverti.
Tum genitor, veterũ volvens monumenta virorũ,
Audite, ô proceres, (ait,) & spes discite vestras,
Creta Jovis magni medio iacet insula Ponto;

Mons Idæus ubi, & gentis cunabula nostræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna:
Maximus unde pater, (si rite audita recordor,)
Teucrus Rhœteas, primum est advectus ad oras,
Optavitque locum regno nondum Ilium, & arces
Pergameæ steterant, habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele Corybantiaque æra,
Idæumque nemus: hinc fida silentia sacris.
Et iuncti currum dominæ subite leones.
Ergo agite. divûm ducunt quà iusia sequamur:
Placemus ventos & Gnosia regna petamus.
Nec longo distant cursu: modo Juppiter adsit,
Tertia lux classem Cretæis sistet in oris,
Sic fatus meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo.
Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus.
Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertaque littora Cretæ:
Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas
Linquimus Ortygiæ portus pelagoque volamus,
Bacchatamque jugis Naxon, viridemque Donysã,
Olearon, niveamq Paron, sparsasque per æquor
Cycladas, & crebris legimus freta consita terris,
Nauticus exoritur vàrio certamine clamor,
Hortantur socij, Cretam, proavosque petamus:
Prosequitur surgens, à puppi ventus euntes.
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo avidus muros optatæ molior urbis, (tem
Pergameamque voco, & lætam cognomine gen-
Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.
Jamque fere sicco subductæ littore puppes,
Connubijs, arvisque novis operata juventus:
Iura

Jura, domosq́; dabam: ſubitò cùm tabida membris,
Corupto cœli tractu, miſerandaque venit
Arboribuſque, ſatiſq́; lues, & lethifer annus,
Inqvibant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora, tum ſteriles exuere Sirius agros.
Arebant herbæ, & victum ſeges ægra negabat.
Rurſus ad oraculũ Ortygiæ. Phœbumq́; remenſo
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quem feſſis finem, rebus ferat: unde laborum
Tentare auxilium jubeat quo vertere curſus,
Nox erat, & terris animalia ſomnus habebat.
Effigies ſacræ divûm, Phrigijque Pænates,
Quos mecum à Troia, medijſque ex ignibus vrbis
Extuleram, viſi ante oculos æſtare jacentis
In ſomnis, multo manifeſti lumine, qua ſe
Plena per inſertas fundebat Luna feneſtras,
Tum ſic affari: & curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo eſt,
Hic canit, & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incenſa, tuaque arma ſecuti;
Nos tumidum ſub te permenſi claſſibus æquor:
Ijdem venturos tollemus in aſtra nepotes,
Imperiumq́; urbi dabimus: tu mœnia magnis
Magna para, longumque fugæ ne linque laborem
Mutandæ ſedes: non hæc tibi littora ſuaſit
Delius, aut Cretæ juſſit conſidere Apollo.
Eſt locus, (Heſperiam Graij cognomine dicunt,)
Terra antiqua, potens armis, atq; ubere glebæ.
Oenotri colvêre uiri. nunc fama, minores
Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem.
Hæ nobis propriæ ſedes: Hinc Dardanus ortus,
Jaſiuſque pater, genus à quo Principe noſtrum.

Surge age, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer: Corythũ, terrasque require
Ausonias: Dictæa negat tibi Juppiter arva.
Talibus attonitus visis, ac voce deorum
(Nec sopor illud erat, sed coram agnoscere vultus
Velatasque comas, præsentiaque ora videbat:
Tum gelidus toto manabat corpore sudor)
Corripio è stratis corpus, tendoque supinas
Ad cœlum cum voce manus, & munera libo
Intemerata focis perfecto lætus honore
Anchisen facio certum, remque ordine pando.
Agnovit prolem ambiguam geminosque parentes,
Seque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales casus Cessandra canebat,
Nunc repeto hac generi portendere debita nostro:
Et sæpe Hesperiam, sæpè Italia regna vocare.
Sed quis ad Hesperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
Cedamus Phœbo: & moniti meliora sequamur.
Sic agit: & cuncti dictis paremus ovantes.
Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastamq; cava trabe currimus æquor.
Postquam altũ tanuêre rates, nec iam amplius ullæ
Apparent terræ cœlum undique & undique Pontus:
Tum mihi cæruleus supra caput adstitit imber,
Noctem, hyememq; ferens, & inhorruit unda tene-
Continuo venti volvunt mare, magnaq; (bris,
Æquora: dispersi iactamur gurgite vasto. (surgunt
Involvere diem nimbi, & nox humida cœlum
Abstulit: ingeminant abruptis nubibus igens.
Excutimur cursu, & cæcis erramus in undis.

Ipse

Ipſe diem, noctemque negat diſcernere cœlo,
Nec meminiſſe viæ media Palinurus in unda.
Tres adeo incertos cæca caligine Soles
Erramus Pelago: totidem ſine ſidere noctes.
Quarto terra die primum ſe attollere tandem
Viſa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt? remis inſurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me littora primũ
Accipiunt Strophades Graio ſtant nomine dictæ
Inſulæ Jonio in magno, quas dira Celæno,
Harpiæque colunt aliæ, Phinïea poſtquam
Clauſa domus, menſasq; metu linquere priores.
Triſtius haud illis monſtrum, nec ſævior ulla
Peſtis, & ira deûm Stygijs ſeſe extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdiſſima ventris
Proluvies, uncæque manus, & pallida ſemper
Ora famæ.
Huc ubi delati portus intravimus: ecce
Læta boum paſſim campis armenta videmus
Caprigenumq; pecus, nullo cuſtode, per herbam,
Irruimus ferro, & divos, ipſumque vocamus
In prædam, partemque Jovem, tunc littore curvo
Extruimuſq; toros dapibuſque epulamur opimis.
At ſubito horrifico lapſu de montibus adſunt
Harpyæ, magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fædant
Immundo tum vox tetrum dira inter odorem.
Rurſum in ſeceſu longo ſub rupe cavata.
Arboribus clauſi circum atque horrentibus umbris
Inſtruimus menſas ariſque reponimus ignem.
Rurſum ex diverſo coeli, cæciſque latebris
Turba

Turba sõans prædam pedibũs circumvolant undis.
Poluit ore dapes socijs tunc, arma capessant,
Edico, & dira bellum cum gente, gerendum.
Haud secus ac jussi faciunt, tectósque per herbam
Disponunt enses & scuta latentia condunt.
Ergo ubi delapsæ sonitum per curva dedêre
Littora: dat signum specula Misenus ab alta
Ære cavo: invadant socij, & nova prælia tentant,
Obscænas pelagi ferro fædare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt: celerique fuga sub sidera lapsæ
Semesam prædam, & vestigia fœda relinquunt.
Vna in præcelsa consedit rupe Celæno
Infelix vates, rupitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum: stratísque iuvencis,
Laomedonciadæ, bellumne inferre paratis?
Et patrio insontes Harpyas pellere regno?
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta
Quæ Phæbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo.
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventísque vocatis
Ibitis Italiam portusque intrare licebit
Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quam vos dira fames, nostræque iniuria cædis
Ambesas subigat malis absumere mensas
Dixit, & in sylvas pennis ablata refugit.
At socijs subita gelidus formidine sanguis
Diriguit: cecidere animi: nac iam amplius armis,
Sed votis, precibusque iubent exposcere pacem,
Sive deæ, seu sint Diræ, obscænæque volucres.
At pater Anchises, passis de littore palmis,
Numina magna vocat, meritosq; indicit honores

Dij prohibate

Dîj, prohibete minas: dîj, talem avertite casum,
Et placidi servate pios: tum littore funem
Diripere, excusosque iubet laxare rudentes.
Tendunt vela noti? fugimus spumantibus unds.
Qua cursum ventusque, gubernatorque vocabant
Jam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulciumque, Sameque, & Neritos, ardua saxis
Effugimus scopulos Ithacæ Laërtia regna,
Et terram altricem sævi execramur Vlyssis.
Mox & Leucatæ nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, & parvæ succedimus urbi.
Anchora de prora iacitur: stant littore puppes.
Ergo insperata tandem tellure potiri,
Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras,
Actiaque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socij iuvat evasisse tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum Sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hyems Aquilonibus asperat undas.
Ære cavo clypeum, magni gestamen Æbantis,
Postibus adversis figo, & rem carmine signo:
Æneas hæc de Danais victoribus arma.
Linquere tum portus iubeo, & considere transtris.
Certatim socij feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus aërias Phæacum abscondimus arces.
Littoraque Epiri legimus, portuque subimus
Chaonio. & celsam Buthroti adscendimus urbem,
Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Greias regnare per urbes,
Coniugio Æacidæ Pyrrhi, sceptrisque, potitum.

Et patrio

Et patrio Andromachen iterum cessisse marito:
Obstupuit: miroque incensum pectus amore
Compellare virum, & casus cognoscere tantos,
Progredior portu classes, & littora linquens.
Solennes tum forte dapes & tristia dona,
Ante urbem in luco falsi Simoëntis ad undam
Libabat cineri Adromache, Manesque vocabat
Hectoreum ad tũmulũ viridi quam cespite inanẽ,
Et geminas, causam lachrymis sacraverat aras.
Vt me conspexit venientem & Troia circum
Arma amens vidit: magnis exterrita monstris
Diriguit visu in medio: calor ossa relinquit:
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies: verus mihi nuntius adfers
Nate dea: vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est dixit, lachrymasq; effudit & omnẽ
Implevit clamore locum vix pauca furenti
Subijcio, & raris turbatus vocibus hisco.
Vivo equidem vitamq; extrema per omnia duco:
Ne dubita: nam vera vides.
Heu, quis te casus deiectam coniuge tanto
Excipit: aut quæ digna satis fortuna revisit?
Hectoris Adromache Pyrrhin, connubia servas?
Deiecit vultum, & demissa voce locuta est:
O felix una ante alias Priameia virgo,
Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis
Jussa mori, quæ sortitus non pertulit vllos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos, patria incensa, diversa æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ fastus, iuvenemq; superbum
Servitio enixæ tulimus: qui deinde secutus
Ledæam, Hermioem, Lacedæmoniosq; Hymenæos;
Mesamu.

Me Famulam, famuloq; Heleno transmisit haben.
Ast illum ereptæ magno inflammatus amore (dam
Conjugis & scelerum Furijs agitatus Orestes.
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras,
Morte Neoptolemi, regnorum reddita cessit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Troiano à chaone dixit,
Pergamaque, Iliacamq; jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venit, quæ fata dedére?
Aut quis te ignarum nostris deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superatne, & vescitur aura?
Quem tibi jam Troja.
Ecquæ jam puero est amissæ cura parentis?
Ecquid in antiquam virtutem, animosque viriles
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lachrymans, longosque ciebat
Incassum fletus: cum sese à mœnibus heros
Priamides multis Helenus commitantibus adfert
Agnoscitque suos, lætusque ad mœnia ducit
Et multum lachrymas verba inter singula fundit.
Procedo, & parvam Troiam, simulataq; magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco, Scææque amplector limina portæ.
Nec non & Teucri socia simul urbe fruuntur,
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus paterasque tenebant.
Jamque dies, alterque dies processit, & auræ
Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus Austro
His vatem aggredior dictis, ac talia quæso;
Trojugena interpres divûm, qui numina Phœbi
Qui tripodas Clarij lauros, qui sidera sentis,

Et volucrum lingvas, & præpetis omnia pennæ:
Fare age (namque omnem curſum mihi proſpera
Relligio, & cuncti ſvaſerunt numine divi (dixit
Italiam petere, & terras tentare repoſtas;
Sala novum, dictuque Harpya Celæono
Prodigium canit, & triſtes denuntiat ras,
Obſcænamque famem) quæ prima pericula vitæ,
Quidve ſequens tantos poſſim ſuperare labores.
Hic Helenus, cæſis primum de more juvencis,
Exorat pacem divûm, vittaſque reſolvit
Sacrati capitis, meque ad tua limina Phœbe,
Ipſe manu multo ſuſpenſum numine ducit:
Atque hæc canit divino ex ore ſacerdos:
Nate dea (nam te maioribus ire per altum
Auſpicijs manifeſtas fides: ſic fata deûm rex
Sortitur, volvitque vices: is vertitur ordo)
Pauca tibi è multis quo tutior hoſpita luſtres
Æquora, & Auſonio poſſis conſidere portu,
Expediam dictis, prohibent nam cætera parcæ
Scire Helenum, farique vetat Saturna Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinoſque ignare paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Ante & Trinacria lentandus remus in unda,
Et ſolis Auſonij luſtrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Æææque inſula Circes,
Quam tuta poſſis urbem componere terra.
Signa tibi dicam tu condita mente teneto.
Cum tibi ſollicito, ſecreti ad fluminis undam,
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus
Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
Alba, ſolo recubans, albi circum ubera nati:

Is locus

Is locus vrbis erit: requies ea certa labōrum
Nec tu mensarum morsus horresce futuros:
Fata viam invenient, aderitque vocatus *A*pollo.
Has autem terras, Italique hanc littoris oram,
Proxima quæ nostris perfunditur æquoris æstu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Grajis.
Hic & Naricij posueruut mœnia Locri,
Et Salentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Melibœi
Parva Philoctetæ subnixa Petilia muro.
Quin, ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis aris jam vota in littore solves
Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos, ignes in honore Deorum
Hostilis facies occurrat, & omnia turbet,
Hunc socij morem sacrorum, hunc ipse teneto:
Hac casti maneant in religione nepotes.
Ast ubi digressum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, & angusti rarescent claustra Pelori:
Læva tibi tellus, & longo læva petantur
Æquora circuitu: dextrum fuge littus & undas.
Hæc loca vi quondam, & vasta convulsa ruina
(*Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas*)
Dissiluisse ferunt: cum protinus utraque tellus
Vna foret, venit vi Pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque & urbes
Littore diductas angusto interluit æstu.
Dextrum Scilla latus, lævum implacata Charybdis
Obsidet, atque imo Barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus rursusque sub auras
Erigit alternos, & sidera verberat unda.
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris

Ora exſertantem, &navis in ſaxa trahentem,
Prima homini facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus: poſtrema immani corpore Piſtris,
Delphinum caudas utero commiſſa luporum.
Præſtat Trinacrij metas luſtrare Pachyni
Ceſſantem, longos & circumflectere curſus,
Quam ſemel informem vaſto vidiſſe ſub antro
Scillam. & ceruleis canibus reſonantia ſaxa.
Præterea, ſi qua eſt Heleno prudentia, vati
Si qua fides, animum ſi veris implet Apollo,
Vnum illud tibi nate dea, præque omnibus unum
Prædicã, & repetens iterumq;, iterumq; monebo:
Junonis magnæ primum prece numen adora:
Iunoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus ſupera donis: ſic denique victor
Trinacria fines Italos mittere relicta.
Huc ubi delatus Cumæam acceſſeris urbem,
Divinoſque lacus, & Averna ſonantia ſylvis;
Inſanam vatem aſpicies: quæ rupe ſub ima
Fata canit, folijſque notas, & nomina mandat,
Quæcumque in folijs deſcripſit carmina virgo.
Digerit in numerum, atque antro ſecluſa reliquit:
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verſo tenuis cum cardine ventus
Impulit, & teneras turbavit janua frondes:
Nunquam deinde cano volitantia prendere ſaxo,
Nec revocare ſitus, aut jungere carmina curat,
Inconſulti abeunt; ſedemque odere Sibyllæ:
Hic tibi ne qua moræ fuerint diſpendia tanti:
(Quamvis increpitent ſocij, & vi curſus in altum
Vela vocet, poſſiſque ſinu implere ſecundos:)
Quin adeas vatem, præcibuſque oracula poſcas.

Ipſa

Ipſa canat, vocemque volens, atque ora reſolvat,
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
Et quo quemqne modo fugiaſq; feraſque laborem,
Expediet curſuſque dabit venerata ſecundos.
Hæc ſunt, quæ noſtra liceat te voce moneri,
Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Tro-
Quæ poſtquã vates ſic ore effatus amico eſt. (iam.
Dona dehinc auro gravia, ſectoque elephanto
Imperat ad naves ferri, ſtipatque carinis
Ingens argentum Dodoneoſque lebetas,
Loricam conſertam hamis, auroque trilicem,
Et conum inſignis galeæ, criſtaſque comantes,
Arma Neoptolemi, ſunt & ſua dona parenti:
Addit equos, additque duces.
Remigium ſupplet: ſocios ſimul inſtruit armis.
Interea claſſem velis aptare jubebat
Anchiſes, fieret vento mora ne qua ferenti,
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
Coniugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo,
Cura deûm, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Auſoniæ tellus: hanc arripe velis:
Et tamen hanc pelago præterlabare neceſſe eſt,
Auſoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, (ait.) ô felix nate pietate, quid ultra
Provehor, & fando ſurgentes demoror Auſtros?
Nec minus Andromache, digreſſu mæſta ſupremo,
Fert picturatas auri ſub tegmine veſtes,
Et Phrigiam Aſcanio chlamydem nec cedit honori,
Textilibuſque onerat donis, ac talia fatur:
Accipe & hæc, manuũ tibi quæ munimenta mearũ
Sint, puer & longũ Andromaches teſtentur amorem
Coniugis Hectore: cape dona extrema tuorum,

O mihi sola mei super Astyanactis imago.
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubescere ævo.
Hos ego digrediens lachrymis affabar obortis:
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex alijs in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum
Arva neque Ausoniæ, semper cedentia retro,
Quærenda effigiem Xanthi Troiamque videtis,
Quam vestræ fecere manus, melioribus opto
Auspicijs, & quæ fuerit minus obvia Graijs.
Si quando Tyberim vicinaque Tybridis arva
Intraro, gentique meæ data mœnia cernam,
Cognatasq; verbis olim populosque propinquos
Epiro Hesperia, quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem casus: unam faciemus utramque
Troiam animis. maneant nostros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia iuxta:
Vnde iter Italiam, cursusque brevissimus undis,
Sol ruit interea, & montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam
Sortiti remos, passimque in littore sicco
Corpora curamus; fessos sopor irrigat artus.
Nec dum orbem medium nox horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aera captat:
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturum, pluviasque Hiadas geminosque Triones,
Armatumque auro, circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno:
Dat clarum e puppi signum: nos castra movemus,
Tentamusque viam, & velorum pandimus alas,
Jamq;

Jamque rubescebat stellis aurora fugatis,
Cum procul obscuros colles, humilemq; videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates:
Italiam læto socij clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit, implevitq; mero, divosque vocavit
Stans celsa in puppi.
Di maris, & terræ, tempestatumq; potentes,
Ferte viam vento facilem, & spirate secundi.
Crebrescunt optatæ auræ, portusque patescit
Jam propior, templumq; apparet in arca Minervæ,
Vela legunt socij. & proras ad littora torquent.
Portus ab Eoo fluctu curvatur in arcum,
Objectæ salsa spumant adspergine cautes.
Ipse latet, gemino demittunt brachia muro.
Turriti scopuli. refugitque à littore templum.
Quatuor hic (primũ omen,) equos in gramine vidi
Tondentes campum latè candore nivali.
Et pater Anchises: Bellum ô terra hospita portas:
Bello armantur equi bellum hæc armenta minantur
Sed tamen ijdem olim cursu succedere sveti
Quadrupedes, & frena iugo concordia ferre;
Spes est pacis, (ait.) tum nomina sancta precamur
Palladis armisonæ, quæ prima accepit ovantes.
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu:
Præceptisque Heleni, dederat quæ maxima, ritè
Junoni Argivæ iussos adolemus honores,
Haud mora? continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obuertimus antennarum,
Graiugenumq; domos, suspectaq; linquimus arva.
Hinc sinus Herculei, (si vera est fama,) Tarenti
Cernitur: attollit se diva Lacinia contra,

Caulonisque arces, & navifragum Scylacæum.
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Ætna,
Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa
Audimus longe, fractasque ad littora, voces;
Exultantque vada, atque æstu miscentur arenæ.
Et pater Anchises: nimirum hæc illa Charibdis:
Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda canebat.
Eripite ô socij, pariterque insurgite remis.
Haud minus ac iussi faciunt: primusque rudentem
Contorsit lævas proram Palinurus ad undas,
Lævam cuncta cochors remis, ventisque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite, & ijdem
Subducta ad Manes imos descendimus unda.
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere:
Ter spumam elisam, & rorantia vidimus astra.
Interea fessos ventus cum Sole reliquit.
Ignarique viæ, Cyclopum allabimur oris.
Portus ab accessu ventorum immotus, & ingens
Ipse; sed horrificis iuxta tonat Ætna ruinis.
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente favilla;
Attollitque globos flammarum, & sidera lambit:
Interdum scopulos, avulsaque viscera montis
Erigit eructans: liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exestuat imo.
Fama est Enceladi semiustum fulmine corpus
Vrgeri mole hac, ingentemque insuper Ætnam
Impositam, ruptis flammam expirare caminis;
Et, fessum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.
Noctem illam tecti sylvis immania monstra
Perferimus: nec, quæ sonitum det causa, videmus,

Nam neque erant aſtrorũ ignes, nec lucidis æthra
Siderea polus; obſcuro ſed nubila cœlo.
Et lunam in nimbo nox intempeſta tenebat.
Poſtera jamque dies primo ſurgebat Eoo,
Humentemque aurora polo dimoverat vmbram:
Cum ſubito è ſylvis, macie confecta ſuprema,
Ignoti nova forma viri, miſerandaque cultu
Procedit, ſupplexque manus ad littora tendit.
Reſpicimus: dira illuvies, immiſaque barba,
Conſertum tegmen ſpinis: at cætera Graius,
Et quondam patrijs ad Troiam miſſus in armis.
Iſque ubi Dardanios habitus, & Troia vidit
Arma procul, paulum aſpectu conterritus hæſit,
Continuitque gradum: mox ſeſe ad littora præceps
Cum fletu precibuſque tulit per ſidera teſtor,
Per ſuperos, atque hoc cæli ſpirabile lumen,
Tollite me Teucri: quaſcunque abducite terras:
Hoc ſat erit: ſcio me Danais è claſſibus unum,
Et bello Iliacos: fateor petiiſſe Penates.
Pro quo, ſi ſceleris tanta eſt injuria noſtri,
Spargite me in fluctus. vaſtoque immergite Ponto.
Si pereo, manibus hominum, perijſſe juvabit.
Dixerat: & genua amplexus: genibuſque volutans
Hærebat. quis ſit, fari, quo ſangvine cretus,
Hortamur; quæ deinde agit & fortuna, fateri
Ipſe pater dextram Anchiſes, haud multa moratus,
Dat juveni, atque animum præſenti pignore fir-
Ille hæc, depoſita tandem formidine, fatur: (mat,
Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Vliſſi, (ſto
Nomine Achæmenides, Troiam genitore Adamæ-
Paupere (manſiſſetque utinam fortuna) profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt.

Immemores ſocij vaſto Cyclopis in antro
Deſeruere, domus ſanie, dapibuſque cruentis
Intus opaca, ingens: ipſe arduus, altaque pulſat
Sidera (dij talem terris avertite peſtem)
Nec viſus facilis; nec dictu affabilis ulli:
Viſceribus miſerorum, & ſanguine veſcitur atro,
Vidi egomet duo de numero cum corpora noſtro,
Prenſa manu magna, medio reſupinus in antro,
Frangeret ad ſaxum, ſanieque aſperſa natarent
Limina; vidi, atro cum membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent ſub dentibus artus:
Haud impune quidem: nec talia paſſus Vlyſſes,
Oblituſve ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto.
Nam ſimul expletus dapibus, vinoque ſepultus,
Cervicem inflexam poſuit, iacuitque per antrum
Immenſam, ſaniem eructans, ac fruſtra cruento
Per ſomnum commiſta mero: nos magna precati
Numina, ſortitique vices, una undique circum
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torva ſolum ſub fronte latebat,
Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis inſtar:
Et tandem læti ſociorum ulciſcimur umbras,
Sed fugite ô miſeri, fugite, atque ab littore funem
Rumpite. (tro
Nam, qualis, quantuſque cavo Polyphemus in an-
Lanigeras claudit pecudes, atque vbera preſſat,
Centum alij curva hæc dabitant ad littora vulgo
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam Lunæ ſe cornua lumine complent,
Cùm vitam in ſylvis, inter deſerta ferarum (pas
Luſtra, domoſque traho, vaſtoſque ab rupe Cyclo-
Proſpicio, ſonitumque pedum, vocemque tremiſco:
Victum

Victum infelicem baccas, lapidosaque corna
Dant rami, & vulsis pascunt radicibus herbæ. (sem
Omnia collustrans, hanc primum ad littora clas-
Conspexi venientem: huic me, quæcunque fuisset,
Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potius quæcunq; absumite letho.
Vix ea fatus erat: summo cum monte videmus
Ipsum inter pecudes vasta se molle moventem,
Pastorem Polyphemum, & littora nota petentem.
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lu-
men ademptum.
Trunca manum pinus regit, & vestigia firmat:
Lanigeræ comitantur oves: ea sola voluptas.
Solamenque mali, de collo fistula pendet,
Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit:
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu, graditurq; per æquor
Jam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice sic merito, tacitique incidere funem,
Verrimus, & proni certantibus æquora remis.
Sensit & ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verum ubi nulla datur dextram affectare potestas
Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo:
Clamorem immensū tollit: quo Pontus, & omnes
Intremuere undæ, penitusque exterrita tellus
Italiæ, curvisque immugijt Ætna cavernis.
At genus è sylvis Cyclopum, & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & littora complent,
Cernimus adstantes nequdquam lumine torvo
Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentes;
Concilium horrendum, quales cum vertice celso
Aeriæ quercus, aut coniferæ cyparissi

Constiterant, ſylva alta Jovis, lucuſve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela ſecundis. (bdim
Contra juſſa monent Heleni, Scyllam atque Chary-
Inter vtramque viam, lethi diſcrimine parvo,
Ni teneant curſus, certum eſt dare lintea retro.
Ecce autem Boreas anguſta à ſede Pelori
Miſſus adeſt: vivo prætervehor oſtia ſaxo
Pantagiæ, Megaroſq; ſinus, Tapſumq; iacentem.
Talia monſtrabat relegens errata retrorſum
Littora Achæmenides, comes infelicis Vliſſi.
Sicanio prætenta ſinu iacet inſula contra
Plemmyrium undoſum: nomen dixêre priores
Ortygiam, Alpheum fama eſt huc Elidis amnem
Occultas egiſſe vias ſubter mare: qui nunc
Ore Arethuſa tuo Siculis confunditur undis:
Numina magna loci iuſſi veneramur: & inde
Ex ſupero præpingue ſolum ſtagnantis Elori.
Hinc altas cautes, proiectaque ſaxa Pachyni
Radimus, & fatis nunquam conceſſa moveri
Apparet Camarina procul, campique Geloi,
Immaniſque Gela fluvij cognomine dicta.
Arduus inde Agragas oſtentat maxima longè
Mœnia, magnanimũ quondam generator equorũ.
Teque datis linquo ventis palmoſa Selinus,
Et vada dura lego ſaxis ilybea cæcis.
Hinc Drepani me portus, & illætabilis ora
Accipit. hic, pelagi tot tempeſtatibus actus,
Heu genitorem, omnis curæ, caſuſque levamen,
Amitto Anchiſen, hic me pater optime feſſum
Deſeris, heu tantis neqvidqvam erepte periclis.
Nec vates Helenus cùm multa horrenda moneret
Hos mihi prædixit luctus, non dira celæno

Hic

Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digressum vestris Deus appulit oris.
Sic pater Æneas intentus omnibus unus
Fata renarrabat Divûm, cursusque docebat.
Conticuit tandem. factoque hic fine quievit.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER IV.

ARG. Amorem Didonis in Æneam continet. Furtivas nuptias, eas solutas, Deo jubente: & Didonis mortem impotentia amoris.

AT regina gravi jamdudum saucia cura
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos: hærent infixi pectore vultus,
Verbaque: nec placidã membris dat cura quietem.
Postera Phœbea lustrabat lampade terras,
Humentemque aurora polo dimoverat umbram;
Cùm sic unanimem alloquitur male sana sororem
Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent!
Quis novus hic nostris successit sedibus hospes!
Quem sese ore ferens! quam forti pectore, & armis
Credo equidem, (nec vana fides,) genus esse deorũ.
Degeneres animos timor arguit. heu, quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!
Si mihi non animo fixum, immotumque sederet,
Ne cui me vinclo vellem sociare jugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit:

Si non

Si non pertæsum thalami, tedæque fuisset:
Huic nisi forsan potui succumbere culpæ.
Anna: (fatebor enim,) miseri post fata Sichæi
Coniugis, & sparsos fraterna cæde Penates,
Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
Impulit. agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat.
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad Vmbras,
Pallentes Vmbras Erebi, noctemq; profundam:
Ante pudor quam te violem, aut tua iura resolvā.
Ille meos, primus, qui me sibi iunxit amores
Abstulit: ille habeat secum, servetque sepulchro,
Sic effata, sinum lachrymis implevit obortis.
Anna refert: O luce magis dilecta sorori,
Solane perpetuā mærens carpere juventas?
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris:
Id cinerem, aut Manes credis curare sepultos?
Esto, ægram nulli quondam flexêre mariti,
Non Libyæ, non ante Tyro despectu Iarbas,
Ductoresque alij, quos Africa terra triumphis
Dives alit, placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
Hinc Getulæ urbes, genus insuperabile bello,
Et Numidæ infreni cingunt, & inhospita Syrtis;
Hinc deserta siti regio, lateque furentes
Barcæi. quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas?
Dijs equidem auspicibus reor & Junone secunda
Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas:
Quam tu urbem soror hanc cernes! quæ surgere regna
Coniugio tali! Teucrum comitantibus armis,
Punica se quantis attollit gloria rebus!

Tu modo

Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis
Indulge hospitio, causasque innecte morandi:
Dum pelago desævit hyems, & aquosus Orion,
Quassatæque rates, & non tractabile cœlum.
His dictis incensum animum inflammavit amore:
Spemque dedit dubiæ menti, solvitque pudorem.
Principio delubra, adeunt pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo:
Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ,
Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora Deum pingues spatiatur ad aras,
Instauratque diem donis, pecudumque reclusis
Pectoribus inhians, spirantia consulit exta,
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem.
Quid delubra juvant? est mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vivit sub pectore vulnus.
Vritur infelix Dido, totaque vagatur
Vrbe furens: qualis coniecta cerva sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius: illa fuga sylvas, saltusque peragrat
Dictæos hæret lateri lethalis arundo.
Nunc media Æneam secum per mœnia ducit,
Sidoniasque ostentat opes, urbemque paratam.
Incipit effari, mediaque in voce resistit.
Nunc eadem, labente die, convivia quærit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos

Sola domo mæret vacua, ſtratiſque relictis
Incubat: illum abſens abſentem auditque, videtq́;
Aut gremio Aſcanium genitoris imagine capta
Detinet, infandum ſi fallere poſſit amorem.
Non cœptæ aſſurgunt turres? non arma juventus
Exercet, portuſque, aut propugnacula bello
Tuta parant; pendent opera interrupta minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.
Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri
Cara Jovis conjunx, nec famam obſtare furori:
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem & ſpolia ampla refertis
Tuque, puerque tuus: magnum, & memorabile nomen
Vna dolo divum ſi femina victa duorũ eſt.
Nec me adeo fallit, veritam te mœnia noſtra,
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potius pacem æternam, pactoſq́; Hymenæos
Exercemus? habes, tota quod mente petiſti.
Ardet amans Dido, traxitque per oſſa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribuſque regamus
Auſpicijs: liceat Phrygio ſervire marito,
Dotaleſque tuæ Tyrios permittere dextræ.
Olli (ſenſit enim ſimulata mente locutam
Quo regnum Italiæ, Lybicas avertere oras)
Sic contra eſt ingreſſa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo quod memoras factum fortuna ſequatur:
Sed fatis incerta feror, ſi Juppiter unam
Eſſe velit Tyrijs vrbem, Troiâque profectis,
Miſcerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu coniux, tibi fas animum tentare precando.

Perge

Perge, ſequar. tum ſic excepit regia Juno:
Mecum erit iſte labor: nunc qua ratione, quod in-
Conferri poſſit, paucis, (aduerte,) docebo (ſtat,
Venatum Æneas, unaque miſerrima Dido,
In nemus ire parant, ubi primus craſtinus ortus
Extulerit Titan, radijſque retexerit orbem:
His ego nigrantem commiſta grandine nimbum,
Dum trepidant alæ, ſaltuſque indagine cingunt.
Deſuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opaca:
Speluncam Dido, dux & Troianus eandem
Devenient. adero, &, tua ſi mihi certa voluntas,
Connubio iungam ſtabili, propriamque dicabo,
Hic Hymenæus erit. non adverſata petenti
Annuit, atque dolis riſit Cytherea repertis,
Oceanum interea ſurgens aurora reliquit,
It portis jubare exorto delecta juventus,
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Maſſyliqve ruunt equites, & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem, ad limina primi
Pœnorum expectant, oſtroque inſignis, & auro
Stat ſonipes, ac frena ferox ſpumantia mandit.
Tandem progreditur, magna ſtipante caterva,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo:
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.
Nec non & Phrygij comites, & lætus Julus
Incedunt: ipſe ante alios pulcherrimus omnes
Infert ſe ſocium Æneas, atque agmina jungit.
Qualis, ubi hybernam Lyciam, Xantique fluenta
Deſerit. ac Delum maternam inuiſit Apollo,
Inſtauratque choros, miſtique altaria circum

Creteſ-

Cretesque Dryopesq; fremunut, pictique Agathyrsi
Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat au-
Tela sonant humeris. haud illo segnior ibat (ro:
Æneas: tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montes, atque invia lu-
Ecce feræ saxi dejectæ vertice capræ (stra:
Decurrere iugis: alia de parte patentes
Transmittunt cursu campos atque agmina cervi
Pulverulenta fuga glomerant, montesque relin-
At puer Ascanius medijs in vallibus acri (quunt.
Gaudet equo, jamque hos cursu, jam præterit illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leo-
Interea magno misceri murmure cœlum (nem.
Incipit: insequitur commista grandine nimbus.
Et Tyrij comites passim, & Troiana juventus,
Dardaniusque nepos Veneris, diversa per agros
Tecta metu petiêre: ruunt de montibus amnes,
Speluncam Dido, dux & Troianus eandem
Deveniunt, prima & Tellus, & pronuba Juno
Dant signum, fulsêre ignes & conscius æther
Connubij, summoque ulularunt vertice nymphæ:
Ille dies primus lethi, primusque malorum
Causa fuit. neque enim specie, famave movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat: hoc prætexit nomine culpam;
Extemplo Lybiæ magnas it fama per urbes,
Fama malum, quo non aliud velocius ullum,
Mobilitate viget. viresque acquirit eundo,
Parva metu primo, mox sese attollit in auras,
Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit.

Illam terra parens ira irritata deorum, (rorem
Extremam, (ut perhibent,) Cœo, Enceladoque so-
Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis:
Monstrũ horrendũ, ingens; cui quot sunt corpore
Tot vigiles oculi subter, (mirabile dictu.) (plumæ.
Tot lingvæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures,
Nocte volat cœli medio, terræque per umbram,
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos, aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, & magnas territat urbes,
Tam ficti, pravique tenax, quam nuntia veri.
Hæc tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, & pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Æneam Troiano à sanguine cretum:
Cui se pulchra viro dignetur iungere Dido:
Nunc hyemem inter se luxu, quam longa fovere
Regnorum immemores, turpique cupidine captos
Hæc passim dea fœda virum diffundit in ora.
Protinus ad Regem cursus detorquet Jarbam,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Hammone satus, rapta Garamantide Nimpha,
Templa Jovi centum, latis immania regnis,
Centum aras posuit, vigilemque cruore (gnem
Excubias divûm æternas, pecudumq; sacraverat i-
Pingue solum, & varijs florentia limina sertis.
Isque amens animi, & rumore accensus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina divum,
Multa Jovem manibus supplex orasse supinis.
Juppiter omnipotens: cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
Aspicis hæc? an te, genitor, cùm fulmina torques,
Nequiquam horremus? cæcique in nubibus ignes,

Terrificant animos, & inania murmura miſcent?
Femina, quæ noſtris errans in finibus, urbem
Exiguam pretio poſuit. cui littus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia noſtra
Repulit, ac dominum Æneam in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum ſemiviro comitatu
Mœonia mentum mitra, crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, araſque tenentem
Audijt omnipotens, oculoſque ad mœnia torſit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tunc ſic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade age nate, voca Zephyros, & labere pennis,
Dardaniumq; ducem, (Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatiſque datas non reſpicit urbes,)
Alloquere, & celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promiſit, Gragiumque ideo bis vindicat armis?
Sed fore, qui gravidã Imperijs, belloq; frementem
Italiam regeret, genus alto à ſanguine Teucri
Proderet, ac totum ſub leges mitteret orbem,
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe ſua molitur laude laborem:
Aſcanione pater Romanas invidet arces?
Quid ſtruit; aut qua ſpe inimica in gente moratur?
Nec prolem Auſoniam, & Lavinia reſpicit arva?
Naviget. hæc ſumma eſt hic noſtri nuntius eſto.
Dixerat: ille patris magni parêre parabat
Imperio: & primum pedibus talaria nectit
Aurea: quæ ſublimem alis, ſive æquora ſupra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.

Tum

Tum virgam capit; hac animas ille evocat Orco
Pallentes, alias ſub triſtia Tartara mittit;
Dat ſomnos, adimitque, & lumina morte reſignat.
Illa fretus ait ventos, & turbida tranat
Nubila jamque volans, apicem & latera ardua cer-
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit. (nit.
Atlantis, cinctum aſſidue cui nubibus atris
Piniferum caput & vento pulſatur & imbri:
Nix humeros infuſa tegit: tum flumina mento
Præcipitant ſenis, & glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Conſtitit: hinc toto præceps ſe corpore ad undas
Miſit avi ſimilis, quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos, humilis volat æquora iuxta,
Haud aliter terras inter, cælumque volabat,
Littus arenoſum Libyæ, ventoſque ſecabat
Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Vt primum alatis tetigit magalia plantis:
Ænean fundantem arces, ac tecta navantem
Conſpicit: atque illi ſtellatus iaſpide fulva
Enſis erat, Tyrioque ardebat murice læva
Demiſſa ex humeris dives quæ numera Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.
Continuo invadit: tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem.
Extruis, heu regni, rerumque oblite tuarum.
Ipſe deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet:
Ipſe hæc ferre jubet celeres mandata per auras:
Quid ſtruis? aut qua ſpe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe tua moliris laude laborem:

Afcanium furgentem? & fpes hæredis Juli
Refpice, cui regnum Italiæ, Romanaque tellus
Debentur. tali Cylenius ore locutus,
Mortales vifus medio fermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At verò Æneas adfpectu obmutuit amens,
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæfit,
Ardet abire fuga, dulcefque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu, imperioque deorum.
(Heu quid agat? quo nunc reginam abire furentem
Audeat affatu? & quæ prima exordia fumat?)
Atque animũ nunc huc celerem, nunc dividit illuc
In partefque rapit varias, perq; omnia verfat.
Hæc alternanti potior fententia vifa eft: (thum
Mnefthea, Sergeftumque vocat, fortemque Cloan-
Claffem aptent taciti, focios ad littora cogant,
Arma parent, & quæ fit rebus caufa novandis,
Diffimulent: fefe interea, quando optima Dido
Nefciat, & tantos rumpi non fperet amores,
Tenta ruum aditus, & quæ molliffima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus, ocyus omnes
Imperio læti parent, ac juffa faceffunt.
At regina dolos (Quis fallere poffit amantem)
Præfenfit, motufque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens· eadem impia fama furenti
Detulit, armari claffem, curfumque parari.
Sævit, inops animi, totamque incenfa per urbem
Bacchatur, qualis commotis excita facris
Tyas, ubi audito ftimulant Trieterica Baccho
Orgia; nocturnufque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Æneam compellat vocibus ultro:
Diffimulare etiam fperafti perfide tantum
Poffe

Posse nefas? tacitusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam;
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris sidere classem,
Et medijs properas Aquilonibus ire per altum
Crudelis? quid, si non arva aliena, domosque
Ignotas peteres? & Troia antiqua maneret?
Troia per undosum peteretur classibus æquor?
Me ne fugis? per ego has lachrymas, dextramque tuam, te
(Quando aliud mihi jam miseræ nihil ipsa reliqui)
Per connubia nostra, per incæptos Hymenæos,
Si benè quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum; miserere domus labentis, & istam
Oro, si quis (adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Nomadumque Tyranni
Odere, infensi Tyrij. te propter eundem
Extinctus pudor, &, qua sola sidera adibam,
Fama priòr cui me moribundam deseris hospes?
Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Destruat? aut captam ducat Gætulus Iarbas?
Saltem, si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles, si quis mihi parvulus aula
Luderet Æneas, qui te tantum ore referret;
Non equidem omnino capta, aut deserta viderer.
Dixerat, ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, & obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam regina, negabo
Promeritam: nec me meminisse pigebit Elisæ,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
Pro te pauca loquar, nec ego hanc abscondere furto

Speravi, (ne finge) fugam: nec conjugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspicijs, & sponte mea componere curas:
Vrbem Troianam primum, dulcesque meorum
Reliquias colerem, & Priami tecta alta manerent
Et recidiva manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciæ iussere capessere sortes,
Hic amor, hæc patria est. si te Carthaginis arces
Phœnisam, Lybicæque adspectus detinet urbis:
Quæ tandem, Ausonia Teucros considere terra,
Invidia est, & nos fas extera quærere regna?
Me patris Anchisæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt.
Admonet in somnis, & turbida terret imago:
Me puer Ascanius, capitisque injuria cari,
Quem regno Hesperiæ fraudo, & fatalibus arvis?
Nunc etiam interpres divum Jove missus ab ipso,
(Testor utrumque caput) celeres mandata per au-
Detulit: ipse deûm manifesto in lumine vidi (ras
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi:
Desine meque tuis incendere teque querelis:
Italiam non sponte sequor.
Talia dicentem jam dudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide: sed duris genuit te cantibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tygres.
Nam quid dissimulo? aut quæ me ad maiora reservo?
Nam fletu ingemitu? nostro num lumina flexit?
Nam

Num lachrymas victus dedit, aut miseratus amantem est?
Quæ quibus anteferam? jam jam nec maxima Juno,
Nec Saturnius hæc oculis pater adspicit equis,
Nusquam tuta fides. ejectum littore, egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi:
Amissam classem, socios à morte reduxi.
Heu, Furijs incensa feror: nunc augur Apollo,
Nunc Licyæ sortes, nunc & Jove missus ab ipso
Interpres divûm fert horrida jussa per auras.
Scilicet is superis labor est: ea cura quietos
Sollicitat. neque te teneo, neque dicta refello
I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas:
Spero equidem medijs (si quid pia numina possunt.)
Supplicia hausurum scopulis, & nomine Dido
Sæpè vocaturum. sequar aris ignibus absens:
Et, cum frigida mors anima seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero: dabis improbe pœnas,
Audiam, & hæc Manes veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit: & auras
Ægra fugit, seque ex oculis avertit, & aufert
Linquens multa metu cunctantē, & multa parantē
Dicere, suscipiunt famulæ, collapsaque membra
Marmoreo deferunt thalamo, stratisque reponunt.
At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis avertere curas,
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore.
Jussa tamen divûm exequitur, classemque revisit.
Tum verò Teucri incumbunt, & littore celsas
Deducunt toto naves. natat uncta carina:
Frondentesque ferunt remos, & robora sylvis
Infabricata, fuge studio.
Migrantes, cernas, totaque ex urbe ruentes:

Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cùm populant, hyemis memores, tectoq; reponũnt:
It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle angusto: pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras: opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc Dido cernenti talia sensus?
Quosque dabas gemitus? cùm littora fervere latè
Prospicere arce ex summa, totumque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lachrymas, iterũ tentare precando
Cogitur, & supplex animos submittere amori:
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.
Anna, vides toto properari littore circum:
Vndique convenere: vocat jam carbasus auras:
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre soror potero: miseræ hoc tamen unum
Exequere Anna mihi: solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola viri molles aditus, & tempora noras.
I soror, atque hostem supplex affare superbum.
Non ego cum Danais Troianam excindere gentem
Aulide juravi, classemque ad Pergama misi:
Nec patris Anchisæ cineres, Manesve revelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quo ruit? extremũ hoc miseræ det munus amanti,
Expectet facilemque fugam, ventosque ferentes.
Non jam conjugiũ antiquum, quod prodidit, oro;
Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat.
Tempus inane peto, requiem spatiumque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolore
Extre-

Extremam hanc oro veniam (miserere sororis)
Quam mihi cum dederis, cumulatam morte relin-
Talibus orabat, talesque miserrima fletus (quam.
Fertque refertque soror. sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
Fata obstant, placidasque viri deus obstruit aures.
Ac veluti annósam valido cum robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor, & alte
Consternunt terram, cõncusso stipite frondes:
Ipsa hæret scopulis, & qvantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in Tartara tendit:
Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno persentit pectore curas.
Mens immota manet: lachrymæ volvuntur inanes.
Tum verò infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: tædet cœli convexa tueri,
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat;
Vidit, thuricremis cum dona imponeret aris,
(Horrendum dictu, latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscenum se vertere vina cruorem,
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis, & festa fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces, & verba vocantis
Visa viri, nox cùm terras obscura teneret:
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpè queri, & longas in fletum ducere voces.
Multaque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant: agit ipse furentem
In somnis ferus Æneas: semperque relinqui

Sola ſibi, ſemper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios deſerta quærere terra. (us,
Eumenidum veluti demens videt agmina Penthe-
Et Solem geminum & duplices ſe oſtendere The-
Aut Agamemnonius ſcenis agitatus Oreſtes, (bas:
Armatam facibus matrem. & ſerpentibus atris,
Cum fugit. ultriceſque ſedent in limine Diræ.
Ergo ubi concepit Furias, evicta dolore,
Decrevitque mori, tempus ſecum ipſa, modumque
Exijt, & mœſtam dictis aggreſſa ſororem:
Conſilium vultu tegit, ac ſpem fronte ſerenat.
Inveni germana viam (gratare ſorori)
Quæ mihi reddat eum, (vel eo me ſolvat,) aman-
Oceani finem juxta, Solemque cadentem, (tem,
Vltimus Ethiopum locus eſt: ubi maximus Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Hinc mihi Maſſyllæ gentis monſtrata ſacerdos,
Heſperidum templi cuſtos, epulaſque Draconi
Quæ dabat, & ſacros ſervabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, ſoporiferumque papaver,
Hæc ſe carminibus promittit ſolvere mentes
Quas velit: aſt alijs duras immittere curas:
Siſtere aquam fluvijs, & vertere ſidera retro:
Nocturnoſque ciet Manes, mugire videbis
Sub pedibus terrā, & deſcendere montibus ornos
Teſtor, cara, deos, & te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige, & arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exuviaſque omnes, lectumque jugalem,
Quo perij, ſuper imponas. abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet, monſtratq; ſacerdos.
Hæc

Hæc effata silet: pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis prætexere funera sacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit: aut graviora timet, quam morte Sichæi
Ergo jussa parat.
At regina pyra penetrali in sede sub auras
Erecta ingenti, tedis, atque ilice secta,
Intenditque locum sertis, & fronde coronat
Funerea; super exuvias, ensemque relictum,
Effigiemqne toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum, & crines effusa sacerdos
Ter centum tonat ore deos: Erebumque, Chaosq;
Tergeminam Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparserat & latices, simulatos fontis Averni:
Facibus & messæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni:
Quæritur & nascentes equi de fronte revulsum,
Et matri præreptus amor.
Ipsa mola, manibusque pijs altaria iuxta
Vnum exuta pedem vinclis, in veste recincta
Testatur moritura deos, & conscia fati
Sidera: tum, si quod non æquo fœdere amantes
Curæ nomen habet, justumque memorq; precatur.
Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, silvæque, & sæva quierant
Æquora: cum medio volvuntur sidera lapsu,
Cùm tacet omnis ager: pecudes, pictæq; volucres
Quæque lacus latè liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infelix animi Phænissa, nec umquam
Solvitur in somnos, oculisve, aut pectore noctem
Acci-

Accipit. ingeminant curæ, rursusque resurgens
Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æstu.
Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:
En quid agam? rursusne procos irrisa priores
Experiar? Nondumque petam connubia supplex,
Quos ego sum toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque ultima Teucrum
Jussa sequar? quiane auxilio juvat ante levatos?
Et benè apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem, (fac velle,) sinet; ratibusque super-
Invisam accipiet? nescis heu perdita nec dum (bis
Laomedonteæ sensit perjuria gentis?
Quid tum? sola fuga nautas comitabor ovantes?
An Tyriis, omnique manu stipata meorum
Insequar? & quos Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, & ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.
Tu lachrymis evicta meis, tu prima furentem
His germana malis oneras, atque obijcis hosti,
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere more feræ? tales nec tangere curas?
Non servata fides, cineri promissa Sicheo?
Tantos illa suo rumpebat pectore quæstus.
Æneas celsa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam rite paratis.
Huic se forma dei vultu, redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est.
Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
(Et crines flavos, & membra decora juventæ:)
Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec, quæ circumstent te deinde pericula, cernis
Demens? nec Zephyros audis spirare secundos?
Illa

Illa dolos, dirumque nefas in pectore versat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc præceps: dum præcipitare potestas;
Jam mare turbari trabibus, sevasque videbis
Collucere faces, jam fervere littora flammis,
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eia age rumpe moras: *Varium & mutabile semper*
Fæmina. sic fatus, nocti se immiscuit atræ.
Tum verò Æneas subitis exterritus umbris,
Corripit è somno corpus, sociosque fatigat:
Præcipitet, vigilate viri, & considite transtris:
Solvite vela citi: deus æthere missus ab alto.
Festinare fugam, tortosque incidere funes
Ecce iterum stimulat. sequimur te sancte deorum,
Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adsis ô placidusque juves, & sidera cœlo
Dextra feras dixit: vaginaque eripit ensem
Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnes simul ardor habet, rapiuntq; ruuntq;
Littora deseruêre, latet sub classibus æquor;
Annixi torquent spumas, & cærula verrunt.
Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina è speculis, ut primum albescere lucem
Vidit; & æquatis classem procedere velis,
Littoraque, & vacuos sensit sine remige portus:
Terque, quaterque manu pectus percussa decorum,
Flauentesque abscissa comas, Proh Juppiter ibit
Hic, (ait,) & nostris illuserit advena regnis?
Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur?
Diripientque rates, alij navalibus? ite,
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.

Quid loquor? aut ubi sum? quæ mentem insania mutatis.
Infelix Dido, num te fata impia tangunt
Tum decuit, cum sceptra dabas, en dextra fidesque,
Quem secum patrios aiunt portare Penates;
Quem subijsse humeris confectum ætate parentem.
Non potui abreptum divellere corpus, & undis
Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patrijsque epulandum apponere mensis?
Verum, anceps pugnæ fuerat fortuna, fuisset:
Quem metui moritura? faces incastra tulissem,
Implessemque foros flammis, natumque, patremq;
Cum genere extinxem? memet super ipsa dedissem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuque harum interpres curarum, & conscia Juno,
Nocturnisque Hecate trivijs ululata per urbes.
Et Diræ ultrices, & di morientis Elisæ,
Accipite hæc, meritumq; malis avertite numen,
Et nostras audite preces. si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est,
Et si fata Jovis poscunt, hic terminus hæret;
At bello audacis populi vexatus, & armis,
Finibus extorris, complexu avulsus Juli,
Auxilium imploret, videatque indigna suorum
Funera: nec, cum se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno, aut optata luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena:
Hæc precor; hanc vocem extremam cum sanguine
fundo.
Tum vos, ô Tyrij stirpem, & genus omne futurum
Exercete odijs, cinerique hæc mittite nostor
Munera. nullus amor populis, nec fœdera sunto.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios, ferroque sequare colonos.
Nunc

Nunc, olim, quocunque dabunt se tempore vires.
Littora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis, pugnent ipsique nepotes.
Hæc ait, & partes animum versabat in omnes,
Invisam quærens quamprimum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi;
(Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:)
Annam, cara mihi nutrix huc siste sororem:
Dic corpus properet fluviali spargere lympha.
Et pecudes secum, & monstrata piacula ducat:
Sic veniat: tuque ipsa pia tege tempora vitta.
Sacra Jovi Stygio, quæ rite incœpta paravi,
Perficere est animus, finemque imponere curis,
Dardanijque rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait: illa gradum studio celerabat anili.
At trepida, & cœptis immanibus effera Dido
Sanguineã volvens aciem, maculisque trementes.
Interfusa genas, & pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.
Hic postquam Iliacas vestes, notumque cubile
Conspexit, paulum lachrymis, & mente morata,
Incubuitque toro, dixitque novissima verba:
Dulces exuviæ, dũm fata, deusque sinebant,
Accipite hanc animam, meque his exolvite curis
Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Vrbem præclaram statui, mea mœnia vidi:
Vlta virum, pœnas inimico à fratre recepi.
Felix, heu nimium felix, si littora tantum
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.

Dixi

Dixit, &, os impressa toro moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait, sic? sic juvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardaneus & nostræ secum ferat omina mortis.
Dixerat: atque illam media inter talia ferro,
Collapsam aspiciunt comites, ensemque cruore
Spumantem, sparsasque manus it clamor ad alta
Atria: concussam bacchatur fama per urbem,
Lamentis, gemituq;, & fœmineo ululatu
Tecta fremunt, resonat magnis plangoribus æther
Non aliter, quam si immissis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammæque furentes
Culmina perque hominũ volvantur, perque deorũ.
Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu
Vnguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud germana fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes, aræque parabant?
Quid primum deserta quærat? comitemne sororem
Sprevisti moriens? eadem me ad fata vocasses:
Idem ambas fero dolor, atque eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosque vocavi
Voce deos, sic te ut posita crudelis abessem?
Extinxi te, meque soror, populumque, patresque
Sidonios, urbemque tuam, date, vulnera limphis
Abluam, & extremus si quis super halitus errat,
Ore legam, sic fata, gradus evaserat altos
Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa graves oculos conata attolere, rursus
Deficit: infixum stridet sub pectore vulnus.
Ter sese attollens, cubitoque innixa levavit:

Ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto
Quæsivit cœlo lucem ingemuitque reperta.
Tum Juno omnipotens longum miserata dolorem,
Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo,
Quæ luctantem animam, nexosque resolveret artus.
Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem, subitoque accensa furore,
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per cœlum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso Sole colores
Devolat, & supra caput adstitit. Hunc ego Diti
Sacrum jussa fero, teque isto corpore solvo.
Sic ait: & dextra crinem secat: omnis & una
Dilapsus calor atque in ventos vita recessit.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER V.

ARG. Æneas Siciliam appellit: patri parentat, & ludos Funebres facit. Classis à fœminis fraude Junonis exuritur. Ipse cum robore & flore virorum Italiam petit.

INterea medium Æneas jam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros Aquilone secabat,
Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elisæ
Collucent flammis, quæ tantum accenderit ignem
Causa latet: duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid fæmina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus, maria undique, & undique cœlum,
Olli cæruleus supra caput adstitit imber,

Noctem hyememque ferens, & inhorruit unda te-
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta: (nebris.
Heu quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve pater Neptune paras? sic deinde locutus,
Colligere arma iubet, validisque incumbere remis;
Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Ænea, non, si mihi Jupiter auctor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.
Mutati transversa fremunt, & Vespere ab atro
Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aër,
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus. *Superat quoniam fortuna, sequamur:*
Quoqve vocat, vertamus iter: nec littora longe
Fida reor fraterna Ericis, portusque Sicanos:
Si modo rite memor servata remetior astra.
Tum pius Æneas: equidem sic poscere ventos,
Jam dudum, & frustra cerno te tendere contra:
Flecte viam velis, an sit mihi gratior ulla,
Quoque magis fessas optem dimittere naves,
Quam quæ Dardanium telpus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela secundi
Intendunt Zephyri, fertur cita gurgite classis,
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ,
At procul excelso miratus vertice montis
Adventum, sociasque rates, occurrit Acestes,
Horridus in iaculis, & pelle Libistidis ursæ:
Troia Criniso conceptum flumine mater
Quem genuit veterum non immemor ille paren-
Gratatur reduces, & gaza lætus agresti (tum,
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis,
Postera cum primo stellas oriente fugarat
Clara

Clara dies, socios in cœtum littore ab omni
Advocat Æneas tumulique ex aggere fatur:
Dardanidæ magni. genus alto à sanguine divum,
Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo reliquias divinique ossa parentis
Condidimus terra, mœstasque sacravimus aras:
Jamque dies, ni fallor, adest, quem semper acer-
Semper honoratum, sic di voluistis, habebo. (bum
Hunc ego Getulis agerem si Syrtibus exul,
Argolicove mari deprensus, & urbe Mycenæ:
Annua vota tamen, solennesque ordine pompas
Exsequerer, struerenque suis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipsius, & ossa parentis,
Haud equidem sine mente, reor, sine numine divû
Adsumus, & portus delati intramus amicos.
Ergo agite, & cuncti lætum celebremus honorem,
Poscamus ventos, atque hæc mea sacra quotannis
Vrbe velit posita templis sibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Troia generatus Acestes,
Dat numero capita in naves: adhibete Penates
Præterea si nova diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radijsque retexerit orbem,
Prima citæ Teucris ponam certamina classis.
Quique pedum cursu valet, & equi viribus audax,
Aut jaculo incedit melior, levibusque sagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere cæstu.
Cuncti adsint, meritæque expectent præmia palmæ;
Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.
Sic fatus, velat materna tempora myrto.
Hoc Helimus facit, hoc ævi maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius: sequitur quos cœtera pubes.
Ille è concilio multis cum millibus ibat

Ad tumulum, magna medius comitante caterva.
Hic duo ritè mero libans carchesia Baccho,
Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro:
Purpureosque iacit flores, ac talia fatur:
Salve sancte parens: iterum salvete recepti (næ
Nequiquam cineres, animæque, Vmbræque pater-
Non licuit fines Italos, fataliaque arva (brim.
Nec tecum Ausonium, quicunque est, quærere Ty-
Dixerat hæc: adytis cum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit,
Amplexus placidè tumulum, lapsusque per aras:
Ceruleæ cui terga notæ maculosus & auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverso Sole colores.
Obstupuit visu Æneas ille agmine longo
Tandem inter pateras, & levia pocula serpens,
Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, & depasta altaria liquit
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
Incertus Geniumve loci, famulumne parentis
Esse putet, cædit quinas de more bidentes,
Torque sues, totidem nigrantes terga juvencos:
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisæ magni: Manesque Acheronte remissos.
Nec non & socij, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt, onerantque aras, mactantq; juvencos,
Ordine ahena locant alij fusique per herbam
Subiciunt verubus prunas, & viscera torrent.
Expectata dies aderat, nonaque serena
Auroram Phaetontis equi jam luce vehebant:
Fammaque finitimos, & clari nomen Acestæ
Excierat: læto compierant littora cœtu,

Visuri Æneadas: pars & certare parati.
Munera principio ante oculos, circoque locantur
In medio, sacri tripodes, viridesque coronæ.
Et palmæ, pretium victoribus, armaque, & ostro
Persusæ vestes, argenti, aurique talenta:
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
Prima parens ineunt gravibus certamina remis
Quatuor ex omni delectæ classæ carine.
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin:
Mox Italus Mnestheus, genus à quo nomine Mem
Ingentemq; Gyas ingenti mole Chimærã, (mi.
Vrbis opus; triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt: terno consurgunt ordine remi.
Sergestusque, domus tenet à quo Sergiga nomen:
Centauro invehitur magna: Scillaque Cloanthus
Cærulea: genus unde tibi Romane Cluenti.
Est procul in pelago saxum, spumantia contra
Littora, quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hiberni condunt ubi sidera Cori:
Tranquillo silet, immotaque attollitur unda
Campus, & apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex illice metam
Constituit, signum nautis, pater: unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
Ductores longe effulgent, ostroque decori.
Cætera populea velatur fronde juventus;
Nudatosque humeros oleo persusa nitescit.
Considunt transtris, intentaque bracchia remis
Intenti, expectant signum, exultantiaque haurit
Corda pavor pulsans, laudumque arrecta cupido.
Inde vbi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,

Haud mora, prosiluere suis: ferit æthera clamor
Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis.
Infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit
Convulsum remis, rostrisque tridentibus æquor,
Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus:
Nec sic immissis aurigæ undantia lora
Concussere jugis, pronique in verbera pendent:
Tum plausu, fremituque virum, studijsque faventũ
Consonat omne nemus: vocemq; inclusa volutant
Littora: pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante alios, primusque elabitur undis
Turbam inter, fremitumque Gyas: quem deinde Cloanthus
Consequitur, melior remis: sed pondere pinus
Tarda tenet, post hos æquo discrimine Pristis,
Centaurusque locum tendunt superare priorem.
Et nunc Pristis habet nunc victam præterit ingens
Centaurus: nunc una ambæ, iunctisque feruntur
Frontibus, & longæ sulcant vada salsa carinæ.
Jamque propinquabant scopulo, metamq; tenebant;
Cum princeps, medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœten.
Quo tantum mihi dexter abis: huc dirige cursum,
Littus ama, & lævas stringat sine palmula cautes.
Altum alij tentant, dixit. sed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
Quo diversus abis? iterum! pete saxa Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: & ecce Cloanthum
Respicit instantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter navemque Gyæ, scopulosque sonantes
Radit iter lævum interior, subitusque priorem
Præterit & metis tenet æquora tuta relictis.

Tum

Tum vero exarſit juveni dolor oſſibus ingens:
Nec lachrymis caruêre genæ, ſegnemq; Menœten,
Oblitus decoriſque ſui, ſociumque ſalutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipſe gubernaclo rector ſubit; ipſe magiſter:
Hortaturque viros, clavumque ad littora torquet.
At gravis, ut fundo vix tandem reditus imo eſt
Jam ſenio madidaque fluens in veſte Menœtes
Summa petit ſcopuli ſiccaque in rupe reſedit.
Illum & labentem Teucri, & riſere natantem:
Et ſalſos rident removentem pectore fluctus.
Hic læta extremi ſpes eſt accenſa duobus
Sergeſto, Mneſtheoque, Gyan ſuperare morantem
Sergeſtus capit ante locum, ſcopuloq; propinquat:
Nec tota tamen ille prior præeunte carina:
Parte prior: partem roſtro premit æmula Priſtis,
At media ſocios incedens nave per ipſos
Hortatur Mneſtheus: nunc nunc inſurgite remis
Hectorei ſocij, Troiæ quos ſcorte ſuprema
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Getulis Syrtibus uſi,
Jonioque mari, Maleæque ſequacibus undis. (tos
Non jam prima peto Mneſtheus, neque vincere cer-
Quanquã ô) ſed ſuperent, quibus hoc Neptune dediſti.
Extremos pudeat redijſſe hoc vincite cives
Et prohibete nefas Olli certamine ſummo
Procumbunt: vaſtis tremit ictibus ærea puppis;
Subtrahiturque ſolum tum creber anhelitus artus,
Aridaque ora: quatit ſudor fluit undique rivis.
Attulit ipſe viris optatum caſus honorem. (urget:
Namque furens animi, dum proram ad ſaxa ſub-
Interior, ſpatioque ſubit Sergeſtus, iniquo:

Infelix saxis in procurrentibus hæsit.
Concussæ cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illisaque prora pependit.
Consurgunt nautæ, & magno clamore morantur,
Ferratasque sudes, & acuta cuspide contos
Expediunt: fractosque legunt in gurgite remos.
At lætus Mnestheus, successuque acrior ipso,
Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,
Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca subito commota columba,
Cui domus, & dulces latebroso in pumice nidi;
Fertur in arva volans, plausumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem mox aêre lapsa quieto,
Radit iter liquidū, celeres neque commovet alas:
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis
Æquora, sic illam fert impetus ipse volantem.
Et primum in scopulo luctantem deserit alto
Sergestem, brevibusque vadis, frustraque vocantē
Auxilia, & fractis discentem currere remis.
Inde Gyan, ipsamque ingenti mole Chimæram
Consequitur; cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solus jamque ipso superest in fine Cloanthus:
Quem petit, & summis annixus viribus urget.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentē
Instigant studiis: resonat clamoribus æther.
Hi proprium decus, & partum indignantur honorem,
Ni teneant, vitamque volunt pro laude pacisci.
Hos successus alit: possunt, qui posse videntur.
Et fors æquatis cœpissent præmia rostris,
Ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus,
Fudissetque preces, divosque in vota vocasset,
Dii, quibus imperiū pelagi, quorum æquora curro,
Vobis

Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras voti reus, extaque salsos
Projiciam in fluctus, & vina liquentia fundam.
Dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereidum. Phorcique chorus, Panopeaque virgo:
Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Impulit, illa Noto citius, voluerique sagitta
Ad terram fugit, & portu se condidit alto,
Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro,
Muneraque in naves ternos aptare juvencos,
Vinaque, & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima circũ
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit:
Intextusque puer frondosa regius Ida
Veloces jaculo cervos, cursuque fatigat,
Acer, anhelanti similis: quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi palmas nequidquam ad sidera tendunt
Custodes, sævitque canum latratus in auras.
At qui deinde locum tenuit virtute secundum,
Levibus huic hamis consertam, auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
Victor, apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
Donat habere viro decus, & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus, Sagarisque ferebant
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
Demoleus cursu palantes Troas agebat,
Tertia dona facit geminos ex ære lebetas,
Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis

Jamque adeò donati omnes, opibuſque ſuperbi,
Puniceis ibant evincti tempora tæniis:
Cùm ſævo è ſcopulo multa vix arte revulſus
Amiſſis remis, atque ordine debilis uno,
Irriſam ſine honore ratem Sergeſtus agebat.
Qualis ſæpè viæ deprenſus in aggere ſerpens,
Ærea quem obliquũ rota tranſijt, aut gravis ictu.
Seminecem liquit ſaxo, lacerumque viator,
Nequiquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardenſque oculis, & ſibila colla
Arduus attollens: pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodos, ſeque in ſua membra plicantem.
Tali remigio navis ſe tarda movebat:
Vela facit tamen, & plenis ſubit oſtia velis.
Sergeſtem Æneas promiſſo munere donat,
Servatam ob navem lætus, ſocioſque reductos,
Olli ſerva datur, operum haud ignara Minervæ,
Creſſa genus Pholoe, geminique ſub ubere nati.
Hoc pius Æneas miſſo certamine tendit
Gramineũ in campum, quem collibus undique cur-
Cingebant ſylvæ: mediaque in valle theatri (vis
Circus erat, quo ſe multis cum millibus heros
Conſeſſu medium tulit, extructoque reſedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere curſu,
Invitat pretijs animos & premia ponit.
Vndique conveniunt Teucri, miſtique Sicani:
Niſus & Euryalus primi.
Euryalius forma inſignis, viridique juventa,
Niſus amore pio pueri quos deinde ſecutus
Regius egregia Priami de ſtirpe Diores. (nam
Hunc Salius, ſimul & Patron: quorum alter Arca-
Alter ab Arcadia Tegeæ de ſangvine gentis.
Tum

Tum duo Trinacrij juvenes, Helimus, Panopesque
Assveti sylvis, comites senioris Acestæ.
Multi præterea, quos fama obscura recondit.
Æneas quibus in medijs sic deinde locutus:
Accipite hæc animis, lætasque advertite mentes.
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Cnossia bina dabo levato lucida ferro,
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem,
Omnibus hic erit unus honos: tres præmia primi
Accipient, flavaque caput nectentur oliva.
Primus equum phaleris insignem victor habeto:
Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
Threiciis: lato quam circumplectitur auro
Balteus, & tereti subnectit fibula gemma,
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
Hæc ubi dicta, locum capiunt, signoque repente
Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt
Effusi, nimbo similes: simul ultima signant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus
Emicat, & ventis & fulminis ocior alis.
Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius: spatio post deinde relicto
Tertius Euryalus.
Euryaliumq; Helymus sequitur: quo deinde sub ipso
Ecce volat, calcemque terit jam calce Diores,
Incumbens humero: spatia & si plura supersint,
Transeat elapsus prior, ambiguumque relinquat.
Jamque fere spatio extremo, fessique sub ipsam
Finem adventabant; levi cum sanguine Nisus
Labitur infelix: cæsis ut forte juvencis
Fusus humum viridesque super madefecerat herbas.
Hic juvenis jam victor ovans vestigia presso
Haud

Haud tenuit titubata solo? sed pronus in ipso
Concidit immundoque fimo, sacroque cruore.
Non tamen Euriali, non ille oblitus amorum:
Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens.
Ille autem spissa jacuit revolutus arena.
Emicat Euryalus, & munere victor amici
Prima tenet, plausuque volat, fremituque secundo.
Post Helymus subit, & nunc tertia palma Diores.
Hic totum caveæ consessum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius, clamoribus implet,
Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur favor Euryalium, lachrymæque decoræ,
Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.
Adjuvat, & magna proclamat voce Diores:
Qui subiit palmæ, frustraque ad præmia venit
Vltima, si primi Salio redduntur honores.
Tum pater Æneas, vestra, (inquit) munera vobis
Certa manent pueri, & palmam movet ordine ne-
Me liceat casum misereri insontis amici. (mo:
Sic fatus, tergum Getuli immane leonis
Dat Salio, villis onerosum, atque unguibus aureis.
Hic Nisus, si tanta, (inquit,) sunt præmia victis,
Ecce lapsorum miseret: quæ munera Niso
Digna dabis? primam merui qui laude coronam:
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tulisset.
Et simul his dictis faciem ostentabat, & udo
Turpia membra fimo risit Pater optimus olli,
Et clypeum efferri jussit Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danais de poste refixum.
Hoc juvenem egregium præstanti munere donat.
Post ubi confecti cursus, & dona peregit:
Nunc si cui virtus, animusque in pectore præsens,
Adsit

Adsit, & evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem:
Victori velatum auro vittisque juvencum:
Ensem atque insignem galeam, solatia victo.
Nec mora; continuo vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit.
Solus qui Paridem solitus contendere contra:
Idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui se
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, & fulva moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit.
Ostenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius: nec quisquã ex agmine tanto
Audet adire virum, manibusque inducere cæstus.
Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma,
Æneæ stetit ante pedes: nec plura moratus,
Tum læva taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate dea, si nemo audet se credere pugnæ,
Qui finis standi? quo me decet usque teneri?
Ducere dona jube. cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ, reddique viro promissa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes.
Proximus ut viridante toro consederat herbæ:
Entelle: heroum quondam fortissime frustra,
Tantane tam patiens nullo discrimine tolli
Dona sines? ubi nunc nobis deus ille magister
Nequiquã memoratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam, & spolia illa tuis pendentia tectis?
Ille sub hæc. Non laudis amor: nec gloria cessit
Pulsa metu: sed enim gelidus tardante senecta
Sanguis

Sanguis habet, frigentq; effætæ in corpore vires?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quaque improbus iste
Exultat fidens, si nunc foret illa juventa?
Haud equidem pretio inductus pulchroq; juvenco
Venissem nec dona moror, sic deinde locutus,
In medium geminos immani pondere cæstus
Proiecit: quibus acer Erix in prælia svetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo;
Obstupuere animi tantorum: ingentia septem
Terga boum plumbo insuto, ferroque rigebant.
Ante omnes stupet ipse Dares, longeque recusat:
Magnanimusque Anchisiades & pondus, & ipsa
Huc illuc vinclorum immensa volumina versat,
Tum senior tales referebat pectore voces:
Quid si quid cæstus ipsius & herculis arma
Vidisset, tristemque hoc ipso in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat:
Sanguine cernis adhuc, sparsoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit: his ego svetus,
Dum melior vires sanguis dabat, æmula nec dum,
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed si nostra Dares hæc Troius arma recusat.
Idque pio sedet Æneæ, probat auctor Acestes;
Æquemus pugnas: Erycis tibi terga remitto,
Solve metus, & tu Troianos exue cæstus.
Hæc fatus; duplicem ex humeris reiecit amictum,
Et magnos membrorũ artus, magna ossa lacertosq;
Exuit, atque ingens media consistit arena.
Tum satus Anchisa cæstus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis,
Constitit in digitos extemplo arrectus uterque
Brachiaque ad superas interritus extulit auras,
Abduxere

Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
Immiſcentque manus manibus pugnamque laceſ-
Ille pedum melior motu, fretuſque juventa. (ſunt;
Hic membris & mole valens ſed tarda trementi
Genua labant: vaſtos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequiquam inter ſe vulnera iactant,
Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vaſtos
Dant ſonitus, erratque aures & tempora circum
Crebra manus: duro crepitant ſub vulnere malæ.
Stat gravis Entelus, niſuque immotus eodem;
Corpore tela modo, atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celſam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana ſedet circum caſtella ſub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque perrerat
Arte locum, & varijs aſſultibus irritus urget.
Oſtendit dextram inſurgens Entellus, & alte
Extulit, ille ictum venientem à verticevelox
Prævidit, celerique elapſus corpore ceſſit.
Entelus vires in ventum effudit & vltro
Ipſe gravis, graviterque ad terram pondere vaſto
Concidit: ut quondam cava concidit aut Erymanto
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus,
Conſurgunt ſtudijs Teucri, & trinacria pubes:
It clamor cœlo, primuſque occurrit Aceſtes,
Æquævumque ab humo miſerans attollit amicum,
At non tardatus caſu, neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit, & vim ſuſcitata ira:
Tum pudor incendit vires, & conſcia virtus:
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto:
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtra:
Nec mora, nec requies, quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant: ſic denſis ictibus heros

Creber

Creber utraque manu pulsat, versatque Dareta,
Tum Pater Æneas procedere longius iras,
Et sævire animis Entellum haud passus acerbis:
Sed finem imposuit pugnæ, fessumque Dareta
Eripuit: mulcens dictis ac talia fatur:
Infelix, quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conversaque numina sentis?
Cede deo, dixitque, & prælia voce diremit.
Ast illum fidi æquales genua ægra trahentem,
Jactantemque utroq caput, crassumque cruorem
Ore rejectantem, mistosque in sangvine dentes,
Ducunt ad naves galeamque, ensemque vocati
Accipiunt: palmam Entello, taurumque relinquunt.
Hic victor superans animis, tauroque superbus,
Nate dea, vosque hæc, (inquit) cognoscite Teucri,
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires,
Et qua servetis revocatum à morte Dareta.
Dixit, & adversi contra stetit ora juvenci,
Qui donum adstabat pugnæ, durosque reducta
Libravit dextra media inter cornua cæstus
Arduus: effractoque illisit in ossa cerebro. (bos.
Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi
Ille super tales effudit pectore voces: (tis
Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Dare-
Persolvo: hic victor cæstus artemque repono.
Protinus Æneas celeri certare sagitta
Invitat. qui fortè velint, & præmia ponit,
Ingentique manu malum de nave Seresti
Erigit, & volucrem trajecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenêre viri & deiectamque ærea sortem
Accepit galea: & primus clamore secundo

Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hyppocoontis:
Quem modo navali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
Tertius Eurytion, tuus, ô clarissime frater
Pandare: qui quondam jussus confundere fœdus
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus, galeaque ima subsedit Acestes,
Ausus & ipse manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro se quisque viri, & depromunt tela pharetris:
Primaque per cœlum, nervo stridente, sagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras:
Et venit, adversique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, & ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus adducto constitit arcu
Alta petens, pariterque oculos, telumque tetendit.
Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
Non valuit: nodos, & vincula linea rupit,
Quis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos, atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jam dudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit:
Jam vacuo lætam cœlo speculatus, & alis
Plaudentem nigra figit sub nube columbam;
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
Aërijs, fixamque refert delapsa sagittam
Amissa solus palma superabat Acestes:
Qui tamen æthereas telum contorsit in auras,
Ostentans artem pariter, arcumque sonantem.
Hic oculis subito obijcitur, magnoque futurum
Augurio monstrum: docuit post exitus ingens;

Seraque terrifici cecinerunt omnia vates.
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signavitque viam flammis, tenuesque recessit
Consumpta in ventos: cœlo ceu sæpè refixa
Transcurrunt, crinemque volantia sidera ducunt.
Attonitis hæsere animis, superosque precati
Trinacrij. Teucrique viri: nec maximus omen
Abnuit Æneas, sed lætum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume pater: nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspicijs exsortem ducere honorem:
Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis,
Cratera impressum signis: quem Thracius olim
Anchisæ genitori in magno munere Cysteus
Ferre sui dederat munimentum, & pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro;
Et primum ante omnes victorem appellat Acesten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori:
Quamvis solus avem cœlo deiecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
Extremus, volucris qui fixit arundine malum.
At pater Æneas non dum certamine misso,
Custodem ad sese, comitemque impubis Juli
Epyriden vocat, & fidam sic fatur ad aurem:
Vade age, & Ascanio, si jam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
Ducat avo turmas, & sese ostendat in armis,
Dic, ait, ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, & campos jubet esse patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Troiæque juventus,
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona:

Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro:
Pars leves humero pharetras it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri,
Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores: pueri bis seni quemque secuti,
Agmine partito fulgent, paribusque magistris
Vna acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
Nomen avi referent Priamus, tua clara Polite:
Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atyi duxêre Latini:
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Julo.
Extremus, formaque ante omnes pulcher Julus
Sidonio est invectus equo, quem candida Dido
Esse sui dederat monimentum & pignus amoris.
Cætera Trinacrijs pubes senioris Acestæ
Fertur equis.
Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidæ, veterumque agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem læti consessum oculosque suorũ
Lustravêre in equis signum clamore paratis
Epyrides longè dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrere pares: atque agmina terni
Diductis solvere choris, rursusque vocati
Convertere vias, infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus, aliosque recursus
Adversis spatijs, alternosque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient simulacra sub armis:
Et nunc terga fugæ nudant, nunc spicula vertunt
Infensi: facta pariter nunc pace feruntur.
Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque

Mille viis habuiſſe dolum, qua ſigna ſequendi
Falleret indeprenſus. & irremeabilis error.
Haud aliter Teucrum gnati veſtigia curſu
Impediunt, texuntque fugas, & prælia ludo,
Delphinum ſimiles: qui per maria humida nando
Carpathiũ, Lybicumque ſecant, luduntq; per undas.
Hunc morem hos curſus, atque hæc certamina pri-
Aſcanius longã muris cum cingeret Albam (mus
Rettulit, & priſcos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipſe modo, ſecum quo Troia pubes,
Albani docuêre ſuos hinc maxima porro
Accepit Roma, & patrium ſervavit honorem:
Troiaque nunc, pueri Troianum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hic primum fortuna fidem mutata novavit,
Dum varijs tumulo referunt ſolennia ludis,
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Iliacam ad claſſem, ventoſque adſpirat eunti,
Multa movens, necdũ antiquũ exſaturata dolorẽ,
Illa viam celerans per mille coloribus arcum;
Nulli viſa cito decurrit tramite virgo
Conſpicit ingentem concurſum, & littora luſtrat,
Deſertoſque videt portus, claſſemque relictam.
At procul in ſola ſecretæ Troades acta
Amiſſum Anchiſen flebant, cunctæque profundum
Pontum adſpectabant flentes, heu, tot vada feſſis,
Et tantum ſupereſſe maris, vox omnibus una:
Vrbem orant tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias ſeſe haud ignara nocendi
Conicit, & faciemque Deæ, veſtemque reponit.
Fit Beroe, Iſmarij coniunx longæva Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen, natique fuiſſent:
Ac ſic Dardanidum mediam ſe matribus infert:
O mi-

O miseræ, quas non manus, inquit, Achaica bello
Traxerit ad lethum patriæ sub mœnibus! ô gens
Infelix, cui te exitio fortuna reservat?
Septima post Troiæ excidium jam vertitur æstas,
Cùm freta, cùm terras omnes, tot inhospita saxa,
Sideraque emensa ferimur: dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem, & volvimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes,
Quis prohibet muros iacere, & dare civibus urbem?
O patria, & rapti necquiquam ex hoste Penates,
Nullane jam Troiæ dicentur mœnia? nusquam
Hectoreos amnes Xanthum & Simoenta videbo?
Quin agite, & mecum infaustas exurite puppes.
Nam mihi Cassandræ per somnum vatis imago
Ardentes dare visa faces: Hic quærite Troiam:
Hic domus, est, inquit vobis nunc tempus agi res:
Nec tantis mora prodigis, en quatuor aræ
Neptuno. deus ipse faces, animumque ministrat.
Hæc memorans, prima infensum ut, corripit ignem
Sublataque procul dextra connixa corruscat,
Et iacit. arrectæ mentes, stupefactaque corda
Iliadum. hic una è multis, quæ maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroë vobis, non hæc Rhœteia, matres.
Est Dorycli coniunx, divini signa decoris
Ardentesque notate oculos, qui spiritus illi,
Qui vultus, vocisque sonus, vel gressus eunti,
Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
Ægram, indignantem tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores!
Hæc effata.
At matres primo ancipites, oculisque malignis

Ambiguæ ſpectare rates, miſerum inter amorem
Præſentis terræ, fatiſque vocantia regna:
Cum dea ſe paribus per cœlum ſuſtulit alis,
Ingentemque fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
Tum verò attonitæ monſtris, actæque furore
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem:
Pars ſpoliant aras, frondem, ac virgulta, faceſque
Conijciunt: furit immiſſis Vulcanus habenis
Tranſtra per, & remos, & pictas abiete puppes.
Nuntius Anchiſæ ad tumulum, cuneoſque theatri
Incenſa perfert naues Eumelus: & ipſi
Reſpiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Aſcanius, curſus ut lætus equeſtres
Ducebat, ſic acer equo turbata petivit
Caſtra, nec exanimes poſſunt retinere magiſtri.
Quis furor iſte novus? quo nunc, quo tenditis? inquit.
Heu miſeræ cives? non hoſtem, inimicaque caſtra
Argivum veſtras ſpes vritis, en ego veſter
Aſcanius. galeam ante pedes proiecit inanem,
Quæ ludo indutus belli ſimulacra ciebat.
Accelerat ſimul Æneas, ſimul agmina Teucrum.
Aſt illæ diverſa metu per littora paſſim
Diffugiunt, ſylvaſque, & ſicubi concava furtim
Saxa petunt: piget incœpti, luciſque, ſuoſque
Mutatæ agnoſcunt, excuſſaque pectore Juno eſt.
Sed non idcirco flammæ, atque incendia vires
Indomitas poſuere: udo ſub robore vivit
Stipa vomens tardum fumum, lentuſque carinas
Eſt vapor, & toto deſcendit corpore peſtis:
Nec vires heroum, infuſaque flumina proſunt.
Tum pius Æneas humeris abſcindere veſtem,
Auxilioque vocare deos, & tendere palmas:
Juppiter

Juppiter omnipotens, si non dum exosus ad unum
Troianos. si quid pietas antiqua labores
Respicit humanos, da flammam evadere classi
Nunc pater, & tenues Teucrum res eripe letho:
Vel tu, quod superest infesto fulmine morti.
Si mereor, demitte, tuaqve hic obrue dextra.
Vix hæc ediderat, cum effusis imbribus, atra
Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum, & campi ruit æthere toto
Turbidus imber aqua, densisqve nigerrimus Austris,
Implenturqve super puppes, semiusta madescunt
Robora, restinctus donec vapor omnis, & omnes,
Quatuor amissis, servatæ à peste carinæ.
At pater Æneas casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas
Mutabat, versans Siculisne resideret arvis,
Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaque insignem reddidit arte,
Hæc responsa dabat: vel quæ portenderet ira
Magna: deum, vel quæ fatorum posceret ordo.
Isque his Æneam solatus vocibus infit:
Nate dea, *quo fata trahunt, retrahuntque, sequamur:*
Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
Est tibi Dardanius divinæ stirpis Acestes:
Hunc cape consilijs sociũ, & conjunge volentem?
Huic trade, amissis superant qui navibus, & quos
Pertæsum magni incepti rerumque tuarum est:
Longævosque senes, ac fessas æquore matres,
Et quidquid tecum invalidũ, metuensq; pericli est,
Delige, & his habeant terris sine mœnia fessi:
Vrbem appellabant permisso nomine Acestam.

Talibus

Talibus incensus: dictis senioris amici:
Tum verò in curas animus diducitur omnes.
Et nox atra polum bigis subvecta tenebat.
Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis
Anchisæ, subito tales effundere voces:
Nate, Mihi vita quondam, dum vita manebat,
Care magis, nate Iliacis exercite fatis,
Imperio Jovis huc venio; qui classibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miseratus ab alto est.
Consilijs pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
Defer in Italiam. gens dura, atque aspera cultu
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas accede domos, & averna per alta
Congressus pete, nate, meos, non me impia namq;
Tartara habent, tristesque Vmbræ: sed amœna pi-
Concilia, Elysiumq; colo huc casta Sibylla (orũ
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuũ, &, quæ dentur mœnia, disces.
Iamque vale: torquet medios nox humida cursus:
Et me sævus equis Oriens afflauit anhelis:
Dixerat, & tenues fugit, ceu fumus, in auras.
Æneas, quo deinde ruis? quo proprijs? inquit,
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem, & sopitos suscitat ignes,
Pergameumque Larem, & canæ penetralia Vestæ
Farre pio, & plena supplex veneratur acerra.
Extemplò socios, primumque accersit Acesten,
Et Jovis imperium, & cari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consilijs, nec jussa recusat Acestes,
Transcribunt urbi matres, populumque volentem,
Depo-

Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
Robora navigijs aptant remosque rudentesque
Exigui numero, sed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem designat aratro,
Sortiturque domos: hoc Ilium, & hæc loca Troiæ
Esse jubet; gaudet regno Trojanus Acestes,
Indicitque forum, & patribus dat jura vocatis.
Tunc vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundantur Veneri Idaliæ, tumuloque sacerdos
Et lucus latè sacer additur Anchiseo.
Jamque dies epulata novem gens omnis, & aris
Factus honos: placidi straverunt æquora venti:
Creber, & adspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per littora fletus:
Complexi inter se noctemque, diemque morantur.
Ipse jam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, & non tollerabile numen,
Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lachrymans commendat Acestæ,
Tres Eryci vitulos, & tempestatibus agnam
Cedere deinde jubet, solvique ex ordine funes.
Ipse caput tonsæ folijs evinctus olivæ,
Stans procul in prora pateram tenet, extaq; salsos
Proijcit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Certatim socij feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, talesqve effundit pectore quæstus:
Junonis gravis ira, & inexsaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes:

Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla.
Nec ovis imperio, fatisve infracta quiescit.
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Vrbem odijs satis est, pœnam traxisse per omnem
Reliquias: Troiæ cineres atque ossa peremptæ
Insequitur, caussas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis
Quam molem subitò excierit, maria omnia cœlo
Miscuit. Eolijs nequiquam freta procellis.
In regnis hoc ausa tuis.
Pro scelus, ecce etiam Troianis matribus actis
Exussit fœde puppes, & classe subegit
Amissa socios ignotæ linquere terræ,
Quod superest, oro, liceat dare tuta, per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tybrim.
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne est Cytherea meis te fidere regnis
Vnde genus dulcis: merui quoque: sæpe furores
Compressi, & rabiem tantam cœlique, marisque.
Nec minor in terris (Xanthum Semoentaque testor)
Æneæ mihi cura tui, cum Troia Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret letho gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam, atque evolvere posset
In mare se Xanthus: Peleidæ tunc ego forti
Congressum Ænean, nec dis, nec viribus æquis,
Nube cava eripui, cuperem cum vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Troiæ.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timores
Tutus, quos optas, portus accedet Averni.
Vnus erit tantum, amissum quem gurgite quæret:
Vnum

Vnum pro multis dabitur caput.
His ubi læta Dea permulsit pectora dictis:
Jungit equos curru genitor, spumantiaque addit
Fræna feris, manibusque omnes effundit habenas.
Cæruleo per summa levis volat equora curru.
Subsidunt undæ, tumidumque sub axe tonanti
Sternitur æquor aquis: fugiunt vasto æthere nimbi.
Tum variæ comitum facies, immania Cete,
Et senior Glauci chorus: Inousque Palæmon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
Leva tenent Thetis, & Melite, Panopeaque virgo,
Nesæe, Speioque, Thaliaque. Cymodoceque.
Hic patris Æneæ suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem. jubet ocius omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.
Vna omnes fecere pedem; pariterque sinistros.
Nunc dextros solvere sinus, vna ardua torquent
Cornua, detorquentq;: ferunt sua flumina classem,
Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alij cursum contendere jussi.
Jamque ferè mediam cœli nox humida metam
Contigerat: placida laxarant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautæ:
Cum levis ætherijs delapsus somnus ab astris
Aëra dimovit tenebrosum, & dispulit umbras,
Te Palinure petens, tibi tristia somnia portans
Insonti: puppique deus consedit in alta,
Phorbanti similis: funditque has ore loquellas.
Iaside Palinure, ferunt ipsa æquora classem,
Æquatæ spirant auræ: datur hora quieti.
Pone caput, fessosque oculos furare labori:
Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.

Cui

Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Mene salis placidi vultum, fluctusque quietos
Ignorare jubes, mene huic confidere monstro;
Æneam credam, quid enim fallacibus Austris,
Et cœli toties deceptus fraude sereni?
Talia dicta dabat, clavumque affixus, & hærens
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat,
Ecce deus ramum Letheo rore madentem,
Vique soporatum Stygia, super utraqve quassat
Tempora, cunctantique natantia lumina solvit.
Vix primos inopia quies laxaverat artus:
Et super incumbens, cum puppis parte revulsa,
Cumque gubernaclo liquidas proiecit in undas
Præcipitem, ac socios nequiquam sæpe vocantem.
Ipse volans tenues se sustulit ales in auras.
Currit iter tutum non secius æquore classis,
Promissisque patris Neptuni interrita fertur,
Jamque adeo scopulos Sirenum aduecta subibat
Difficiles quondam, multorumque ossibus albos
Tum rauca assiduo longe sale saxa sonabant:
Cùm pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, & ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casuque animum concussus amici.
O nimium cœlo, & pelago confise sereno,
Nudus in ignota Palinure iacebis arena,

P. VIR.

P. VIRGILII MARONIS. ÆNEIDOS LIBER VI.

ARG. Æneæ iter ad antrum Sybillæ: inde adinferos. Vtroq; instantia pericula, futuriq; belli eventum perdiscit.

SIc fatur lachrymans, classiq; immittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.
Obuertunt pelago proras, tum dente tenaci
Anchora fundabat naves, & littora curvæ
Prætexunt puppes· juvenũ manus emicat ardens
Littus in Hesperium: quærit pars semina flammæ
Abstrusa in venis silicis: pars densa ferarum
Tecta rapit silvas, inventaque flumina monstrat.
At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæque procul secreta Sibillæ
Antrum immane petit, magnam cui mentem, ani-
Delius inspirat vates, aperitque futura. (mumq;
Jam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dedalus, ut fama est, fugiens Minoia regna,
Præpetibus pennis ausus se credere cœlo,
Insvetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce,
Redditus his primum terris, tibi Phœbe sacravit
Remigium alarum, posuitque immania templa.
In foribus, lethum Androgeo: tum pendere pænas.
Cecropidæ iussi miserum, septena quotannis
Corpora natorum stat ductis fortibus una.
Contra elata mari respondet Gnossia tellus:
Hic crudelis amor tauri, suppostaque furto

Pasiphaë, mistumque genus, prolesque biformis
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ;
Hic labor ille domus, & inextricabilis error.
Magnum reginæ, sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti, ambagesque resolvit,
Cæca regens filo vestigia tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare habe-
Bis conatus erat casus effingere in auro: (res,
Bis patriæ cecidere manus, quin protinus omnia
Perlegerent oculis, ni jam præmissus Achates
Afforet, atque vna Phœbi, Triviæque sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi,
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit:
Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
Præstiterit totidem, lectas de more bidentes.
Talibus affata Ænean (nec sacra morantur
Jussa viri.) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excissum Euboicæ latus ingens rupis in antrum:
Quo læti ducent aditus centum, ostia centum;
Vnde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cum virgo poscere fata
Tempus ait: deus ecce deus, cui talia fanti
Ante fores subito non vultus, non color unus,
Non comptæ mansere comæ, sed pectus anhelum,
Et rabie fera, corda tument: maiorque videri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Jam propiore dei cessas in vota, precesque
Tros, (ait,) Ænea, cessas? nec enim ante dehiscent
Attonitæ magna ora domus & talia fata,
Conticuit, gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor, fuditque preces rex pectore ab imo:
Phœbe graves Troiæ semper miserate labores,

Dardana qui Paridis direxi tela manuſque
Corpus in Æacidæ magnas obeuntia terras
Tot maria intravi duce te, penituſque repoſtas
Maſſylum gentes, prætextaqueSyrtibus arva.
Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Troiana tenus fuerit fortuna ſecuta.
Vos quoque Pergameæ jam fas eſt parcere genti
Dique, Deæque omnes, quibus obſtitit Ilium, & ingens
Gloria Dardaniæ. tuque ô ſanctiſſima vates
Præſcia venturi, da, non indebita poſco
Regna meis fatis, Lato conſidere Teucros,
Errantéſque deos, agitataque numina Troiæ.
Tum Phœbo, & Triviæ ſolido de marmore templa
Inſtituam, feſtoſque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia noſtris.
Hic êgo namque tuas ſortes, arcanaque fata
Dicta mea genti ponam, lectoſque ſacrabo
Alma viros. folijs, tantum ne carmina manda:
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis.
Ipſa canas, oro. finem dedit ore loquendi,
At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur, vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe deum, tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Oſtia jamque domus, patuere ingentia centum
Sponte ſua, vatiſque ferunt reſponſa per auras.
O tandem magnis pelagi defuncte periclis:
Sed terra graviora manent in regna Lavini
Dardanidæ venient: mitte hanc de pectore curam)
Sed non & veniſſe volent: bella horrida bella,
Et Thybrim multo ſpumantem ſangvine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica caſtra
Defuerint.

Defuerint, alius Latio jam partus Achilles,
Natus & ipſe dea. nec Teucris addita Iuno
Vſquam aberit: cum tu ſupplex in rebus egenis,
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes?
Cauſa mali tanti conjunx iterum hoſpita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis: ſed contra audentior ito,
Quam tua te fortuna ſinet. via prima ſalutis,
Quod minime reris Graia pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumæa Sybilla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obſcuris vera involvens, ea frena furenti
Concutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.
Vt primum ceſſit furor, & rabida ora quierunt:
Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
O virgo nova mî facies, inopinave ſurgit;
Omnia præcepi atque animo mecum ante peregi;
Vnum oro (quando hic inferni janua regis
Dicitur, & tenebroſa palus Acheronte refuſo)
Ire ad conſpectum cari genitoris, & ora
Contingat: doceas iter, & ſacra oſtia pandas.
Illum ego per flammas, & mille ſequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoſte recepi:
Ille meum comitatus iter maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas, cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra ſortemque ſenectæ.
Quin, ut te ſupplex peterem, & tua limina adirem
Idem orans, mandata dabat, natique patriſque,
Alma precor, miſerere potes namque, omnia nec te
Nequiquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit Manes arceſſere conjugis Orpheus,
Treicia fretus Cithara, fidibuſve canoris:
Si fratrem

Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque, reditque viam toties quid Thesea? magnum
Talibus orabat dictis, arasqve tenebat. (mo
Quid memorem Alceden: & mi genus ab Jove sum-
Tunc sic orsa loqui vates: Sate sangvine divum
Tros Anchisiade, *facilis descensus averni*:
Noctes atque dies patet atri ianua Ditis:
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. pauci, quos æqvus amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Dis geniti, potûere: tenent media omnia sylvæ
Cocytusque sinu labens circumfluit atro.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara, & insano iuvat indulgere labori:
Accipe, quæ peragenda prius. latet arbore opaca
Aureus & folijs, & lento vimine ramus,
Junoni infernæ dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ,
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore fœtus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit: primo avulso non deficit alter
Aureus, & simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis? & rite repertum (tur
Carpe manu, namque ipse volens, facilisque seque-
Si te fata vocant; aliter, non viribus vllis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea iacet exanimum tibi corpus amici,
Heu (nescis) totamque incestat funere classem,
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes:
Sedibus hunc refer ante suis, & conde sepulchro,
Duc nigras pecudes; ea prima piacula sunto.

Sic demum lucos Stigios, regna invia vivis
Aspicies. dixit, pressoque obmutuit ore,
Æneas mœsto defixus lumina vultu
Jngreditur, linquens antrum, cœcosque volutat
Eventus animo secum: cui fidus Achates
It comes, & paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone ferebant: (ndum
Quem socium exanimat vates, quod corpus huma-
Diceret. atque illi Misenum in littore sicco,
Vt venêre, vident indigna morte peremptum:
MissenumEoliden, quo non præstantior alter
Ære ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat, & hasta.
Postquam illum victor vitæ spoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum, forte cava dum personat, æquora concha
Demens, & cantu vocat in certamina divos:
Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa immerserat unda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant,
Præcipuè pius Æneas, tum iussa Sibyllæ,
Haud mora, festinant flentes, aramque sepulchri
Congerere arboribus, cœloque educere certant.
Itur in antiquam sylvam, stabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ. sonat icta securibus ilex:
Fraxineæque trabes, cunes, & fissile robur
Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Æneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusque accingitur armis
Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat,
Aspectans

Aſpectans ſylvam immenſam & ſic ore precatur,
Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
Oſtendat nemore in tanto: quando omnia vere
Heu nimium de te vates Miſene locuta eſt.
Vix ea fatus erat, geminæ cum forte columbæ
Ipſa ſub ora viri cœlo venere volantes,
Et viridi ſedere ſolo, tum maximus heros
Maternas agnoſcit aves; lætuſque precatur:
Eſte duces, ô ſi qua via eſt, curſumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum, tuque ô dubijs ne deſice rebus
Diva parens ſic effatus, veſtigia preſſit
Obſervans quæ ſigna ferant, quo tendere pergant.
Paſcentes illæ tantum prodire volando,
Quantum acies poſſent oculi ſervare ſequentem
Inde, ubi venere ad fauces graveolentis averni,
Tollunt ſe celeres, liquidumque per aera lapſæ,
Sedibus optatis geminâ ſuper arbore ſidunt;
Diſcolor unde auri per ramos aura refulſit.
Quale ſolet ſylvis brumali frigore viſcum
Fronde virere nova, quod non ſua ſeminat arbos,
Et croceo fœtuterete circumdare truncos.
Talis erat ſpecies auri frondentis opaca
Ilice, leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, aviduſque refringit
Cunctantem, & vatis portat ſub tecta Sibyllæ.
Nec minus interea Miſenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato ſuprema ferebant,
Principio pinguem tedis, & robore ſecto
Ingentem ſtruxêre pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupreſſos
Conſtituunt, decorantque ſuper fulgentibus armis.

Pars calidos latices, & ahena undantia flammis
Expediunt, corpuſque lavant frigentis, & ungunt.
Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureaſque ſuper veſtes, velamina nota,
Conijciuut: pars ingenti ſubière pheretro
Triſte miniſterium, & ſubiectam more parentum
Averſi tenuere facem, congeſta cremantur
Thurea dona, dapes, fuſo crateres olivo.
Poſtquam collapſi cineres, & flamma quievit:
Relliquias vino, & bibulam lavere favillam:
Oſſaque lecta cado texit Chorineus aheno,
Idem ter ſocios pura circum tulit unda,
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ:
Luſtravitque viros, dixitque noviſſima verba.
At pius Æneas ingenti mole ſepulchrum
Imponit, ſuaque arma viro, remumque, tubamque,
Monte ſub aerio: qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per ſæcula nomen.
His actis, propere exſequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vaſtoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris:
Quam ſuper haud ullæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis: talis ſeſe halitus atris
Faucibus effundens, ſupera ad convexa ferebat:
Vnde locum Graij dixerunt nomine Avernum.
Quatuor hic primum nigrantes terga iuvencos
Conſtituit, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris:
Et ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacris libamina prima, (tem.
Voce vocans Hecaten, cœloque Ereboque poten-
Supponunt alij cultros, tepidumque cruorem,
Suſcipiunt pateris, ipſe atri velleris agnam
Æneas,

Æneas matri Eumenidum, magnæque sorori
Ense ferit, sterilemque tibi Proserpina vaccam,
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras;
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.
Ecce autem primi sub lumina Solis, & ortus,
Sub pedibus mugire solum, & juga cæpta moveri
Silvarum. visæque canes ululare per umbram,
Adventante dea. Procul ô procul este profani,
(Conclamat vates,) totoque absistite luco:
Tuque invade viam, vaginâqve eripe ferrum:
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata furens antro se immisit aperto.
Ille ducem haud timidis vadentem passibus æquat.
Dij, quibus imperiũ est animarũ, Vmbræq; silentes
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte silentia latè,
Sit mihi fas audita loqui sit numine vestro
Pandere res alta terra, & caligine mersas.
Jbant, obscuri sola sub nocte per umbras,
Perque domos Ditis vacuas, & inania regna:
Quale per incertam Lunam sub luce maligna
Est iter in sylvis; ubi cœlum condidit vmbra
Jupiter, & rebus nox abstulit atra colorem.
Vestibulum ante ipsum primis in faucibus Orci
Luctus, & ultrices posuere cubilia Curæ:
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus,
Et metus, & malesvada fames, & turpis egestas,
(Terribiles visu formæ,) Lethumque. laborque,
Tum consanguineus Lethi Sopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferumque adverso in limine bellum.
Ferreique Eumenidũ thalami, & discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

In medio ramos, annoſaque brachia pandit
Vlmus opaca, ingens: quam ſedem ſomnia vulgo
Vana tenere ferunt, folijſque ſub omnibus hærent.
Multaque præterea variarum monſtra ferarum,
Centauri in foribus ſtabulant, Scyllæque biformes,
Et centum geminus Briareus, ac bellua Lernæ,
Horrendum ſtridens, flammiſque armata Chimera,
Gorgones. Harpyæque & forma tricorporis umbræ,
Corripit hic ſubita trepidus formidine ferrum
Æneas, ſtrictamque aciem venientibus offert,
Et, ni docta comes tenues ſine corpore vitas
Admoneat volitare cava ſub imagine formæ,
Irruat, & fruſtra ferro diverberet umbras.
Hinc via Tartareique fert Acherontis ad undas
Turbidus hic cœno, vaſtaque voragine gurges
Æſtuat, atque omnem Cocyto, eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas & flumina ſervat
Terribili ſqualore Charon, cui plurima mento
Canities inculta iace : ſtant lumina flamma :
Sordidus ex humer s nodo dependet amictus:
Ipſe ratem conto ſubigit, veliſque miniſtrat,
Et ferruginea ſubvectat corpora cymba,
Jam ſenior: ſ d cruda deo, viridiſque ſenectus.
Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat.
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroũ, pueri; innuptæque puellæ,
Impoſi t que rogis iuvenes ante ora parentum.
Quam multa in ſylvis autumni frigore primo
L pſa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes, primi tranſmittere curſum,

Tendebantq;

Tendebantq; manus ripæ alterioris amore.
Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos:
Ast alios longe summotos arcet arena.
Æneas (miratus enim, motusque tumultu)
Dic, ait, ô virgo, quid vult concursus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo discrimine ripas
Hæ linquunt, ille remis vada livida verrunt?
Olli sic breviter fata est longæva sacerdos:
Anchisa generate, deum certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem:
Dij cuius jurare timent & fallere numen. (ba est:
Hæc omnis, quam cernis, inops, inhumataque tur-
Portitor ille, Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos, volitantq; hæc littora circû:
Tum demum admissi, stagna exoptata revisunt.
Constitit Anchisa satus, & vestigia pressit,
Multa putans, sortemq; animo miseratus iniquam,
Cernit ibi mæstos, & mortis honore carentes,
Leucaspim, & Lyciæ ductorem classis Orontem:
Quos simul à Troia ventosa per æquora vectos,
Obruit Auster, aqua involvens navemque. virosq;
Ecce gubernator sese Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
Exciderat puppi, medijs effusus in undis.
Hunc vbi vix multa mœstum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: Quis te, Palinure deorum
Eripuit nobis, medioque sub æquore mersit?
Dic age. namque mihi fallax haud ante repertus.
Hoc uno responso animum delusit Apollo:
Qui fore te Ponto incolumem, finesque canebat

Venturum Ausonios. en hæc promissa fides est?
Illa autem: Neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchisiade, nec me deus æquore mersit.
Namque gubernaclum multa vi forte revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursusque regebam,
Præcipitans traxi mecum, maria aspera iuro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne spoliata armis, excussa magistro.
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tres notus hibernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam summa sublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ, jam tuta tenebam:
Ni gens crudelis madida cum veste gravatum
Prensantemque uncis manibus capita aspera mon- (tis,
Ferro invasisset, prædamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in littore ven- (ti:
Quod te per cœli iucundum lumen, & auras.
Per genitorem oro, per spem surgentis Juli.
Eripe me his invicte malis: aut tu mihi terram
Injice (namque potes) portusque require Velinos;
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
Ostendit, (neque enim credo sine numine divum
Flumina tanta paras, Stygiamque innare paludem)
Da dextram misero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, cœpit cum talia vates:
Vnde hæc ô Palinure tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum
Eumenidum aspicies, ripamue iniussus abibis?
Desine fata deum flecti sperare precando,
Sed cape dicta memor duri solatia casus,

Nam tuâ finitimi longè latèque per urbes,
Prodigijs acti cœlestibus ossa piabunt:
Et statuent tumulum, & tumulo solemnia mittent,
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsusque parumper
Corde dolor tristi, gaudet cognomine terra,
Ergo iter inceptũ peragunt, fluvioq; propinquant.
Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ;
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat vltro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis
Fare age quid venias, jam istinc & comprime gressũ.
Vmbrarum hic locus est, Somni Noctisque soporæ:
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alciden me sum lætatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea, Pirithoumque:
Diis quanquam geniti, atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit
Ipsius à solio regis, traxitque trementem:
Hi dominam, Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata est Amphrysia vates:
Nullæ hic insidiæ tales: (absiste moveri:)
Nec vim tela ferunt, licet ingens ianitor antro
Æternum latrans exangues terreat umbras:
Casta licet patrui servet Proserpina limen.
Troius Æneas, pietate insignis, & armis,
Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago:
Ad ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
Agnoscas. tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura his, ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo post tempore visum;

Cæruleam advertit puppim ripæque propinquat.
Inde alias animas quæ per iuga longa sedebant,
Deturbat, laxatque foros: simul accipit alueo
Ingentem Æneam, gemuit sub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluviũ incolumes, vatemq; virumq;
Informi limo, glaucaque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam, & medicatis frugibus offam
Obijcit: ille, fame rabida tria guttura pandens,
Corripit obiectam, atque immania terga resoluit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum custode sepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exortes, & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos iuxta, falso damnati crimine mortis.
Nec verò hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes.
Quæsitor minos urnam movet: ille Silentum
Conciliumque vocat, vitasque & crimina discit.
Proxima deinde tenent mæsti loca, qui sibi lethũ
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Proiecere animas, quam vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores.
Fata obstant, tristique palus innabilis unda
Alligat & novies Styx interfusa coercet,
Nec procul hinc partam fusi monstrantur in om-
Lugentes campi. sic illos nomine dicunt. nem

Hic

Hic quos durus amor crudeli tabe peregit
Secreti cellant calles, & myrthea circum
Sylva tegit: curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædram, Procrinque locis, mœstamque Eri-
Crudelis nati mõstrantem vulnera cernit: (phylen
Evadnenque & Pasipphen, his Laodameia
It comes, & juvenis quondã, nunc femina Cæneus,
Rursus & in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœnisa recens à vulnere Dido.
Errabat sylva in magna: Quam Troius heros,
Vt primum iuxta stetit, agnovitque per umbram
Obscuram, qualem primo quis surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat per nubila Lunam;
Demisit lachrymas, dulcique affatus amore est:
Infelix Dido, verus mihi nuncius ergo
Venerat extinctam, ferroque extrema secutam?
Funeris heu tibi caussa fui, per sidera iuro,
Per superos! & si qua fides tellure sub ima est,
Invitus regina tuo de littore cessi.
Sed me iussa deum, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca senta situ cogunt, noctemque profundã,
Imperijs egere suis: nec credere quivi,
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem,
Siste gradum, teque adspectu nesubtrahe nostro.
Quem fugis? extremum fato quod te alloquor, hoc
Talibus Æneas ardentem, & torva tuentem (est.
Lenibat dictis animum, lachrymasque ciebat.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat:
Nec magis incepto vultum sermone movetur,
Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes.
Tandem proripuit sese atque inimica refugit
In nemus umbriferum; coniunx ubi pristinus illi
Respon-

Reſpondet curis, æquatque Sichæus amorem.
Nec minus Æneas caſu perculſus iniquo
Proſequitur lachrymans longe, & miſeratus eun-(tem
Inde datum molitur iter: iamque arva tenebant
Vltima, quæ bello clari ſecreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclitus armis
Parthenopheus: & Adraſti pellentis imago.
Hic multum fleti ad ſuperos, belloque caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens
Ingemuit, Glaucumq;, Medontaq;, Terſilochumq;
Tres Antenoridas, Cererique ſacrum Polybetem,
Idæumque etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumſtant animæ dextra lævaque frequentes.
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt, juvat uſque morari,
Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſas.
At Danaum proceres, Agamemnoniæq phalanges
Vt videre virum, fulgentiaque arma per umbras
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates? pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor fruſtratur hiantes.
Atque hic Priamidem laniatum corpore toto
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora, manuſque ambas, populataq; tempora raptis,
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.
Vix adeò agnovit pavitantem & dira tegentem
Supplicia, & notis compellat vocibus ultro:
Deiphobe armipotens, genus alto à ſangvine Teu-(cri
Quis tam crudeles optavit ſumere pœnas?
Cui tantùm de te licuit? mihi fama ſuprema
Nocte tulit, feſſum vaſta te cæde Pelaſgum
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis acervum,
Tunc egomet tumulum Rhœtheo in littore inanem
Conſti-

Conſtitui, & magna Manes ter voce vocavi.
Nomen & arma locum ſervant: te amice nequiui
Conſpicere, & patria decedens: ponere terra.
Atque hic Priamides: Nihil ô tibi amice relictum:
Omnia Deiphobo ſolviſti, & funeris umbris. eſt.
Sed me fata mea, & ſcelus exitiale Lacænæ,
His merſere malis: illa hæc monimenta reliquit.
Namque ut ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus, noſti, & nimium meminiſſe neceſſe eſt:
Cum fatalis eqvus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit alvo:
Illa chorum ſimulans, ovantes Orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipſa tenebat
Ingentem, & ſumma Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis, ſomnoque gravatum.
Infelix habuit thalamus, preſſitque iacentem
Dulcis, & alta quies, placidæque ſimillima morti.
Egregia interea coniunx arma omnia tectis
Emovet, & fidum capiti ſubduxerat enſem:
Intra tecta vocant Menelaum & limina pandit.
Scilicet id magnum ſperans forte munus amanti,
Et famam extingui veterum ſic poſſe malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo: comes additur
Hortatur ſcelerum Æolides dij talia Graijs (una
Inſtaurate, pio ſi pœnas ore repoſco.
Sed te qui viuum caſus, age fare viciſſim,
Attulerint. pelagine venis erroribus actus,
An monitu divum? an quæ te fortuna fatigat,
Vt triſtes ſine ſole domos, loca turbida adires:
Hac vice ſermonum roſeis Aurora quadrigis
Iam medium æthereo curſu traiecerat axem.
Et ſors omne datum traherent per talia tempus:
Sed

Sed comes admonuit breviterque effata Sibylla est:
Nox ruit, Ænea: nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partes ubi se via findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit:
Hac iter Elysium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contra: Ne sævi magna sacerdos:
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i nostrum, melioribus utere fatis.
Tantum effatus, & in verbo vestigia torsit.
Respicit Æneas subito, & sub rupe sinistra
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro:
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa,
Porta adversa ingens, solidoque adamante colum-
Vis ut nulla virum, non ipsi excindere ferro (næ
Cœlicolæ valeant, stat ferrea turris ad auras:
Tisiphoneque. sedens palla succincta cruenta,
Vestibulum in somnis servat noctesque. diesque.
Hinc exaudiri gemitus, & sæva sonare
Verbera, tum stridor ferri, tractæque catenæ.
Constitit Æneas, strepitumque exterritus hausit:
Quæ scelerum facies? ô (virgo, effare:) quibusque
Vrgentur pœnis; quis tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclite Teucrûm,
Nulli fas casto sceleratum insistere limen:
Sed me, cum lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipsa deum pœnas docuit, perque omnia duxit.
Gnossius hæc Radamanthus, habet durissima regna,
Castigatque, auditque dolos, subigitque fateri,
Quæ quis apud superos furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.
Conti

Continuo sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans torvosque sinistra
Intentans angues, vocat agmina sæva sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ. cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet:
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Sævior, intus habet sedem, tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad æthereum cœli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic & Aloidas geminos immania vidi
Corpora: qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis & sonitus imitator Olympi.
Quatuor hic invectus equis, & lampada quassans
Per Graium populos, mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans, divumque sibi poscebat honorem
Demens: qui nimbos, & non imitabile fulmen
Ære, & cornipedum cursu simulârat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit, (non ille faces, nec fumea tedis
Lumina,) præcipitemqne immani turbine adegit.
Nec non & Tityon Terræ omniparentis alumnum
Cernere erat per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur, rostroque immanis vultur obunco
Immortale iecur tundens, fœcundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis:
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos

Quos super atra silex jam jam lapsura, cadentique
Imminet assimilis: lucent Genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu Furiarum maxima iuxta
Accubat, & manibus prohibet contingere mensas:
Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore.
Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatusque parens, & fraus invecta clienti:
Aut qui divitijs soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis, quæ maxima turba est:
Quique ob adulterium cæsi: quique arma secuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Inclusi pœnam expectant. ne quære doceri (sit.
Quam pœnam, aut quæ forma viros, fortunave mer-
Saxum ingens volvunt, alij radijsque rotarum
Districti pendent. sedet, æternumque sedebit,
Infelix Theseus? Phlegiasque miserrimus omnes
Admonet, & magna testatur voce per umbras;
Discite iustitiam moniti, & non temnere divos;
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit: fixit leges pretio, atque refixit.
Hic thalamum invasit natæ, vetitosque Hymeneos.
Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæua sacerdos:
Sed jam age, carpe viam, & susceptum perfice mu-
Acceleremus, ait: Cyclopum educta caminis (nus
Mœnia conspicio, atque adverso fornice portas:
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat, & pariter gressi per opaca viarum
Corri-

Corripiunt ſpatiū mediū, foribuſque propinquant,
Occupat Æneas aditum, corpuſque recenti
Spargit aqua, remumq; adverſo in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divæ,
Devenere locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedeſque beatas.
Largior hic campos æther, & lumine veſtit
Purpureo, Solemque ſuum, ſua ſidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra paleſtris,
Contendunt ludo, & fulva luctantur arena:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
Nec non Threicius longa cum veſte ſacerdos
Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum,
Jamque eadem digitis, jam pectine pulſat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
Iluſque, Aſſaracuſque, & Troiæ Dardanus auctor,
Arma procul, curruſque virum mirantur inanes,
Stant terræ defixæ haſtæ, paſſimque ſoluti
Per campos paſcuntur equi. quæ gratia currum,
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.
Conſpicit, (ecce) alios dextra lævaque per herbā
Veſcentes, lætumq; choro pæana canentes
Inter odoratum lauri nemus: unde ſupernê
Plurimus Eridani per ſylvam volvitur amnis.
Hic manus ob patriam pugnando vulnera paſſi,
Quique ſacerdotes caſti, dum vita manebat,
Quique pij vates, & phœbo digna locuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artes,
Quique ſui memores alios fecere merendo:
Omnibus his nivea, cinguntur tempora vitta.

Quos circũmfusos sic est affata Sibylla:
(Musæum ante omnes: mediũ nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris exetantem suspicit al-
Dicite felices animæ, tuque optime vates; (tis.)
Quæ regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo
Venimus, & magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus, lucis habitamus opacis,
Riparumque toros, & prata recentia rivis
Incolimus. sed vos, (si fert ita corde voluntas.)
Hoc superate iugum, & facili jam tramite sistam.
Dixit, & ante tulit gressum: camposque nitentes
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquu-
At pater Anchises penitus convalle virenti (nt
Inclusas animas, superumque ad lumen ituras,
Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
Forte recensebat numerum, carosque nepotes,
Fataque fortunasque virum, moresque, manusque.
Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Ænean, alacris palmas utrasque tetendit;
Effusæque genis lachrymæ; & vox excidit ore:
Venisti tandem, tuaque expectata parenti
Vicit iter durum pietas: datur ora tueri
Nate, tua, & notas audire, & reddere voces. (est
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum
Accipio! quantis iactatum nate periclis.
Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent,
Ille autem: tua me, genitor, tua tristis imago,
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit:
Stant sale Tyrreno classes. da iungere dextram,
Da ge-

Da genitor, teque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare bracchia circum:
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno,
Interea videt Æneas in valle reducta
Seclusum nemus, & virgulta sonantia sylvæ,
Lethæumq;, domos placidas qui prænatat, amnem.
Hunc circum innumeræ gentes, populique vola-
Ac velut in pratis, ubi apes æstate serena (bant
Floribus insidunt varijs, & candida circum
Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, causasque requirit
Inscius Æneas quæ sint ea flumina porro,
Quive viri tanto complerint agmine ripas.
Tum pater Anchises; Animæ quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
Securos latices, & longa oblivia potant. (ram
Has equidem memorare tibi, atque ostendere co-
Jam pridem hanc prolem cupio enumerare meorũ,
Quo magis Italia tandem lætere reperta.
O pater, anne aliquas ad cœlum hinc ire putandũ
Sublimes animas? iterumq; ad tarda reverti (est
Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te suspensum, nate, tenebo,
Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
Principio cœlum, ac terras, camposq; linquentes;
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaq; astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet,
Inde hominũ, pecudumq; genus, vitæque volantũ,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore Pontus,

Igneus est ollis vigor, & cœlestis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terreniq; hebetant artus moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntq;, dolent, gaudentq; nec
Respicunt clausæ tenebris, & carcere cæco. (auras
Quin, & supremo cum lumine vita reliquit
Non tamen omne malũ miseris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt pestes: penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. aliæ panduntur inanes
Suspensæ ad ventos: alijs sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
Quisque suos patimur Manes: exinde per amplum
Mittimur Elysium, & pauci læta arva tenemus
Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Æthereum sensum, atque aurai simplicis ignem.
Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
Letheum ad fluvium deus evocat agmine magno:
Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
Rursus & incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchises: natumque unaque Sibillam
Conventus trahit in medios, turbamque sonantem,
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine possit
Adversos legere, & venientum discere vultus.
Nunc age, Dardaniã prolem quæ deinde sequatur
Gloria, qui maneant Italia de gente nepotes,
Illustres animas, nostrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.
Ille, (vides?) pura iuvenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
Æthe-

Æthereas Italo commistus sanguine surget
Silvius. Albanum nomen, tua postuma proles;
Quem tibi longævo serum Lavinia coniux
Educet sylvis regem, regumque parentem:
Vnde genus longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas Troianæ gloria gentis
Et Capys, & Numitor, & qui te numine reddet
Silvius Æneas, pariter pietate, vel armis
Egregius; si unquam regnandam acceperit Albam,
Qui iuvenes quantas ostentant, aspice, vires.
At qui umbrata gerunt civili tempora quercu.
Hic tibi Nomentum, & Gabios urbemq; Fidenam,
Hic Collatinas imponent montibus arces
Laude pudicitiæ celebres, addentque superbos
Pometios, Castrumque Juni, Bolamque, Coramq;
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine ter-
Quin & avo comitem sese Mavortius addet (ræ,
Romulus, Assaraci quem sangvinis Ilia mater
Educet. viden ut geminæ stant vertice cristæ,
Et pater ipse suo superum jam signat honore?
En huius, nate, auspicijs illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo;
Septemque una sibi muro circumdabit arces:
Felix prole virum: qualis Berecinthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes
Læta deum partu, centum complexa nepotes,
Omnes Cœlicolas, omnes supera alta tenentes.
Huc geminas huc flecte acies, hanc aspice gen-
Romanosque tuos. hic Cæsar & omnis Juli (tem,
Progenies, magnum cœli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis
Augustus Cæsar, divum genus, aurea condet

Sæcula; qui rursus Latio, regnata per arva
Saturno quondam, super & Garamantas, & Indos
Proferet imperium. jacet extra sidera tellus,
Extra anni, Solisque vias; ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Huius in adventu jam nunc & Caspia regna
Responsis horrent divum: & Mæotica tellus,
Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.
Nec verò Alcides tantum telluris obivit;
Fixerit æripedem cervam licet, aut Erymanthi
Placarit nemora, & Lernam tremefecerit arcu.
Nec qui pampineis victor juga flectit habenis,
Liber agens celso Nysæ de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metu Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ
Sacra ferens? nosco crines, incanaque menta
Regis Romani: primus qui legibus urbem
Fundavit, curribus parvis, & paupere terra
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit.
Otia qui rumpet patriæ, residesque movebit
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina: quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimiũ gaudens popularibus au-
Vis, & Tarquinios reges, animãq; superbam (ris.
Vltoris Bruti, fascesque videre receptos?
Consulis imperium hic primus, sævasque secures
Accipiet. natosque, nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
Infelix. utcunque ferent ea fata minores:
Vincet amor patriæ, laudumq; immensa cupido.
Quin Decios, Drusosque procul, sævumque securi
Aspice

Aſpice Torquatum & referentem ſignaCamillũ.
Ille autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter ſe bellum, ſi lumina vitæ
Attigerint, quantas acies, ſtragemque ciebunt?
Aggeribus ſocer Alpinis, atque arce Monœci
Deſcendens, gener adverſis inſtructus Eois.
Ne pueri, ne tanta animis, aſſueſcite bella:
Neu patriæ validas in viſcera vertite vires.
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo:
Proijce tela manu ſanguis meus.
Ille triumphata Capitolia ad alta Coryntho
Victor aget currum, cæſis inſignis Achivis
Eruet ille Argos, Agamemnoniaſque Mycenas,
Ipſumque Æaciden, genus armipotentis Achilli,
Vltus avos Troiæ, templa & temerata Minervæ.
Quis te magne Cato tacitũ, aut te Coſſe relinquat
Quis Grachi genus, aut geminos, duo fulmina bel-
Scipiadas, cladem Libyæ parvoque potentem (li,
Fabricium, vel te ſulco, Serrane ſerentem?
Quo feſſum rapitis Fabij? tu Maximus ille es,
Vnus qui nobis cunctando reſtituis rem.
Excudent alij ſpirantia mollius æra:
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus,
Orabunt cauſas melius, cœlique meatus
Deſcribent radio, & ſurgentia ſidera dicent.
Tu regere imperio populos Romane memento,
(Hæ tibi erunt artes) pacique imponere morem.
Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.
Sic pater Anchiſes, atque hæc mirantibus addit:
Aſpice ut inſignis ſpolijs Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros ſupereminet omnes.

Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Sistet eques, sternet Pœnos, Gallumque rebellem,
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.
Atque hic Æneas (una namque ire videbat
Egregium forma juvenem, & fulgentibus armis:
Sed frons læta parum, & deiecto lumina vultu)
Quis (pater) ille, virum qui si comitatur euntem?
Filius? anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circa comitũ! quantũ instar in ipso!
Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra, (est.
Tum pater Anchises lachrymis ingressus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quære tuorum.
Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent, nimium vobis Romana propago
Visa potens, Superi, propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus, vel quæ Tiberine videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos: nec Romula quondam
Vllo se tantum tellus iactabit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
Dextera! non illi quisquam se impune tulisset
Obvius armato, seu cum pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos,
Heu miserande puer, si quæ fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores animamque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. sic tota passim regione vagantur
Aeris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,

Incenditque animum famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat, quæ deinde gerenda;
Laurentesque docet populos, urbemqve Latini,
Et quo quemque modo fugiatq; feratque laborem.
Sunt geminæ somni portæ: quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris:
Altera cadenti perfecta nitens elephanto:
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia Manes
His ibi tum natum Anchises unaque Sybillam
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna:
Ille viam secat ad naves, sociosque revisit.
Tum se ad Caietæ recto fert littore portum.
Anchora de prora iacitur. stant littore puppes.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER VII.

A. G. H. Hic alteram operis partem aggreditur, quæ est de bellis ab Ænea in Italia gestis: eorumque semina & causas enarrat.

TV quoque littoribus nostris Æneia nutrix
Æternam moriens famam Caieta dedisti:
Et nunc servat honos sedem tuus, ossaq; nomen
Hesperia in magna, (si qua est ea gloria,) signat.
At pius exequijs Æneas rite solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Aspirant auræ in noctem, nec candida cursum
Luna negat: splendet tremulo sub lumine Pontus.
Proxima Circeæ raduntur littora terræ:
Dives inaccessos ubi Solis filia lucos

Assiduo resonat cantu, tectisque superbis
Urit adoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum;
Setigerique sues, atque in præsepibus ursi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominũ ex facie dea sæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus, ac terga ferarum.
Quæ ne monstra pij paterentur talia Troës,
Delati in portus, neu littora dira subirent;
Neptunus ventis implevit vela secundis,
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vixit.
Jamque rubescebat radijs mare, & æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:
Cum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonsæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit: hunc inter fluvio Tiberinus amœno,
Vorticibus rapidis, & multa flavus arena
In mare prorumpit: variæ circumque, supraque
Assuetæ ripis volucres, & fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter socijs, terræque advertere proras
Imperat, & lætus fluvio succedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Dum primum Ausonijs exercitus appulit oris,
Expediam, & primæ revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu diva mone. dicam horrida bella:
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamq; manũ totamque sub arma coactam:
Hespe-

Hesperiam. maior rerum mihi nascitur ordo:
Maius opus moveo, rex arva Latinus, & urbes,
Jam senior longa placidas in pace regebat. (ca
Hunc Fauno, & nympha genitum Laurente Mari-
Accipimus. Favo Picus pater: isque parentem
Te Saturne refert, tu sangvinis ultimus auctor.
Filius huic fato divum, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est.
Sola domum, & tantas servabat filia sedes,
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio, totaque petebant
Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis, atavisque potens: quem regia coniux
Adiungi generum miro properabat amore:
Sed varijs portenta deum terroribus obstant.
Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu servata per annos.
Quã pater inventam, primas cum conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
Huius apes summum densæ (mirabile dictu,)
Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ
Obsedere apicem; & pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit
Continuo vates, externum cernimus, inquit.
Adventare virum, & partes petere agmen easdem
Partibus ex ijsdem, & summa dominarier arce.
Præterea, castis adolet dum altaria tedis,
Et iuxta genitorem adstat Lavinia virgo,
Visa, (nefas,) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnẽ ornatũ flamma crepitante cremari;
Regalesque accensa comas. accensaq; cornam
Insignem

Insignem gemmis, tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum spargere tectis,
Id vero horrendum, ac visu mirabile ferri.
Namque fore illustrem fama, fatisque canebant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris oracula Fauni
Fatidici genitoris addit, lucosque sub alta
Consulit Albunea: nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sævamque exhalat opaca Mephitin.
Hinc Italæ gentes, omnisque O Enetria tellus
In dubijs responsa petunt. huc dona sacerdos
Cum tulit, & Cæsarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit;
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus,
Centum lanigeras mactabat rite bidentes,
Atque harum effultus tergo, stratisque iacebat
Velleribus. subita ex alto vox reddita luco est:
Ne pete connubijs natam sociare Latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede paratis.
Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant, quorumque à stirpe nepotes
Omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
Aspicit Oceanum, vertique, regique videbunt.
Hæc responsa patris Fauni, monitusque silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus:
Sed circum late volitans jam fama per urbes
Ausonias tulerat, cum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere classem.
Æneas, primique duces, & pulcher Julus,
Corpora

Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ,
Inſtituuntque dapes, & adorea liba per herbas
Subiciunt epulis (ſic Jupiter ipſe monebat)
Et Cereale ſolum pomis agreſtibus augent,
Conſumptis hic forte alijs, ut vertere morſus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu, maliſque audacibus orbem
Fatalis cruſti, patulis nec parcere quadris:
Heus etiam menſas conſumimus, inquit Julus,
Nec plura alludens ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac ſtupefactus Numine preſſit.
Continuo, Salve fatis mihi debita tellus,
Voſque (ait,) ô fidi Troiæ ſalvete Penates. (que
Hic domus, hæc patria eſt. genitor mihi talia, nam-
(Nunc repeto) Anchiſes fatorum arcana reliquit:
Cum te, gnate, fames ignota ad littora vectum
Acciſis coget dapibus conſumere menſas:
Tum ſperare domos defeſſus, ibique memento
Prima locare manu, molirique aggere tecta,
Hæc erat illa fames, hæc nos ſuprema monebat
Exitijs poſitura modum.
Quare agite, & primo læti cum lumine Solis,
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gen.
Veſtigemus, & à portu diverſa petamus. (tis,
Nunc pateras libate Jovi, precibuſque vocate
Anchiſen genitorem, & vina reponite menſis.
Sic deinde effatus. frondenti tempora ramo
Implicat, & Geniumq; loci. primamque deorum
Tellurem, nymphaſque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem noctiſque orientia ſigna,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine matrē

Inno-

Invocat: & duplices cœloque, Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit, radijſque ardentem lucis, & auro,
Ipſe manu quatiens oſtendit ab æthere nubem.
Dicitur hic ſubito Troiana per agmina rumor,
Adveniſſe diem, quo debita mœnia condant.
Certatim inſtaurant epulas. atque omine magno
Crateras læti ſtatuunt, & vina coronant.
Poſtera cum prima luſtrabat lampade terras
Orta dies; urbem & fines, & littora gentis
Diverſi explorant: hæc fontis ſtagna Numici,
Hunc Tybrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.
Tum ſatus Anchiſa, delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad mœnia regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora, feſtinant iuſſi, rapidiſque feruntur
Paſſibus: ipſe humili deſignat mœnia foſſa.
Moliturque locum, primaſque, in littore ſedes,
Caſtrorum in morem pinnis, atque aggere cingit.
Jamque iter emenſi, turres, ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroſque ſubibant.
Ante urbem pueri, & primævo flore juventus
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus:
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſuque ictuque laceſſunt:
Tum prævectus equo longævi Regis ad aures
Nuntius, ingentes ignota in veſte reportat
Adveniſſe viros, ille intra tecta vocari
Imperat, & ſolio medius conſedit avito.
Tectum auguſtũ, ingens, centũ ſublime columnis
Vrbe fuit ſumma, Laurentis regia Pici.

Horrendum, ingens, centum ſublime columnis
Vrbe fuit ſumma, Laurentis regia Pici.
Horrendum ſylvis, & religione parentum.
Hinc ſceptra accipere, & primos attollere faſces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæ ſacris ſedes epulis, hic ariete cæſo
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua ex cedro, Italuſque, paterque Sabinus,
Vitiſator, curvam ſervans ſub imagine falcem,
Saturnuſque ſenex, Janique bifrontis imago,
Veſtibulo adſtabant, alijque ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi,
Multaque prætetea ſacris in poſtibus arma,
Captivi pendent currus, curvæquæ ſecures.
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque roſtra carinis,
Ipſe Quirinali lituo, parvaque ſedebat
Succinctus trabea, lævaque ancile gerebat
Picus equûm domitor: quem capta cupidine con-
Aurea percuſſum virga, verſumque venenis, (iux
Fecit avem Circe, ſparſitque coloribus alas.
Tali intus templo divûm, patriaque latinus
Sede ſedens, Teucros ad ſeſe in tecta vocavit,
Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore:
Dicite Dardanidæ (neque enim neſcimus & urbem,
Et genus, auditique advertitis æquore curſus)
Quid petitis? quæ cauſa rates, aut cuius egentes
Litus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetis:

Ne fugite hospitium, neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo, nec legibns æquam,
Sponte sua veterisque dei se more tenentem.
Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus, Idæas Phrygiæ penetravit ad urbes,
Threiciamq; Samū, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coriti Tyrrhena ab sede profectum,
Aurea nunc solio stellantis regio cœli
Accipit, & numerum divorum altaribus auget.
Dixerat, & dicta Ilioneus sic voce secutus:
Rex genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hiems vestris succedere terris,
Nec sidus regione viæ, littusque fefellit:
Consilio hanc omnes, animisque volentibus urbem
Afferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol adspiciebat Olympo.
Ab Joue principium generis: Jove Dardana pubes
Gaudet avo. rex ipse jovis de gente suprema
Troius Æneas tua nos ad lumina misit.
Quanta per Ideos sævis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos, quibus actus uterque
Europæ, atque Asiæ fatis concurrerit orbis,
Audiit, & si quem tellus extrema refuso
Submovet Oceano, & si quem extenra plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti
Diis sedem exiguam patriis, littusque rogamus
Innocuum & cunctis undamq; auramq; patentē.
Non erimus regno indecores: nec vestra feretur
Fama levis, tantique abolescet gratia facti:
Nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata

Fata per Æneæ juro, dextramque potentem.
Sive fide, seu quis bello est expertus, & armis:
Multi nos populi, multi (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas, ac verba precantum)
Et petière sibi, & voluere adiungere gentes.
Sed nos fata deum vestras exquirerre terras
Imperijs egere suis. hinc Dardanus ortus.
Huc repetit jussisque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Thybrym, & fontis vada sacra Nu-
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris (mici.
Munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad auras.
Hoc Priami gestamen erat, cum jura vocatis
More daret populis, sceptrumque, sacerque tiaras;
Ilia dumque labor, vestes.
Talibus Ilionei dictis, defixa, Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis hæret;
Intentos volvens oculos: nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameia tantū;
Quantum in connubio natæ, thalamoque moratur:
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa à sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspicijs: hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Dij nostra incepta secundent;
Auguriumque suum: dabitur Troiane, quod optat
Munera nec sperno non Vobis, rege Latino;
Divitis uber agri, Troiæve opulentia deerit.
Ipse modo Æneas (nostri si tanta cupido est,
Si iungi hospitio properat, sociusque vocari)
Adveniat, vultus neve exhorrescat amicos

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni,
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostræ,
Non patrio ex adyto sortes, non plurima cœlo
Monstra sinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio restare canunt: qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
Et reor, &, si quid veri mens augurat opto.
Hæc affatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in præsepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis,
Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum
Absenti Æneæ currum, geminosque iugales
Semine ab æthereo spirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos Dedala Circe
Sûpposita de matre nothos furata creavit.
Talibus Æneadæ donis, dictisque Latini,
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem inachijs sese referebat ab Argis
Sæva Jovis coniuxa, nurasque invecta tenebat:
Et lætum Ænеam, classemque ex æthere longe
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere tarræ,
Deseruisse rates stetit acri fixa dolore:
Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta:
Heu stirpem invisam, & fatis contraria nostris
Fata Phrygum' num Sigeis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troia viros? medias acies mediosque per ignes
Invenere viam? at, credo, mea numina tandem

Fessa iacent, odijs aut exaturata quie vi.
Quin etiam patria excussos infesta per undas
Ausa sequi, & profugis toto me oppone e Ponto.
Absumptæ in Teucros vires cælique marisque
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alueo,
Securi pelagi, atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithum valuit: concessit in iras
Ipse deum antiquam genitor Calydana Dianæ:
(Quod scelus aut Lapithis tantũ, aut Calidane merente?)
Ast ego: magna Jovis coniux, nil linquere inausum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea quod si mea numina non sunt
Magna satis, dubitẽ haud equidẽ implorare quod usquam est,
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis:
Atque immota manet fatis Lavinia coniux;
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos excindere regum:
Hac gener, atq; socer coeant mercede suorum:
Sangvine Troiano, & Rutulo dotabere virgo:
Et Bellona manet te pronuba: nec face tantum
Cisseis prægnans ignes enixa iugales:
Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
Funestæque iterum recidiva in Pergama tædæ:
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
Luctificam Alecto Dirarum ab sede sororum,
Infernisque ciet tenebris cui tristia bella,
Iræque, insidiæque, & crimina noxia cordi:
Odit & ipse pater Pluton, odêre sorores
Tartareæ monstrum: tot sese vertit in ora,
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris, Quã

Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, Virgo sata Nocte, laborē,
Hanc operam, ne noster honos, infractave cedat
Fama loco, neu connubijs ambire Latinum
Æneadæ possint, Italosve obsidere fines.
Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atque odijs versare domos: tu verbera tectis,
Funereasque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. fæcundum concute pectus
Disijce compositam pacem, sere crimina bellis
Arma velit, poscatque simul, rapiatque iuventus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium, & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatæ:
Quam super adventu Teucrū, Turniq; Hymnæis,
Femineæ ardentem curæque iræque coquebant.
Huic dea ceruleis unum de crinibus anguem
Conijcit inque sinum præcordia ad intima subdit:
Quo furibunda domum monstro permisceat om-
Ille inter vestes, & lævia pectora lapsus (nem
Volvitur attactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inspirans animam. fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo sublapsa veneno
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem;
Necdum animus toto percepit pectore flammam;
Mollius, & solito matrum de more locuta est,
Multa super nata lachrymans, Phrygijsq; Hyme-
Exulibusne datur ducenda Lavinia Teucris (næis:
O genitor? nec te miseret natæque, tuique; (quet
Nec matris miseret, quam primo Aquilone relin-
Perfi-

Perfidus alta petens, abducta virgine prædo?
At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæamque Helenam Troianas vexit ad arces?
Quid tua ſancta fides, quid cura antiqua tuorum:
Et conſanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque ſedet, Faunique premunt te juſſa parentis:
Omnem equidem ſceptris terrã, quæ libera noſtris
Diſſidet, externam reor, & ſic dicere divos.
Et (Turno, ſi prima domus repetatur origo,)
Inachius, Acriſiuſque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequiquam dictis experta, Latinum
Contra ſtare videt, penituſque in viſcera lapſum:
Serpentis furiale malum totamque pererrat:
Tum vero infelix, ingentibus excita monſtris,
Immenſam ſine more furit Lymphata per urbem,
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo:
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti lũdo exercent: ille actus habena
Curvatis fertur ſpatijs: ſtupet inſcia turba,
Impubeſque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ. non curſu ſegnior illo
Per medias urbes agitur, populoſque feroces.
Quin etiam in ſylvas, ſimulato numine Bacchi,
(Majus adorta nefas, maioremque orſa furorem,)
Evolat, & natam frondoſis montibus abdit,
Quo thalamum eripiat Teucris, tædaſque moretur,
Euche Bacche fremens, ſolum te virgine dignum
Vociferans: etenim molles tibi ſumere thyrſos.
Te luſtrare choro, ſacrum tibi paſcere crinem
Fama volat, Furijſque accenſas pectore matres
Idem omnes ſimul ardor agit, nova quærere tecta.

Deseruêre domos, ventis dant colla, comasque.
Ast aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineasque gerunt incinctæ pellibus hastas.
Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
Sustinet, ac natæ, Turnique canit Hymenæos,
Sanguineam torquens aciem, torvumque repente
Clamat: Jo matres audite ubi quæque Latinæ,
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, si juris materni cura remordet:
Solvite crinales vittas, capite Orgia mecum:
Talem inter sylvas, inter deserta ferarum,
Reginam Alecto stimulis agit undiq Bacchi.
Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque, omnemque domum vertisse Latini:
Protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acrisionæis Danaê fundasse colonis,
Præcipiti delata Noto locus Ardea quondam
Dictus avis: & nunc magnũ manet Ardea nomen.
Sed fortuna fuit: tectis hic Turnus in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem, & furialia membra
Exuit, in vultus sese transformat aniles.
Et frontem obscænam rugis arat, induit albos
Cum vitta crines, tum ramum innectit olivæ.
Fit Calybe Junonis anus, templique sacerdos:
Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert:
Turne, tot incassum fusos patiere labores?
Et tua Dardaniis transcribi sceptra colonis?
Rex tibi conjugium, & quæsitas sanguine dotes
Abnegat, externusque in regnum quæritur hæres.
I nunc, ingratis offer te irrise periclis:

Tyrrhe-

Tyrrhenas, i, ſterne acies, tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida cum nocte iaceres,
Ipſa palam fari omnipotens Saturnia iuſſit.
Quare age, & armari pubem, portiſque moveri
Lætus in arma para, & Phrygios, qui flumine pul-
Conſedêre, duces, pictaſque exure carinas. (chro
Cæleſtum vis magna iubet. rex ipſe Latinus,
Ni dare coniugium, & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.
Hic juvenis vatem irridens, ſic orſa viciſſim,
Ore refert: Claſſes invectas Thibridis undam
Non, ut rere, meas effugit nuntius aures:
(Ne tantos mihi finge metus:) nec regia Juno
Immemor eſt noſtri.
Sed te victa ſitu, verique effeta ſenectuus,
O mater curis nequiquam exercet, & arma
Regum inter falſa vatem formidine ludit.
Cura tibi divum effugies, & templa tueri:
Bella viri, pacemque gerent, queis bella gerenda
Talibus Alecto dictis exarſit in iras.
At juveni oranti ſubitus tremor occupat artus:
Diriguere oculi: tot Erinnys ſibilat hydris,
Tantaque ſe facies aperit: tum flammea torquens
Lumina, cunctantem, & quærentem dicere plura
Repulit, & geminos erexit crinibus angues,
Verberaque inſonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En ego victa ſitu, quam veri effæta ſenectus
Arma inter regum falſa formidine ludit.
Reſpice ad hæc: adſum Dirarum ab ſede ſororum.
Bella manu, lethumque gero.
Sic effata; facem juveni coniecit, & atro
Lumine fumantes fixit ſub pectore tædas.

Olli somnum ingens rupit pavor, ossaque & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit, arma toro, tectisque requirit:
Sævit amor ferri, & scelerata insania belli:
Ira super: magno veluti cum flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aheni,
Exultantque æstus latices: furit intus aquæ vis,
Fumidus atque alte spumis exuberat amnis:
Nec jam se capit unda: volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primus juvenũ & iubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrisque venire, Latinisque.
Hæc ubi dicta dedit, divosque in vota vocavit:
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet atq; juventæ;
Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis,
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygijs se concitat alis,
Arte nova speculata locum, quo littore pulcher
Insidijs, cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Obijcit, & noto nares contingit odore:
Vt cervum ardentes agerent: quæ prima malorum
Causa fuit, belloque animos accendit agrestes:
Cervus erat forma præstanti, & cornibus ingens,
Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheusque pater, cui regia parent
Armenta, & late custodia credita campi.
Assuetum imperijs soror omni Silvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis:
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.

Ille manum patiens, mensæque assvetus herili,
Errabat sylvis, rursusque ad limina nota
Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Juli
Commovere canes: fluvio eum forte secundo
Deflueret, ripaque æstus viridante levaret:
Ipse etiam eximiæ laudis succensus amore
Ascanius, curvo direxit spicula cornu.
Nec dextræ erranti deus obfuit; actaque multo
Perque uterum sonitu, perque ilia venit arundo.
Saucius ad quadrupes nota intra tecta refugit,
Successitque gemens stabulis, quæstuque cruentus.
Atque imploranti similis, tectum omne replevit.
Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, & duros conclamat agrestes.
Olli (pestis enim tacitis latet aspera sylvis)
Improvisi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis. quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. vocat agmina Tyrrhus
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coacti
Scindebat, rapta spirans immane securi.
At sæva è speculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit, stabuli & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem, qua protinus omne
Contremuit nemus, & sylvæ intonuere profundæ.
Audijt & Triviæ longe lacus, audijt amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini:
Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
Tum vero ad uocem celeres qua buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: nec non & Troia pubes

Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.
Direxêre acies: non jam certamine agreſti,
Stipitibus duris agitur, ſudibuſque præuſtis,
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus, æraque fulgent
Sole laceſſita, & lucem ſub nubila iactant
Fluctus ut primo cœpit cum albeſcere uento,
Paulatim ſeſe tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo conſurgit ad æthera fundo.
Hic iuvenis primam ante aciem ſtridente ſagitta.
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon
Sternitur. hæſit enim ſub gutture vulnus, & udæ
Vocis iter, tenuemque incluſit ſanguine vittam.
Corpora multa virum circa, ſeniorque Galeſus,
Dum paci medium ſe offert, iuſtiſſimus unus,
Qui fuit, Auſoniiſque olim ditiſſimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promiſſi dea facta potens, ubi ſanguine bellum
Imbuit, & primæ commiſit funera pugnæ,
Deſerit Heſperiam, & cœli convexa per auras
Junonem victrix affatur voce ſuperba:
En perfecta tibi bello diſcordia triſti:
Dic in amicitiam coeant, & fœdera iungant:
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſangvine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamque animos inſani Matris amore:
Vndique ut auxilio veniant, ſpargã arma per agros.
Tum contra Juno Terrorũ, ac fraudis abunde eſt.
Stant belli cauſæ: pugnatur comminus armis.

Quæ sors prima dedit, sanguis novus imbuit arma
Talia connubia: & tales celebrent Hymenæos
Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus:
Te super æthereas errare licentius auras,
Haud pater ipse velit summi regnator Olympi.
Cede locis: ego, si qua super fortuna laborum est,
Ipsa regam, tales dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
Est locus Italiæ in medio, sub montibus altis
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Amsancti valles. densis hunc frondibus atrum
Vrget utrinque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxis, & torto vortice torrens.
Hic specus horrendum, & sævi spiracula Ditis
Monstrantur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces: queis condita Erynnis,
Invisum numen, terras, cœlumque levabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum: ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, cæsosque reportant.
Almonem puerum, fœdatique ora Galesi:
Implorantque deos, obtestanturque Latinum.
Turnus adest. medioque in crimine cædis & ignis
Terrorem ingeminat: Teucrosque in regna vocari,
Stirpem admisceri Phrygiam: se limine pelli.
Tum quorũ attonitæ Baccho nemora avia matres
Insultant thyasis (neque enim leve nomen Amatæ)
Vndique collecti coeunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deum perverso numine poscunt.
Certatim regis circumstant tecta Latini.

Ille,

Ille, velut pelagi rupes immota, resistit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ sese, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet: scopuli nequiquam & spumea circum
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.
Verum ubi nulla datur cæcum exsuperare potestas
Consilium, & sævæ nutu Junonis eunt res:
Multa deos, aurasque pater testatus inanes,
Frangimur heu fatis, (inquit) ferimurque procella
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas
O miseri: te Turne nefas, te triste manebit
Supplicium, votisque deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:
Funere felici spolior. nec plura locutus,
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cum prima movent in prælia Martem,
Sive Getis inferre manu lachrymabile bellum,
Hyrcanisve Arabisve parant, seu tendere ad Jndos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt geminæ belli portæ, (sic nomine dicunt,)
Religione sacra & sævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora nec custos absistit limine Janus.
Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnæ,
Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino
Insignis reserat stridentia limina consul:
Ipse, vocat pugnas: sequitur tum cætera pubes,
Æreaque assensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, tristesque recludere portas.

Abſtinuit tactu pater, averſuſque refugit
Fœda miniſteria, & cœcis ſe condidit umbris.
Tum regina deum cœlo delapſa, morantes
Impulit ipſa manu portas, & cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet inexcita Auſonia, atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Pulverentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clypeos, & ſpicula lucidua tergent
Arvina pingui, ſubiguntque in cote ſecures:
Signaque ferre juvat, ſonituſque audire tubarum.
Quinque adeo magnæ poſitis incudibus urbes
Tela novant, Atina potens, Tyburque ſuperbum,
Ardea, Cruſtumerique, & turrigeræ Antemnæ,
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntq́; ſalignas
Vmbonum crates: alij thoracas ahenos,
Aut leves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc, & falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor: recoquunt patrios fornacibus enſes.
Claſſica jamque ſonant, it bello teſſera ſignum
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementes
Ad juga cogit equos, clypeumque, auroque trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur enſe.
Pandite nunc Helicona deæ cantuſque movete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque ſecutæ
Complerint campos acies, quibus Italia jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arſerit armis.
Et meminiſtis enim, divæ, & memorare poteſtis:
At nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tirrhenis aſper ab oris (mat
Contemptor Divum Mezenthius, agminaque ar-
Filius huic iuxta Lauſus, quo pulchior alter

Non

Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lausus, eqvûm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agillina nequiquam ex urbe secutos
Mille viros, dignus patrijs qui lætior esset
Imperijs, & cui pater haud Mezentius esset.
Post hos insignem palma per gramina currum,
Victoresque ostentat equos, satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus; clypeoque insigne paternum,
Centum angues, cinctamque gerit serpentibus hy-
Collis Aventini sylva quem Rhea sacerdos (dram
Furtivum partu sub luminis edidit auras,
Mista deo mulier, postquam Laurentia victor
Geryone extincto, Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas,
Pila manu, sævosque gerunt in bella dolones:
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipse pedes, tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum seta, cum dentibus albis
Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
Horridus, Herculeoque humeros innixus amictu.
Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt.
Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,
Catillusque, acerque Coras, Argiva juventus:
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur
Ceu duo nubigenæ cum vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, Homolen, Othrynq; niva-
Linquentes: cursu rapido dat euntibus ingens (lem
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.
Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum pecora inter agrestia regem,
Inventumque focis, omnis quem credidit ætas,
Cæculus, hunc legio late comitatur agrestis:

Quique altum Præneste viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, & roscida rivis
Hernica saxa colunt: quos dives Anagnia pascit,
Quos Amasene Pater, non illis omnibus arma,
Nec clypei, currusve sonant. pars maxima glandes
Liventis plumbi spargit: pars spicula gestat
Bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti: vestigia nuda sinistri
Instituere pedis: crudus tegit altera pero.
At Messapus eqvum domitor, neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro,
Jam pridem resides populos, desuetaque bello
Agmina in arma vocat subito, ferrumq; retractat.
Hi Fescenninas acies, æquosve Faliscos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cymini cum monte lacum, lucosque Capenos,
Ibant æquati numero, regemque canebant:
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cygni,
Cum sese è pastu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos? sonat amnis, & Asia longe
Pulsa palus.
Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
Misceri putet; aeriam sed gurgite ab alto
Vrgeri volucrũ raucarum ad littora nubem.
Ecce, Sabinorum prisco de sangvine, magnum
Agmen agens Clausus, magniq; ipse agminis instar:
Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabi-(nis
Vna ingens Amiterna cohors, prisciq; Quirites,
Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuscæ:
Qui Nomentum urbem, qui rosea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Severũ,
Casper

Casperiamq; colunt, Forulosq; & flumen Himellæ:
Qui Tiberim, Fabarimq; bibunt, quos frigida misit
Nursia, & Hortinæ classes, populique Latini:
Quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hibernis conditur undis;
Vel cum Sole novo densæ torrentur aristæ;
Aut Hermi campo, aut Lyciæ fluentibus arvis.
Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, & quos de collibus altis
Aurunci misere, Patres Sidicinaque iuxta
Æquora, quique Cales linquunt, amnisque vadosi
Accola Vulturni, pariterque Saticulus asper,
Oscorumque manus, teretes sunt aclides illis
Tela sed hæc lento mos est aptare flagello.
Lævas cetra tegit, falcati comminus enses.
Nec tu carminibus nostris indictus abibis
O Ebale: quem generasse Telon Sebetide Nympha
Fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret
Jam senior: patrijs sed non & filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarastes populos, & quæ rigat æquora Sarnus,
Quique Rufas, Batulumq; tenent, atq; arva Celen-
Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ, (næ,
Teutonico ritu soliti torquere catenas:
Tegmina queis capitum raptus de subere cortex;
Ærataque micant peltæ, micat æreus ensis.
Et te montosæ misere in prœlia Nursæ
Vfens, insignem fama, & felicibus armis:
Horri-

Horrida præcipue cui gens, assvetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicola glebis.
Armati terram exercent, semperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Quin & Marrubia venit de gente sacerdos,
Fronde super galeam, & felici comptus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Vmbro:
Vipereo generi, & graviter spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
Mulcebatque iras, & morsus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Evaluit. neque eum juvere in vulnera cantus
Somniferi, & Marsis quæsitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere lacus.
Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Ednctum Egeriæ ducis, Hymettia circum
Littora. pingvis ubi, & placabilis ara Dianæ.
Namq; ferunt fama, Hippolytũ postquã arte noverã
Occiderit, patriasq; explerit sangvine pœnas (ea
Turbatis distractus equis, adsidera rursus
Ætherea & superas cœli venisse sub auras,
Pæonijs revocatum herbis, & amore Dianæ:
Tum pater omnipotens aliquem indignatus ab Vmã
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ, (bris
Ipse repertorem medicinæ talis, & artis,
Fulmine Phœbigenam Stygias detrusit ad undas:
At Tryvia Hippolitum secretis alma recondit
Sedibus, & Nymphæ Egeriæ, nemorique relegat;
Solus ubi in sylvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.

Vnde etiam Triviæ templo, lucisque sacratis
Cornipedes arcentur equi, quod littore currum;
Et juvenem monstris pavidi effudere marinis.
Filius ardentes haud secius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice supra est.
Cui triplici crinita iuba galea alta Chymæram
Sustinet Ætneos eefflantem faucibus ignes.
Tàm magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.
At levem clypeum sublatis cornibus Ido
Auro insignibat, jam setis obsita, jam bos,
Argumentum ingens, & custos virginis Argus,
Cælataque amnem fundens pater Inachus urnâ.
Insequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina densantur campis, Argivaque pubes,
Aruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici:
Qui saltus Tyberyne tuos, sacrumque Numici
Littus arant, Rutulosque exercent vomere colles,
Circeumque iugum, queis Juppiter Anxuris arvis
Præsidet, & viridi gaudens Feronia luco:
Qua Saturæ iacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter valles, atque in mare conditur Vfens.
Hos super advenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas,
Bellatrix. non illa colo, calathisve Minervæ
Fæmineas assveta manus, sed prælia virgo
Dura pati, cursuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:
Vel

Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis, agrisque effusa juventus
Turbaque miratur matrum, & prospectat euntem
Attonitis inhians animis, ut regius ostro
Velet honos leves humeros, ut fibula crinem
Auro internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetram
Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER VIII.

ARG. *Turni Æneæque belli apparatus describitur, ille sibi finitimarum urbium, Diomedisque auxilia hic Arcades Evandrumque Regem cum filio Palante adiungit.*

VT belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu,
Vtque acres concussit equos, utque impulit arma:
Extemplo turbati animi simul omne tumultu
Coniurat trepido Latium, sævitque juventus
Effera. ductores primi Messapus, & Vfens,
Contemptorq; deum Mezenthius, undique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, & Latio consistere Teucros,
Advectum Æneam classi, victosque Penates
Inferre, & fatis regem se dicere posci,
Edoceat, multasque viro se adiungere gentes
Dardanio, & late Latio increbrescere nomen:
Quid struat his cœptis, quem, si fortuna sequatur,

Eventum pugnæ cupiat, manifestius ipsi,
Quam Turno regi aut regi apparere Latino.
Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æstu:
Atque animũ nunc huc celerem nunc dividit illuc
In partesque rapit varias, perque omnia versat,
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen aheni,
Sole repercussum? aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat late loca, iamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia fessa per omnes
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat:
Cum pater in ripa, gelidique sub ætheris axe
Æneas tristi turbatus pectora bello
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci, fluvio Tiberinus amœno,
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo:
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
O sate gente deum Troianam ex hostibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama servas,
Expectate solo Laurenti, arvisque Latinis,
Hic tibi certa domus, certi, (ne absiste,) Penates,
Neu belli terrere minis, tumor omnis, & iræ
Concessere Deum.
Jamque tibi, (ne vana putes hæc fingere somnum,)
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus, enixa, iacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis

Ascanius clari condet cognominis Albam,
Haud incerta cano, nunc qua ratione, quod instat,
Expedias victor, paucis (adverte) docebo.
Arcades his oris, genus à Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum:
Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina:
Hos castris adhibe socios, & fœdera iunge.
Ipse ego te ripis, & recto flumine ducam,
Adversum remis superes subvectus ut amnem,
Surge age nate dea, primisque cadentibus astris
Junoni fer rite preces, iramque, minasque
Supplicibus supera votis. mihi victor honorem
Persolves: ego sum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta secantem.
Cæruleus Thybris, cœlo gratissimus amnis.
Hic mihi magna domus celsis caput urbibus exit.
Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto,
Ima petens. nox Æneam, somnusque reliquit.
Surgit, & ætherii spectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Sustulit, ac tales effudit ad æthera voces: (deest:
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus vn-
Tuque ô Tybri, tuo genitor cum flumine sancto,
Accipite Ænean, & tandem arcete periclis. (stra
Quo tecunque lacus miserantem incommoda no-
Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus axis,
Semper honore meo, semper celebrabere donis.
Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum,
Adsis ô tandem & propius tua numina firmes.
Sic memorat, geminasque legit de classe biremes,

Remigioque aptat, socios simul instruit armis.
Ecce autem subitũ, atque oculis mirabile monstrũ,
Candida per sylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conspicitur sus:
Quam pius Æneas tibi enim, tibi maxima Juno
Mactat sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.
Thybris ea fluvium quam longa est, nocte tumen-
Lenijt, & tacita refluens ita substitit unda, (tem
Mitis ut in morem stagni placidæque paludis,
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abesset.
Ergo iter inceptum celerant rumore secundo:
Labitur uncta vadis abies, mirantur & undæ,
Miratur nemus insvetum fulgentia longe
Scuta virum fluvio, pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos superant flexus; varijsque teguntur
Arboribus, viridesq; secant placido æquore sylvas.
Sol medium cœli conscenderat igneus orbem,
Cum muros, arcemque procul, & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocyus advertunt proras, vrbique propinquant.
Forte die solemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno, divisque ferebat
Ante urbem in loco. Pallas huic filius una,
Vna omnes juvenum primi, pauperque senatus
Thura dabant, tepidusque cruor fumabat ad aras.
Vt celsas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, & tacitis incumbere remis:
Terrentur visu subito, cunctique relictis,
Consurgunt mensis. audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse;

Et procul è tumulo, Juvenes, quæ causa subegit.
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
Qui genus? unde domo; pacemne huc fertis, an ar-
Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta, (ma?
(Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:)
Troiugenas, ac tela vides inimica Latinis:
Quos illi bello profugos egere superbo.,
Evandrum petimus ferte hæc, & dicite lectos
Dardanidæ venisse duces, socia arma rogantes.
Obstupuit tanto perculsus nomine Pallas:
Egredere ô quicumque es, ait, corâmque parentem
Alloquere, ac nostris succede Penatibus hospes:
Accepitque manu, dextramque amplexus inhæsit.
Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis:
Optime Graiugenum, cui me fortuna precari,
Et vitta comptos voluit prætendere ramos; (Arcas,
Non equidem extimui, Danaum quod ductor, &
Quodq; à stirpe fores geminis coniunctus Atreidis
Sed mea me virtus, & sancta oracula divum
Cognatique Patres, tua terris dedita fama,
Coniunxere tibi, & fatis egere volentem.
Dardanus Iliacæ primus Pater urbis, & auctor
Electra (ut Graij perhibent,) Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, ætherios humero qui sustinet orbes
Vobis Mercurius pater est, quem candida Meia
Cyllenes gelido conceptum in vertice fudit.
At Maiam, (auditis si quidquam credimus,) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His fretus, non legatos, neque prima per artem,

Tentamenta tui pepigi: meme ipse, meumque
Obieci caput, & supplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Insequitur: nos si pellant, nihil absore credunt,
Quin omnẽ Hesperiã penitus sua sub iuga mittant,
Et mare, quod supra, teneant quodque alluit infra.
Accipe, daque fidem. sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi, & rebus spectata juventus.
Dixerat Æneas ille os, oculosque loquentis
Jamdudum & totum lustrabat lumine corpus.
Tunc sic pauca refert: ut te fortissime Teucrum
Accipio, agnoscoque libens, ut verba parentis,
Et vocem Anchisæ magni, vultumque recordor!
Nam memini Hesiones visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum Salamina petentem,
Protinus Arcadiæ gelidos invisere fines.
Tum mihi prima genas vestibat flore juventa:
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises. mihi mens juvenili ardebat amore,
Compellare virum, & dextræ coniungere dextram
Accessi, & cupidus Phenei sub mœnia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas,
Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quæ nunc habet, aurea Pallas,
Ergo & quam petitis, iuncta est mihi fœdere de-
Et, lux cum primũ terris se crastina reddet, (xtra,
Auxilio lætos dimittam, opibusque juvabo.
Interea sacra hæc, (quando huc venistis amici,)
Annua, quæ differre nefas celebrate faventes
Nobiscum, & jam nunc sociorũ assvescite mensis.
Hæc ubi dicta, dapes jubet, & sublata reponi
Pocu-

Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili,
Præcipuumque toro, & villosi pelle leonis
Accipit Æneam, solioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim, aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Æneas simul & Troiana juventus
Perpetui tergo bovis, & lustralibus extis.
Postquam exempta fames, & amor compressus e-
Rex Evandrus ait, non hæc solemnia nobis, (dendi.
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana superstitio, veterumqve ignara deorum,
Imposuit sævis hospes Troiane, periclis
Servati facimus, meritosque novamus honores.
Jam primum saxis suspensam hanc aspice rupem,
Disiectæ procul ut moles, desertaque montis
Stat domus, & scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit vasto submora recessu,
Semihominis Caci: facies quam dira tegebat,
Solis inaccessam radijs semperque recenti
Cæde tepebat humus, foribusq; affixa superbis
Ora virum tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Vulcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignes, magna se mole ferebat,
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium, adventumque dei nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonis, spolijsque superbus
Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentes, vallemque boves, amnemq; tenebant.
At furis Caci mens effera, ne quid inausum
Aut intentatum scelerisque, dolive fuisset,
Quatuor à stabulis præstanti corpore tauros

Avertit, totidem forma superante juvencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciјs raptos, saxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad speluncam signa ferebant.
Interea, cum jam stabulis saturata moveret
Amphitryoniades armenta abitumque pararet;
Discessu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit vna boum vocem, vastoque sub antro
Mugit, & Caci spem custodita fefellit.
Hic vero Alceidæ furijs exarserat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodisque gravatum
Robur, & aerij cursu petit ardua montis.
Tum primum nostri Cacum videre timentem,
Turbatumque oculis: fugit ilicet ocyor Euro,
Speluncamque petit, pedibus timor addidit alas.
Vt sese inclusit, ruptisque immane catenis
Deiecit saxum, ferro quod, & arte paterna
Pendebat fultosque emunijt obice postes.
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemq;
Accessum lustrans, huc ora ferebat, & illuc,
Dentibus infrendens ter totum fervidus ira
Lustrat Aventini montem: ter saxea tentat
Limina nequicquam. ter fessus valle resedit.
Stabat acuta silex, præcisis vndique saxis
Speluncæ dorso insurgens, altissima visu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, vt prona iugo lævum incumbebat ad amnẽ
Dexter in adversum nitens concussit, & imis
Avulsum solvit radicibus: inde repente
Impulit, impulsu quo maximus insonat æther,

Dissultant ripæ, defluitque exterritus amnis,
At specus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbrosæ penitus patuere cavernæ:
Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
Infernas reseret sedes, & regna recludat
Pallida, dis invisa, superque immane Barathrum
Cernatur, trepidentque immisso lumine Manes.
Ergo insperata deprensum in luce repente,
Inclusumque cavo saxo, atque insveta rudentem
Desuper Alceides telis premit, omniaque arma
Advocat, & ramis, vastisque molaribus instat.
Ille autem (neque enim fuga jam super ulla pericli
Faucibus ingentem fumũ, (mirabile dictu,) (est
Evomit, involvitque domum caligine cæca,
Prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro
Fumiferam noctem, commistis igne tenebris.
Non tulit Alceides animis, seque ipse per ignem
Præcipiti iecit saltu, qua plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens specus æstuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit in nodum complexus, & angit inhærens
Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulsis,
Abstractæque boves, abiuratæque rapinæ
Cœlo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
Protrahitur, nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villosaque setis
Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem, primusque Potitius auctor,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri,
Hanc aram Luco statuit, quæ maxima semper

Dice-

Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.
Quare agite ô juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, & pocula porrigite dextris,
Communemq́ vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat: Herculea bicolor cum populus umbra
Velavitque comas, foliisque innexa pependit.
Et sacer implevit dextram scyphus. ocyus omnes
In mensam læti libant, divosque precantur.
Devexo interea propior fit Vesper Olympo:
Jamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salij ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis,
Hic juvenũ chorus, ille senũ, qui carminũ laudes,
Herculeas, & facta ferunt: ut prima novercæ
Monstra manu, geminosq́; premens eliserit angues;
Vt bello egrgeias idem disiecerit urbes,
Troiamque Oechaliamq́;: ut duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquæ.
Pertulerit. tu nubigenas invicte bimembres,
Hylæumq́; Pholumq́; manu, tu Cressia mactas
Prodigia, & vastum Nemeæ sub rupe leonem.
Te Stygij tremuere lacus, te ianitor Orci,
Ossa super recubans antro semesa cruento:
Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typheus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumsteterit anguis.
Salve vera Jovis proles, decus addite divis:
Et nos, & tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant: super omnia Caci.
Spelun-

Speluncam adijciunt, ſpirantemq; ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, colleſque reſul-
Exin ſe cuncti divinis rebus ad vrbem (tant.
Perfectis referunt. ibat rex obſitus ævo,
Et comitem Æneam iuxta, natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam ſermone levabat.
Miratur, facileſque oculos fert omnia circum
Æneas, capiturque locis, & ſingula lætus
Exquiritque, auditque virum monimenta priorũ.
Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis,
Hæc nemora indigenæ Fauni, Nymphæq; tenebant,
Genſque virum truncis, & duro robore nata: (ros,
Queis neque mosuq; cultus erat: nec iungere tau-
Aut componere opes norant, aut parcere parto;
Sed rami, atque aſper victu venatus alebat.
Primus ab æthério venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis.
Is genus indocile ac diſperſum montibus altis
Compoſuit, legeſque dedit, Latiumque vocari
Maluit; his quoniam latuiſſet tutus in oris.
Aureaque, (ut perhibent,) illo ſub rege fuere
Sæcula. ſic placida populos in pace regebat:
Deterior donec paulatim, ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor ſucceſſit habendi.
Tum manus Auſonia, & gentes venere Sicanæ:
Sæpius & nomen poſuit Saturnia tellus.
Tum reges, aſperque immani corpore Thybris;
A quo poſt Itali fluvium cognomine Thybrim
Diximus: amiſit verum vetus Albula nomen.
Me pulſum patriâ, pelagique extrema ſequentem,
Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum
His poſuere locis, matriſque egere tremenda

Car-

Carmentis nymphæ monita, & deus auctor Apolloi
Vix ea dicta dehinc progressus, monstrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant nymphæ priscum Carmentis ho-
Vatis fatidicæ: cecinit quæ prima futuros (norem
Æneadas magnos, & nobile Pallanteum (lum
Hinc lucum ingentem, (quem Romulu sacer Asy-
Retulit) & gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi,
Necnon & sacri monstrat nemus Argileti,
Testaturque locum, & lethum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
Jam tum religio pavidos terrebat agrestes
Dira loci: jam tum sylvam, saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, (inquit) frondoso vertice collē
(Quis deus, (incertum est,) habitat deus: Arcades
ipsum
Credunt se vidisse Jovem, cum sæpe nigrantem
Ægida concuteret dextra, nimbosque cieret.
Hæc duo præterea disiectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monimenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Evandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro, & lautis mugire Carinis.
Vt ventum ad sedes, Hæc, (inquit,) limina victor
Alcides subijt; hæc illum regia cepit:
Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignū
Finge Deo, rebusque veni non asper egenis.
Dixit, & angusti subter fastigia tecti
Ingentem Æneam duxit, stratisq; locavit Efful-

Effultum folijs, & pelle Libystidis ursæ.
Nox ruit & fuscis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequiquam exterrita mater,
Laurentumque minis, & duro mota tumultu,
Vulcanū alloquitur, thalamoq; hæc conjugis aureo
Incipit, & dictis divinum adspirat amorem:
Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita, casurasque inimicis ignibus arces;
Nonullum auxiliū miseris; non arma rogavi
Artis, opisque tuæ: nec te, carissime coniux,
Incassumque tuos volui exercere labores:
Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ flevissem sæpe laborem.
Nunc, Jovis imperijs Rutulorum constitit oris:
Ergo eadem supplex venio, & sanctū mihi numen
Arma rogo, genitrix nato, te filia Nerei,
Te potuit lachrymis Tithonia flectere coniux.
Aspice, qui coeant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis in me excidiumq; meorum.
Dixerat: & niveis hinc atque hinc diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet; ille repente
Accepit solitam flammam, notusque medullas
Intravit calor, & labefacta per ossa cucurrit:
Non secus atque olim tonitru cum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit læta dolis, & formæ conscia conjux,
Tum pater æterno fatur devinctus amore:
Quid causas petis ex alto? fiducia cessit
Quo tibi diva mei? similis si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset:
Nec pater omnipotens Troiam nec fata vetabant
Stare, decemq; alios Priamū superesse per annos

Et nunc, si bellare paras, atque hæc tibi mens est;
Quidquid in arte mea possum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidove potest electro:
Quantũ ignes, animæque valent, absiste precando
Viribus indubitare tuis. ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
Curriculo expulerat somnum: ceu fœmina primũ,
Cui tolerare olo vitam, tenuique Minerva,
Impositum cinerem & sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi, famulasq; ad lumina longo
Exercet penso castum ut servare cubile
Coniugis, & possit parvos educere natos.
Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo,
Mollibus è stratis opera ad fabrilia surgit.
Insula Sicanium iuxta latus, Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis:
Quam subter specus, & Cyclopum exesa caminis
Antra Ætnæa tonant: validique incudibus ictu
Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis
Stricturæ halybum, & fornacibns ignis anhelat:
Vulcani domus, & vulcania nomine tellus.
Hoc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesq;, Steropesq; & nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus jam parte polita
Fulmen erat, (toto genitor quæ plurima cælo
Deijcit in terras,) pars imperfecta manebat.
Tres imbris torti radios, tres nubis aquosæ
Addiderant, rutili tres ignis, & alitis Austri:
Fulgores nunc terrificos, sonitumque, metumque
Misce-

Miſcebant operi, flammiſque ſequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotaſque volucres:
Inſtabant; quibus ille viros, quibus excitat urbes:
Ægidaque horrificam, turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquammis ſerpentum, auroque polibant.
Connexoſque angues, ipſamque in pectore divæ
Gorgona deſecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta, (inquit,) cœptoſque auferte labores,
Ætnæi Cyclopes, & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus uſus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtra:
Præcipitate moras, nec plura effatus, at illi
Ocyus incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit æs rivis, aurique metallum,
Vulnificuſque chalybs vaſta fornace liqueſcit,
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum, ſeptenoſque urbibus orbes
Impediunt, alij ventoſis follibus auras
Accipiunt, redduntque, alij ſtridentia tingunt
Æra lacu: gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multa vi brachia tollunt
In numerum verſantque tenaci forcipe maſſam.
Hæc pater Æolijs properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.
Conſurgit ſenior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis:
Tum lateri, atque humeris Tegeæū ſubligat enſem
Demiſſa ab læva pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini cuſtodes limine ab alto
Procedunt, greſſumque canes comitantur herilem.
Hoſpitis Æneæ ſedem, & ſecreta petebat,

Sermonum memor, & promissi muneris heros,
Nec minus Æneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congressi iungunt dextras, medijsque residunt
Ædibus & licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior hæc:
Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam
Res equidem Troiæ victas, aut regna fatebor.
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Tusco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, & murũ circumsonat armis:
Sed tibi ego ingents populos, opulentaque regnis:
Iungere castra paro: quam sors inopina salutem
Ostentat: fatis huc te poscentibus affers.
Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
Vrbis Agyllinæ sedes: ubi Lydia quondam
Gens bello præclara, iugis insedit Etruscis.
Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio, & sævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes? quid facta tyran-
Effera? dij capiti ipsius, generique reservent, (ni
Mortua quin etiam iungebat corpora vivis,
Componens manibusque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus,) & sanie, taboque fluentes
Complexu in misero, longa sic morte necabat.
At fessi tandem cives infanda furentem
Armati circumsistunt, ipsumque, domumque:
Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapsus in agros
Confugere, & Turni defendier hospitis armis.
Ergo omnis Furijs surrexit Etruria iustis:
Regem ad supplicium præsenti Marte reposcunt.
His

His ego te Ænea ductorem millibus addam,
Toto namque fremunt condensæ littore puppes,
Signaque ferre iubent: retinet longævus haruspex
Fata canens: ô Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum, virtusq; virũ, quos iustus in hostem
Fert dolor, & merita accendit Mezenthius ira:
Nulli fas Itala tantam subiungere gentem:
Externos optate duces, tum Etrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divum.
Ipse oratores ad me, regnique coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
Succedam castris, Tyrrhenaq; regna capessam.
Sed mihi tarda gelu; sæclisq; effæta senectus
Invidet imperium, seræque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni mistus matre Saballa
Hinc partem patriæ traheret tũ, cuius & annis,
Et generi fatum indulget, quem numina poscunt,
Ingredere, ô Teucrũ, atq; Italum fortissime ductor,
Hunc tibi præterea, spes, & solatia nostri,
Pallanta adiungam: sub te tolerare magistro
Militiam, & grave Martis opus, tua cernere facta
Assvescat, primis & te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta dabo; totidemque suo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant
Æneas Anchisiades, & fidus Achates,
Multaque dura suo tristi cum corde putabant,
Ni signum cœlo Cytherea dedisset aperto.
Namque improviso vibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu venit, & ruere omnia visa repente,
Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.
Suspiciunt, iterũ, atq; iterũ fragor intonat ingens

Arma inter nubem cæli in regione serenæ
Per sudum rutilare vident, & pulsa tonare.
Obstupuere animis alij. sed Troius heros
Agnovit sonitum, & divæ promissa parentis.
Tum memorat: Ne vero hospes, ne quære profecto
Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo
Hoc Signum cecinit missuram diva creatrix
Si bellum ingrueret, Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miseris cædes Laurentibus instant!
Quas pœnas mihi Turne dabis! quam multa sub un-
Scuta virũ, galeasq́ & fortia corpora volves (da,
Thybri pater! poscant acies, & fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto,
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat, hesternumq́; Larem, parvosq́; Penates
Lætus adit: mactat lectas de more bidentes.
Evandrus pariter pariter Troiana juventus:
Post hinc ad naves graditur, sociosq́; revisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Præstantes virtute legit: pars cætera prona
Fertur aquâ, segnisque secundo defluit amni,
Nuntià ventura Ascanio rerumq́;, patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt exortem Æneæ quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam subito vulgata per urbem,
Ocyus ire equites Tyrrheni ad littora Regis.
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It timor, & maior Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletum lachrimans, ac talia fatur:
O mi-

O mihi præteritos referat si Jupiter annos:
(Qualis eram, cum primam aciem Preneste sub (ipsa
Stravi, scutorumq; incendi victor acervos,
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi:
Nascenti cui tres animas Feronia mater,
(Horrendum dictu,) dederat: terna arma movenda,
Ter letho sternendus erat: cui tum tamen omnes
Abstulit hæc animas dextra, & totidē exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam
Nate tuo: neque finitimus Mezenthius unquam
Huic capiti insultans, tot ferro sæva dedisset
Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
At vos, ô superi, & divûm tu maxime rector
Juppiter, Arcadij quæso miserescite regis,
Et patrias audite preces. si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi si fata reservant.
Si visurus eum vivo, & venturus in unum:
Vitam oro: patiar quamvis durare laborem:
Sin aliquem infandum casum Fortuna minaris,
Nunc ô nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ dum spes incerta futuri,
Dum te chare puer, mea sera, & sola voluptas
Complexu teneo, gravior ne nuntius aures
Vulneret hæc genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.
Jamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Æneas inter primos, & fidus Achates:
Inde alij Trojæ proceres: ipse agmine Pallas
In medio, chlamide, & pictis conspectus in armis.
Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer unda.
(Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,)
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit.

Stant pavidæ in muris matres, oculisq; seqvuntur
Pulveream nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos qua proxima meta viarum
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto (pum
Quadrupedante patrem sonitu quatit ungula cam-
Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Religione patrum late sacer: undique colles
Inclusere cavi, & nigra nemus abiete cingunt,
Sylvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorisque deo, lucumque, diemque:
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho, & Tyrrheni tuta tene-
Castra locis, celsoque omnis de colle videri (bant
Jam poterat legio & latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas & bello lecta juventus
Succedunt fessique & equos, & corpora curant.
At Venus æthereos inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
Vt procul è gelido secretum flumine vidit,
Talibus affata est dictis, seque obtulit vltro:
En perfecta mei promissa coniugis arte
Munera: ne mox aut Laurentes, (nate,) superbos,
Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit;
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
Ille deæ donis, & tanto lætus honore
Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,
Miraturque interque manus & brachia versat.
Terribilem cristis galeam, flammasque vomentem,
Fatiferumq; ensem, loricam ex ære rigentem,
Sangvineam, ingentem: qualis, cum cærula nubes
Solis inardescit radijs, longeque refulget.

Tum leves ocreas electro, auroque recocto,
Hastamque, & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inscius ævi,
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella.
Fecerat, & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuisse lupam. geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingva,
Nec procul hinc Romã, & raptas sine more Sabi-
Consessu caveæ, magnis Circensibus actis, (nas
Addiderat, subitoque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.
Post ijdem inter se posito certamine reges
Armati, Jovi ante aras, paterasque tenentes
Stabant, & cæsa jungebant fœdera porca,
Haud procul inde, citæ Metiũ in diversa quadrigæ
Distulerant. at tu dictis Albane maneres:)
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per sylvam, & sparsi rorabant sanguine vepres.
Nec non Tarqvinium eiectum Porsenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obsidione premebat
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similemque minanti
Adspiceres, pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Clœlia ruptis.
In summo custos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat,
Romuloque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anser

Porticibus. Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant; arcemque tenebant
Defensi tenebris, & dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis,
Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisque Alpina coruscant
Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.
Hinc exultantes Salios, nudosq; Lupercos,
Lanigerosque apices, & lapsa ancilia cœlo
Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
Tartareas etiam sedes alta ostia Ditis:
Et scelerum pœnas, & te Catilina minaci
Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem,
Secretosque pios, his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi late maris ibat imago,
Aurea: sed fluctu spumabant cærula cano,
Et circum argento clari Delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æstumque secabant.
In medio classes æratas, Actia bella,
Cernere erat: totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prœlia Cæsar
Cum patribus, populoq; Penatibus, & magnis dijs,
Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumq; aperitur vertice sidus.
Parte alia ventis, & dijs Agryppa secundis,
Arduus, agens agmen: cui belli insigne superbum
Tempora navali fulgent rostrata corona.
Hinc ope barbarica, varijsque Antonius armis,
Victor, ab Auroræ populis, & littore rubro,
Ægyptum, viresque Orientis, & ultima secum

Bactra vehit, sequiturque, nafas Ægyptia coniux.
Vna omnes ruere, ac totum spumare reductis
Convulsum remis, rostrisque stridentibus æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus instant
Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur: arva nova Neptunia cæde rubescunt.
Regina in medijs patrio vocat agmina sistro:
Nec dum etiam geminos à tergo respicit angues,
Omnigenumq; deum monstra, & latrator Anubis,
Contra Neptunũ, & Venerem, contraq; Minervã
Tela tenent: sævit medio in certamine Mavors,
Cælatus ferro, tristesque ex æthere Diræ:
Et scissa gaudens vadit discordia palla:
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jamque immittere funes:
Jllam inter cædes pallentem morte futura
Fecerat ignipotens, undis, & Iapyge, ferri.
Contra autem magno mærentem corpore Nilum,
Pandentemq; sinus, & tota veste vocantem
Cæruleũ in gremiũ, latebrosaque flumina victos,
At Cæsar, triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, dijs Italis; votum immortale, sacrabat
Maxima tercentum totam delubra per urbem.
Lætitia, ludisque viæ plausuque fremebant:
Omnibus in templis matrũ chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæsi stravere juvenci.

Ipse sedens niveo candentis limine Phœbi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quam variæ lingvis, habitu tam vestis, & armis.
Hic Nomadum genus, & discinctos Mulciber Afros
Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos
Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis.
Extremique hominũ Morini, Rhenusque bicornis,
Indomitiq; Daæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani, dona parentis
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque, & fata nepotum.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER IX.

ARG. Turnus à Junone in Teucros instigatur, ille obsequitur, eorumque naves exurere conatur, verum Jovis beneficio servantur, ac in totidem Nymphas marinas convertuntur. Nisus & Euryalus à Trojanis ad Æneam emissi confodiuntur. Turnus vi potitur castris: sed statim expellitur.

ATque ea diversa penitus dum parte geruntur
Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat:
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Turne, quod optanti divum promittere nemo
Auderet, volvenda dies en attulit ultro,
Æneas, urbe & socijs, & classe relicta,
Sceptra Palatini, sedemque petit Evandri:
Nec satis: extremas Coriti penetravit ad urbes:
Lydo-

Lydorumque manum, collectos, armat agrestes.
Quid dubitas? nunc tempus, nunc poscere currus:
Rumpe moras omnes, & turbata arripe castra.
Dixit, & in cœlum paribus se sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, duplicesque ad sidera palmas
Sustulit, ac tali fugientem est voce secutus:
Iri decus cæli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempestas? video medium discindere cœlum,
Palantesque polo stellas: sequor omina tanta,
Quisquis in arma vocas, & sic effatus ad undam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans, oneravitque æthera votis.
Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives eqvum, dives pictai vestis, & auri.
Messampus primas acies, postrema coercent
Tyrrheidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens; & toto vertice supra est.
Ceu septem surgens, sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingvi flumine Nilus
Cum refluit campis, & jam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Caicus:
Quis globus, ô cives caligine volvitur atra?
Ferte citi ferrũ, date tela, & scandite muros:
Hostis adest. eia. ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, & mœnia complent.
Namque ita discedens præceperat optimus armis
Æneas: si qua interea fortuna fuisset,
Ne struere auderent aciem, neu credere campo:
Castra

Castra modo, & totos servarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
Objiciunt portas tamen, & præcepta facessunt,
Armatique cavis expectant turribus hostem.
Turnus ut ante volans tardum præcesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improvisus adest maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecũ ô juvenes, qui primus in hostem?
En, (ait,) & iaculum intorquens emittit in auras,
Principiũ pugnæ, & campo sese arduus infert.
Clamore excipiunt socij, fremituque sequuntur
Horrisono: Teucrum mirantur inertia corda;
Non æquo dare se campo, non obvia ferre (huc
Arma viros, sed castra fovere, huc turbidus, atq;
Lustrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili, (bres
Cum fremit ad caulas, ventos perpessus & im-
Nocte super media, tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille asper, & improbus ira
Sævit in absentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & siccæ sangvine fauces:
Haud alter Rutulo, muros, & castra tuenti,
Ignescunt iræ, & duris dolor ossibus ardet;
Qua tentet ratione aditus, & qua via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
Classem, quæ lateri castrorum adiuncta latebat,
Aggeribus septam circum, & fluvialibus vndis,
Invadit: sociósque incendia poscit ovantes,
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum vero incumbunt; *urget præsentia Turni:*
Atque omnis facibus pubes accingitur atris,

Dici-

Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Tæda, & commiſtam Vulcanus ad aſtra favillam.
Quis deus, ô Muſæ tam ſæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite, priſca fides facto, ſed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Æneas claſſem, & pelagi petere alta parabat,
Ipſa deum fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem Da, nate, petenti;
Quod tua chara parens domito te poſcit Olympo.
Pinea ſylva mihi, multos dilecta per annos
Lucus in arce fuit ſumma, quo ſacra ferebant
Nigranti picea trabibuſque obſcurus acernis:
Has ego Dardanio juveni cum claſſis egeret,
Læta dedi: nunc ſollicitam timor anxius urget.
Solve metus, atque hoc precibus ſine poſſe parentem.
Neu curſu quaſſatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur: proſit noſtris in montibus ortas,
Filius huic contra, torquet qui ſidera mundi:
O genitrix, quo fata vocas? aut quid petis iſtis?
Mortaline manu factæ, immortale carinæ
Fas habeant? certuſque incerta pericula luſtret
Æneas? cui tanta deo permiſſa poteſtas?
Immo, ubi defunctæ finem, portuſque tenebunt
Auſonios, olim quæcunque evaſerit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris eſſe deas: qualis Nerea Cloto,
Et Galatea ſecant ſpumantem pectore Pontum.
Dixerat: idque ratem Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes, atraque voragine ripas
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum

Ergo

Ergo aderat promissa dies, & tempora Parcæ
Debita complerant, cum Turni iniuria matrem
Admonuit, sacris ratibus depellere tædas,
Hic primum nova lux oculis effulsit, & ingens
Visus ab aurora cœlum transcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum, Rutulorumq; agmina complet;
Ne trepidate meas, Teucri defendere naves,
Neve armate manus: maria ante exurere Turno,
Quam sacras dabitur pinus. vos ite solutæ,
Ite deæ pelagi: genitrix jubet, & sua quæque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis æquora rostris,
Ima petunt: hinc virgineæ, (mirabile monstrum,)
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur,
Quod prius æratæ steterant ad littora proræ.
Obstupuere animis Rutuli: conterritus ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur & amnis
Rauca sonans, revocatq; pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno:
Vltro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Troia hos monstra petunt: his Juppiter ipse
Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
Expectant Rutulos. ergo maria invia Teucris,
Nec spes ulla fugæ: rerum pars altera adempta est:
Terra autem in manibus nostris: tot millia gentes
Arma ferunt Italiæ. nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ se iactant, responsa deorum:
Sat fatis, Venerique datum est, tetigere quod arva
Fertilis Ausoniæ Troes. sunt & mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
Coniuge prærepta: nec solos tangit Atridas
Iste

Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
Sed perijsse semel satis est. peccare fuisset
Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
Femineum: quibus hæc medij fiducia valli,
Fossarumq; moræ, lethi discrimina parva,
Dant animos, an non viderunt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu considere in ignes?
Sed vos, ô lecti, ferro quis scindere vallum
Apparat, & mecum invadit trepidantia castra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Est opus in Teucros: addant se protinus omnes
Etrusci socios: tenebras, & inertia furta
Palladij, cæsis summæ custodibus arcis,
Ne timeant, nec equi cæca condemur in alvo:
Luce palam certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danais rem, faxo, & pube Pelasga
Esse putent, decimum quos distulit Hector in an-
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei, (num.
Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate viri, & pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubijs obsidere portas
Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis.
Bis septem Rutuli muros qui milite servent,
Delecti: ast illos centeni quemque secuti
Purpurei cristis juvenes, auroque corusci.
Discurrunt. variantque vices. fusique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos
Collucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo:
Hæc super è vallo prospectant Troes, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontesque, & propugnacula jungunt.
Tela

Tela gerunt: instant Mnestheus acerque Serestus,
Quos pater Æneas si quando adversa vocarent,
Rectores juvenum, & rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio sortita periclum.
Excubat, exercetq; vices, quod cuiq; tuendum est.
Nisus erat portæ custos, accerrimus armis,
Hyrtacides, (comitem Æneæ quem miserat Ida
Venatrix, iaculo celerem, levibusque sagittis: (
Et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Troiana nec induit arma;
Ora puer prima signans intonsa juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tunc quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait, Dij ne hunc ardorem mentibus addunt
Euryale? an sua cuique deus sit dira cupido?
Aut pugnã, aut aliquid jam dudum invadere magnũ
Mens agitat mihi, nec placida contenta quiete est.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant: somno vinoque soluti
Procubuere: silent late loca: percipe porro (gat.
Quid dubitem, & quæ nunc animo sententia sur
Æneam acciri omnes, populusque patresque
Exposcunt, mittique viros, qui certa reportent
Si tibi, quæ posco, promittunt (nam mihi facti,
Fama sat est) tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros, & mœnia Pallantea.
Obstupuit magno laudum percussus amore
Euryalus; simul his ardentem affatur amicum:
Me ne igitur socium summis adiungere rebus
Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes.
Argolicum terrorem inter, Troiæque labores

Sublatum, erudijt: nec tecum talia gessi,
Magnanimum Æneam, & fata extrema secutus.
Est hic, est animus lucis contemptor, & istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar:
Nec fas. non ita me referat tibi magnus ovantem
Juppiter, aut quicunque oculis hæc adspicit æquis.
Sed si quis (quæ multa vides discrimine tali)
Si quis in adversum rapiat casusve, Deusve,
Te superesse velim: tua vita dignior ætas.
Sit qui me raptum pugna, pretiove redemptum
Mandet humo solita: aut si qua id fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias, decoretque sepulchro:
Neu matri miseræ tanti sim causa doloris:
Quæ te sola puer multis è matribus ausa
Prosequitur, magni nec mœnia curat Acestæ.
Ille autem: Causas nequiquam nectis inanes,
Nec mea jam mutata loco sententia cedit.
Acceleremus ait: vigiles simul excitat, illi
Succedunt, servantque vices: statione relicta
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
Cætera per terras omnes animalia somno
Laxabant curas, & corda oblita laborum.
Ductores Teucrum primi, & delecta juventus
Consilium summis regni de rebus habebant,
Quid facerent: quisve Æneas jam nuntius esset
Stant longis adnixi hastis, & scuta tenentes,
Castrorum, & campi medio, tum Nisus, & una
Euryalus confestim alacres admittere orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore primus Ju-
Accepit trepidos, ac Nisum dicere jussit. (lus
Tum sic Hyrtacides: Audite ô mentibus æquis

Æneadæ, neve hæc nostris spectentur ab annis,
Quæ ferimus Rutuli somno, vinoque sepulti
Conticuêre, locum insidijs conspeximus ipsi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima Ponto.
Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
Erigitur. si fortuna permittitis uti
Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea,
Mox hic cum spolijs, ingenti cæde peracta,
Affore cernetis: nec vos via fallet euntes..
Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
Venatus assiduo, & totum cognovimus amnem.
Hic annis gravis, atque animi maturus Alethes:
Dij patrij, quorum semper sub numine Troia est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cum tales animos juvenum, & tam certa tulistis
Pectora. sic memorans, humeros dextrasq; tenebat
Amborum, & vultum lachrymis atque ora rigabat,
Quæ vobis, quæ digna viri pro talibus ausis,
Præmia posse rear solvi? pulcherrima primum
Dijs moresque dabunt vestri;tum cætera reddet
Auctutum pius Æneas, atque integer ævi
Ascanius, meriti tanti non immemor unquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
(Excipit Ascanius,) per magnos Nise penates
Assaracique larem, & canæ penetralia Vestæ,
Obtestor, (quæcumque mihi fortuna, fidesque est,
In vestris pono gremijs) revocate parentem.
Reddite conspectum: nihil illo triste receptum,
Bina dabo, argento perfecta, atque aspera signis,
Pocula, devicta genitor quæ cepit Arisba:
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiqvum: quem dat Sidonia Dido.

Si-

Si vero capere Italiam, ſceptriſque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere ſortem:
Vidiſti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus? ipſum illum clypeum, criſtaſque rubentes
Excipiam ſorti jam nunc tua prœmia, Niſee
Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captivoſque ducit, ſuáque omnibus arma
Inſuper, his campis quod rex habet ipſe Latinus
Te vero, mea quem ſpatijs propioribus ætase
Inſequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem caſus complector in omnes
Nulla meis ſine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem, ſeu bella geram: tibi maxima rerum,
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalius: Me nulla dies tam fortibus auſis
Diſſimilem arguerit: tantum fortuna ſecunda,
Aut adverſa cadat, ſed te ſuper omnia dona
Vnum oro: genitrix Priami de gente vetuſta
Eſt mihi, quam miſeram tenuit non Ilia tellus
Mecum incedentem, non mœnia regis Aceſtæ.
Hanc ego nunc, ignarā huius, quocumque pericli
Inque ſalutatam linquo; (nox, & tua teſtis (eſt,
Dextera,)quod nequeā lachrymas perferre parentis
At tu, oro, ſolare inopem, & ſuccurre relictæ.
Hanc ſine me ſpem ferre tui audentior ibo
In caſus omnes, perculſa mente dederunt
Dardanidæ lachrymas: ante omnes pulcher Iulus;
Atque animum patriæ ſtrinxit pietatis imago,
Tum ſic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit iſta mihi genitrix, nomenque Creuſæ
Solum defuerit: nec partum gratia talem

Parva manet, casus factum quicunque sequetur.
Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat:
Quæ tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Hæc eadem matrique tuæ, generique manebunt.
Sic ait illachrymans: humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnossius, atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niso Mnestheus pellem, horrentisque leonis
Exuvias: galeam fidus permutat Alethes.
Protinus armati incedunt: quos omnis euntes
Primorum manus ad portas, juvenumq; senumque
Prosequitur votis. nec non & pulcher Julus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata: sed auræ
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.
Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio passim vino somnoque per herbam
Corpora fusa vident, arrectos littore currus,
Inter lora, rotasque viros, simul arma iacere.
Vina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale audendum dextra: nunc ipsa vocat res:
Hac iter est: tu ne qua manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, & consule longe.
Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemq; premit simul ense superbũ
Rhamnetem aggreditur, qui forte tapetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore somnum:
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur:
Sed non augurio potuit depellere pestem,
Tres iuxta famulos temere inter tela iacentes,
Armigerumque Remi premit, aurigamq; sub ipsis
Nactus

Nactus equis, ferroque secat pendentia colla.
Tum caput ipsi aufert domino, truncumq; reliquit
Sangvine singultantem: atro tepefacta cruore
Terra, toriq; madent: nec non Lamyrumq; Lamumq;
Et juvenem Serranum, illa qui plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque iacebat
Membra deo victus: felix, si protinus illum
Æquasset nocte ludum, in lucemque tulisset.
Impastus ceu plena leo per ovilia turbans
(Suadet enim vesana fames) manditque trahitque
Molle pecus mutumque metu fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: incensus & ipse
Perfurit, ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumq; Hebesumq; subit, Rhætumq; Abarimque
Ignaros, Rhætum vigilantem, & cuncta videntem:
Sed magnum, metuens se post cratera tegebat:
Pectore in adverso totum cui cominus ensem
Condidit assurgenti, & multa morte recepit.
Purpureã vomit ille animã, & cum sangvine mista
Vina refert moriens, hic furto fervidus instat:
Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus
(Sensit enim nimia cæde, atque cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat,
Pænarum exhaustum satis est, via facta per hostes.
Multa virum solido argento perfecta relinquunt
Armaque, craterasque simul, pulcrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona, hospitio cum iungeret absens,
Cædicus ille suo moriens dat habere nepoti:

Post mortem bello Rutuli, prædaque potiti. (aptat
Hæc rapit, atque humeris nequiquam fortibus
Tum galeam Messapi habilem, cristisque decoram
Induit: excedunt castris, & tuta capessunt.
Interea præmissi equites ex urbe latina,
Cætera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, & Turno regi responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
Jamque propinquabant castris, muroque subibant,
Cum procul hos lævo flectentes limite cernunt,
Et galea Euryalium sublustri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radijsque adversa refulsit.
Haud temere est visũ, cõclamat ab agmine Volscens,
State viri: quæ causa viæ? quive estis in armis?
Quove tenetis iter? nihil illi tendere contra:
Sed celerare fugam in sylvas, & fidere nocti.
Obijciunt equites sese ad divortia nota
Hinc, atque hinc, omnemque aditum custode co-
Sylva fuit late dumis, atque ilice nigra (ronant.
Horrida, quam densi complerant undique sentes:
Rara per occultos ducebat semita calles.
Euryalium tenebræ ramorum, onerosaque præda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Nisus abit: jamque imprudens evaserat hostes,
Atque lacus, qui post Albæ de nomine dicti
Albani; tum rex stabula alta Latinus habebat.
Vt stetit & frustra absentem respexit amicum:
Euryale, infelix qua te regione reliqui?
Quave sequar? rursus perplexum iter omne revol-
Fallacis sylvæ simul & vestigia retro (vens
Observata legit, dumisque silentibus errat,
Audit equos, audit strepitus, & signa sequentum.
Nec

Nec longũ in medio tempus, cum clamor ad aures
Pervenit, ac videt Euryaliũ, quem jam manus omnis
Fraude loci & noctis, subito turbante tumultu,
Oppressum rapit, & conantem plurima frustra:
Quid faciat? qua vi juvenem quibus audeat armis
Eripere? an sese medios moriturus in hostes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
Ocyus adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur:
Tu dea, tu præsens nostro succurre labori,
Astrorum decus, & nemorum Latonia custos.
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi:
Hunc sine me turbare globum. & rege tela per au-
Dixerat: & toto connisus corpore ferrum (ras
Conjicit hasta volans noctis diverberat umbras,
Et venit aversi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fixo transit præcordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis singultibus ilia pulsat.
Diversi circumspiciunt hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum librabat ab aure,
Dum trepidant it hasta Tago per tempus utrumq;
Stridens, traiectoque hæsit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam
Auctorem, nec quo se ardens immittere possit.
Tu tamen interea calido mihi sangvine pœnas
Persolves amborum, inquit. simul ense recluso
Ibat in Euryalum, tunc vero exterritus, amens
Conclamat Nisus: nec se celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem.

Me, me: adſum qui feci: in me convertite ferrum.
O Rutuli, mea fraus omnis: nihil iſte, nec auſus,
Nec potuit, cœlum hoc & ſidera conſcia teſtor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum,
Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Tranſadigit coſtas, & candida pectora rupit.
Volvitur Euryalus letho, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit:
Purpureus veluti cum flos ſuccitus aratro
Langueſcit moriens; laſſove papavera collo
Demiſere caput, pluvia cum forte gravantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnes
Volſcentem petit; in ſolo Volſcente moratur. (hinc
Quem circũ glomerati hoſtes hinc cominus, atque
Proturbant inſtat non ſegnius, ac rotat enſem
Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverſo, & moriens animã abſtulit hoſti.
Tum ſuper exanimem ſeſe proiecit amicum
Confoſſus, placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo: ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitoli immobile ſaxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores præda Rutuli, ſpolijſque potiti
Volſcentem exanimem flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris, luctus, Rhamnete reperto
Exſangvi, & primis una tot cæde peremptis,
Seranoque, Numaque ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſemineceſque viros, tepidumque recenti
Cæde locum, & plenos ſpumanti ſangvine rivos.
Agnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, & multo phaleras ſudore receptas.

Et

Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam Sole infuſo, jam rebus lūce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipſe
Suſcitat, æratasque acies in prælia cogit:
Quiſque ſuos, variiſque acuunt rumoribus iras.
Quin ipſa arrectis (viſu miſerabile,) in haſtis
Præfigunt capita, & multo clamore ſequuntur,
Euryali, & Niſi
Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuere aciem (nam dextra cingitur amni)
Ingenteſque tenent foſſas, & turribus altis
Stant mæſti: ſimul ora virûm præfixa videbant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per vrbem
Nuntia fama ruit, matriſque allabitur aures
Euryali, ac ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit.
Excuſſi manibus radij revolutaque penſa.
Evolat infelix, & femineo ululatu
Sciſſa comam, muros amens, atque agmina curſu
Prima petit non illa virum, non illa pericli,
Telorumq; memor; cœlū dehinc queſtibus implet:
Hunc ego te Euryale adſpicio? tune ille ſenectæ
Sera meæ requies? potuiſti linquere ſolam
Crudelis? nec te ſub tanta pericula miſſum,
Affari extremum miſeræ data copia matri?
Heu, terra ignota, canibus data præda Latinis,
Alitibuſque iaces. nec te tua funera mater
Produxi, preſſive oculos, aut vulnera lavi
Veſte tegens, tibi quam noctes feſtina, dieſque
Vrgebam, & tela curas ſolabar aniles,
Quo ſequar? aut quæ nunc artus avulſaq; membra,

Et funus lacerum tellus habes? hoc mihi de te
Gnate refers? hoc ſum terraque, marique ſecuta?
Figite me, ſi qua eſt pietas, in me omnia tela
Conijcite, ô Rutuli: me primam abſumite ferro:
At tu magne pater divûm miſerere, tuoque
Inviſum hoc detrude caput ſub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitã.
Hoc fletu concuſſi animi, mæſtuſque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.
Illam incendentem luctus Idæus & Actor
Ilionei monitû, & multum lachrymantis Juli
Corripiunt, interque manus ſub tecta reponunt.
At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit, ſequitur clamor, cœlumque remugit.
Accelerant acta pariter teſtudine Volſci,
Et foſſas implere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, & ſcalis aſcendere muros,
Qua rara eſt acies, interlucetque corona
Non tam ſpiſſa viris telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Aſſueti longo muros defendere bello.
Saxaque infeſto volvebant pondere, ſi qua
Poſſent tectam aciem perrumpere: cum tamen o-
Ferre libet ſubter denſa teſtudine caſus. (mnes
Nec jam ſufficiunt nam, qua globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvuntque, ruuntque,
Quæ ſtravit Rutulos latè, armorumque reſolvit
Tegmina, nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte alia horrendus viſu quaſſabat Etruſcam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.

At Messapus equûm domitor, neptũnia proles,
Rescindit vallum, & scalas in mœnia poscit.
Vos ô Calliope precor adspirate canenti,
Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingentes oras evolvite belli.
Et meministi enim divæ, & memorare potestis.
Turris erat vasto suspectu, & pontibus altis,
Opportuna loco: summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summaque evertere opum vi
Certabant: Troës contra defendere saxis,
Perque cavas densi tela intorquere fenestras:
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri: quæ plurima vento
Corripuit tabulas: & postibus hæsit adesis.
Turbati trepidare intus, frustraque malorum
Velle fugam dum se glomerant, retroque residunt
In partem, quæ peste caret: tum pondere turris
Procubuit subito, & cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole secuta,
Confixiq; suis telis, & pectora duro
Transfossi ligno veniunt. vix unus Helenor,
Et Lycus elapsi, quorum primævus Helenor,
Mœonio Regi quem serva Licymnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Troiam miserat armis
Ense levis nudo, parmaque inglorius alba.
Isque ubi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies astare Latinas;
Vt fera, quæ densa venantum septa corona
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Injicit, & saltu supra venabula fertur:
Haud aliter juvenis medios moriturus in hostes
Irru-

Irruit, & quà tela videt densissima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus, inter & hostes,
Inter & arma fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, sociumq; attingere dextras.
Quem Turnus pariter cursu, teloque secutus,
Increpat his victor: Nostrasne evadere demens
Sperasti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, & magna muri cum parte revellit:
Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cygnum
Sustulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis:
Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à stabulis rapuit lupus. undique clamor
Tollitur, invadunt, & fossas aggere complent.
Ardentes tædas alti ad fastigia iactant.
Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis,
Lucetium portæ subeuntem, ignesque ferentem,
Emathiona Liger, Chorineum sternit Asylas:
(Hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta.)
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus.
Turnus Ityn, Cloniumq;, Dioxippũ, Promulumq;,
Et Sagariũ, & summis stantem pro turribus Idam;
Privernũ Capys hunc primo levis hasta Themillæ
Strinxerat: ille manum, proiecto tegmine, demens
Ad vulnus tulit ergo alis allapsa sagitta,
Et lævo infixa est lateri manus. abditaque intus
Spiramenta animæ lethali vulnere rupit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Ibera,
Insignis facie: genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Simethia circum
Flumina: pingvis ubi, & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, positis Mezentius armis Ipse

Ipse ter adducta circum caput egit habena,
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur ante feras solitus terrere fugaces
Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum;
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque novo præcordia regno
Ibat, & ingenti sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum, valloque teneri
Bis capti Phryges, & morti prætendere muros?
Et qui nostra sibi bello connubia poscunt.
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ nec fandi fictor Ulysses:
Durum à stirpe genus: gnatos ad flumina primum
Deferimus, sævoque gelu duramus & undis.
Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant:
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
At patiens operum, parvoque assueta juventus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, versaque juvencum
Terga fatigamus hasta, nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galea premimus, semperque recentes
Convectare juvat prædas & vivere rapto.
Vobis picta croco, & fulgenti murice vestis,
Desidiæ cordi, juvat indulgere choreis,
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.
O veræ Phrygiæ, (neque enim Phryges) ite per alta
Dindyma; ubi assuetis biforem dat tibia cantum,
Tym-

Tympana vos, buxusque vocat Berecyntia matris
Idææ: sinite arma viris, & cedite ferro,
Talia jactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Ascanius, nervoque obversus equino
Contendit telum, diversaque brachia ducens,
Constitit ante Jovem supplex per vota precatus:
Juppiter omnipotens, audacibus annue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram solennia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterq; caput cum matre ferentem;
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
Audiit, & cœli genitor de parte serena
Intonuit lævum, sonat una lethifer arcus,
Et fugit horrendum stridens elapsa sagitta,
Perque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
Traijcit. I verbis virtutem illude superbis.
Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt.
Hæc tantum Ascanius Teucri clamore sequuntur,
Lætitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbemque videbat;
Nube sedens, atque his victorem affatur Julum:
Macte nova virtute puer, sic itur ad astra,
Diis genite, & geniture deos, jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident:
Nec te Troia capit simul hæc effatus ab alto
Æthere se mittit spirantes dimovet auras,
Ascaniumque petit: forma tum vertitur oris
Antiquum in Buten, hic Dardanio Anchisæ
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos.
Tum comitem Ascanio pater addidit, ibat Apollo
Omnia longævo similis, vocemque, coloremque,
Et

Et crines albos, & sæva sonoribus arma:
Atque his ardentem dictis affatur Julum:
Sit satis, Æneidæ, telis impune Numanum
Oppetijsse tuis: primum hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & paribus non invidet armis.
Cætera parce puer bello sic orsus Apollo,
Mortales medio adspectus sermone reliqvit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram:
Agnovere deum proceres, divinaque tela
Dardanidæ, pharetramq; fuga sensere sonantem.
Ergo avidum pugnæ dictis, ac numine Phæbi
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt acres arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis tum scuta, cavæque
Dant sonitum flictu galeæ: pugna aspera surgit.
Quantus ab Occasu veniens pluvialibus Hædis
Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi. (stris
In vada præcipitant, cum Juppiter horridus Au-
Torquet aquosã hiemem, & cœlo cava nubila rum-
Pandarus, & Bitias, Ideo Alcanore creti, (pit
Quos Jovis eduxit luco sylvestris Hiera,
Æbietibus juvenes patrijs, & montibus æquos.
Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt,
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hostem,
Ipsi intus dextra, ac læva pro turribus adstant
Armati ferro, & cristis capita alta corusci:
Quales aeriæ liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Athesin seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
Attollunt capita, & sublimi vertice nutant. Iccũq;

Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes
Continuo Quercens, & pulcher equiculus armis:
Et præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut versi terga dedere,
Aut ipso portæ posuere in limine vitam.
Tum magis increscunt animis discordibus iræ,
Et jam collecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longius audent.
Ductori Turno, diversa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
Fervere cæde nova, & portas præbere patentes:
Deserit inceptum, atque immani concitus ira,
Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos:
Et primum Antiphaten (is enim se primus agebat,)
Thebana de matre, nothum Sarpedonis alti,
Coniecto sternit iaculo, volat Itala cornus
Aëra per tenuem, stomachoque infixa sub altum
Pectus abit, reddit specus atri vulneris undam
Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepescit.
Tum Meropem, atq; Erimantha manu, tum sternit
Aphidnum: (tem,
Tum Bitian ardentem oculis, animisque fremen.
Non iaculo (neque enim iaculo vitam ille dedisset)
Sed magnum stridens contorta phalarica venit,
Fulminis acto modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis, & auro
Sustinuit, collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitus, & clypeum superintonat ingens.
Qualis in Euboico Boiarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam mollibus ante
Constructam iaciunt Ponto: sic illa ruinam
Prona trahit: penitusque vadis illisa recumbit.
Miscent se maria & nigræ attolluntur arenæ. Tũ

Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Jovis imperijs imposta Typhœo.
Hic Mars armipotens, animum viresque Latinis
Addidit, & stimulos acres sub pectore vertit,
Immisitque fugam Teucris, atrumque timorem.
Vndique conveniunt, quoniam data copia pugnæ,
Bellatorque animo deus incidit.
Pandarus ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam ut multa converso cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multosque suorum
Mœnibus exclusos duro in certamine linquit:
Ast alios secum includit, recipitque, ruentes
Demens, qui Rutulũ in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluserit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis offulsit, & arma
Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristæ
Sangvineæ, clypeoque micantia fulgura mittit.
Agnoscunt faciem invisam, atq; immania membra
Turbati subito Æneadæ, tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ fervidus ira
Effatur: non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patrijs media Ardea Turnum,
Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
Olli subridens sedato pectore Turnus:
Incipe, si qua animo virtus, & consere dextram:
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat ille rudem nodis, & cortice crudo
Intorquet summis adnixus viribus hastam,
Excepere auræ vulnus: saturnia Juno
Detorsit veniens; portæque infigitur hasta.

At non hoc telum, mea quod vi dextera versat
Effugies: neque enim is teli, nec vulneris auctor,
Sic ait & sublatum alte consurgit in ensem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubesque immani vulnere malas.
Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus,
Collapsos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput, atque illuc humero ex utroq; pependit.
Diffugiunt versi trepida formidine Troes:
Et si continuo victorem ea cura subisset,
Rumpere claustra manu, sociosq; immittere portis;
Vltimus ille dies bello, gentique fuisset:
Sed furor ardentem, cædisque insana cupido
Egit in adversos.
Principio Phalarim, & succiso poplite Gygen
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum: Juno vires animumque ministrat.
Addit Halyn comitem, & confixa Phegea parma:
Ignaros deinde in muris, Martemque cientes,
Alcandrumq;. Haliumq;, Noëmonaq; Prytanimq;,
Lyncea tendentem contra sociosque vocantem
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat. huic uno deiectum comminus ictu
Cum galea longe iacuit caput, inde ferarum
Vastatorem Amicum, quo non felicior alter
Vngere tela manu, ferrumq; armare veneno:
Et Clytium Æoliden & amicum Cretea Musis,
Cretea Musarum comitem, cui carmina semper,
Et citharæ cordi, numerosque intendere nervis:
Semper equos, atque arma virũ, pugnasq; canebat,
Tandem ductores, audita cæde suorum,

Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus,
Palantesque vident socios, hostemque receptum.
Et Mnestheus: quo deinde fuga? quo tenditis inquit,
Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
Vnus homo, & vestris, (ô cives,) undique septus
Aggeribus, tantas strages impune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque deorum,
Et magni Æneæ segnes miseretque, pudetque
Talibus accensi firmantur, & agmine denso
Consistunt. Turnus paulatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu sævum turba leonem
Cum telis premit infensis: at territus ille
Asper, acerba tuens retro redit, & neque terga
Ira dare, aut virtus patitur: nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela, virosq;.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, & mens exæstuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostes:
Bis conversa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus è castris propere cogit omnis in unum:
Nec contra vires audet Saturnia Juno
Sufficere: aeream cœlo nam Juppiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo juvenis subsistere tantum,
Nec dextra valet: injectis sic undique telis
Obruitur: strepit assiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, & saxis solida æra fatiscunt,
Discussæque jubæ capiti: nec sufficit umbo

Ictibus; ingeminant hastis & Troës & ipse
Fulmineus Mnestheus tum toto corpore sudor
Liqvitur & piceum, nec respirare potestas,
Flumen egit: fessos, quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit: ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem: ac mollibus extulit vndis,
Et lætum socijs abluta cæde remisit.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS
LIBER X.

ARG. Juppiter, convocato deorum concilio, ad concordiam eos hortatur Troiani obsessi sese pro viribus defendunt. Æneas interim triginta naviũ classe ad suos revenit. Vrinq; acriter pugnatur. Pallas, Lausus, atq; Mezentius interimũtur

PAnditur iuterea domus omnipotentis Olympi,
Conciliumq; vocat divum pater, atq; hominũ (rex
Sidereã in sedem: terras unde arduus omnes,
Castraq; Dardanidũ aspectat, populosque Latinos.
Considunt tectis bipatentibus: incipit ipse:
Cælicolæ magni, quia nam sententia vobis.
Versa retro? tantumq; animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quæ contra vetitũ discordia? quis metus aut hos,
Aut hos arma sequi, ferrumque lacessere svasit?
Adveniet iustum pugnæ, (ne accersite,) tempus:
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum, atq; Alpes immittet apertas:
Tum certare odijs tum res rapuisse licebit
Nunc sinite, & placidum læti componite fœdus

Juppiter hæc paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.
O pater, ô hominum, divumque æterna potestas.
(Namq; aliud quid sit, quod jam implorare quea-
Cernis ut insultent Rutuli, Turnusq; feratur (mus?
Per medios insignis equis, tumidusque secundo
Marte ruat? non clausa tegunt jam mœnia Teucros:
Quin intra portas, inque ipsis prælia miscent
Aggeribus murorum, & inundant sangvine fossæ,
Æneas ignarus abest. nunquamne levari
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Troiæ: necnon exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
Tydides. equidem, (credo,) mea vulnera restant:
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si sine pace tua, atque invito numine Troes
Italiam petiere: luant peccata: neque illos
Juveris auxilio. sin tot responsa secuti, (quam
Quæ superi manesq; dabant, cur nunc tua quis-
Flectere jussa potest? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in littore classes?
Quid tempestatum regem, ventosque furentes
Æolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam Manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet, & superis immissa repente
Alecto, medias Italum bacchata per urbes.
Nil super imperio moveor: speravimus ista,
Dum fortuna fuit? vincant, quos vincere mavis.
Si nulla est regio. Teucris quam det tua coniux
Dura: perversæ genitor, fumantia Troiæ
Excidia obtestor; liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.

Æneas ſane ignotis iactetur in undis.
Et quamcumque viam dederit fortuna, ſequantur.
Hunc tegere, & diræ valeam ſubducere pugnæ.
Eſt Amatus, eſt celſa mihi Paphos, atque Cythera,
Idaliæque domus poſitis inglorius armis
Exigat hic ævum, magna ditione jubeto
Carthago premat Auſoniam; nihil urbibus inde
Obſtabit Tyrijs quid peſtem evadere belli
Juvit; & Argolicos medios fugiſſe per ignes?
Totque maris, vaſtæque exhauſta pericula terræ,
Dum Latium Teucri, recidivaq; pergama quærunt?
Non ſatius cineres patriæ inſediſſe ſupremos,
Atque ſolum; quo Troia fuit? xanthũ, & Simoenta
Redde oro miſeris: iterumque revolvere caſus
Da pater Iliacos Teucris. tum regia Juno.
Acta furore gravi: Quid me alta ſilentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Ænean hominum quiſquam divumque ſubegit
Bella ſequi, aut hoſtem regi ſe inferre Latino?
Italiam petijt fatis auctoribus, eſto,
Caſſandræ impulſus furijs, num linquere caſtra
Hortati ſumus; aut vitam committere ventis?
Num puero ſummam belli, num credere muros?
Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia noſtra
Egit? ubi hic Juno, demiſſave nubibus Iris?
Indignum eſt Italios Troiam circumdare flammis,
Naſcentem, & patria Turnum conſiſtere terra.
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
Quid? face Troianos atra vim ferre Latinis?
Arva alieno jugo premere, atque avertere prædas?
Quid? ſoceros legere, & gremijs abducere pactas?

Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Æneam manibus subducere Graium,
Proque viro nebulam, & ventos obtendere inanes?
Et potes in totidem classem convertere Nymphas.
Nos aliquid Rutulos contra iuvisse nefandum est.
Æneas ignarus abest, ignarus & absit.
Est Paphos, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.
Quid gravidā bellis urbem, & corda aspera tentas?
Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
Obiecit? quæ causa fuit consurgere in arma
Europamque, Asiamque, & fœdera solvere furto:
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovive cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud iustis assurgis, & irrita iurgia iactas.
Talibus orabat Juno, cunctique fremebant
Cœlicolæ assensu vario, ceu flumina prima,
Cum deprensa fremunt sylvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum Pater omnipotens, rerū cui summa potestas,
Infit eo dicente, deum domus alta silescit.
Et tremefacta solo tellus; silet arduus æther: (tus
Tum Zephyri posuere: premit placida æquora Pon-
Accipite ergo animis atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidē Ausonios coniungi fœdere Teucris
Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem:
Quæ cuiq; est fortuna hodie quā quisq; secat spem,
Tros, Rutulusque ruat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italum castra obsidione tenentur,
Sive errore malo Troiæ, monitisque sinistris:
Nec Rutulos solvo sua cuique exorsa laborem,

Fortunamque ferent, rex Juppiter omnibus idem,
Fata viam invenient. Stygij per flumina fratris,
Per pice torrentes, atraque voragine ripas
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi, solio tum Jupiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circum omnibus instant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
At legio Æneadum vallis obsessa tenetur:
Nec spes ulla fugæ miseri stant turribus altis.
Nequidquam, & rara muros cinxere corona.
Jasius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymœtes.
Assaracique duo, & senior cum Castore Thybris,
Prima acies, hos germani, Sarpedonis ambo,
Et Clarus, & Hæmon, Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrnesius Acmon;
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Mnestheo
Hi iaculis. illi certant defendere saxis
Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honestum:
(Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia terebintho
Lucet ebur:) fusos cervix cui lactea crines
Accipit & molli subnectit circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt Ismare gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mœonia generose domo, ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactolusque irrigat auro.
Affuit & Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Agge-

Aggere murorum ſublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanæ dicitur urbi,
Illi inter ſeſe duri certamina belli
Contulerant, media Æneas freta nocte ſecabat:
Namque ab Evandro caſtris ingreſſus Etruſcis
Regem adit, & Regi memorat nomenque genuſq;
Quidve petat, quidve ipſe ferat, Mezentius arma
Quæ ſibi conciliet, violentaque pectora Turni
Edocet humanis quæ ſit fiducia rebus (chon
Admonet, immiſcetque preces haud fit mora, Tar-
Jungit opes, fœduſque ferit tum libera fatis
Claſſem conſcendit juſſis gens Lydia divum
Externo commiſſa duci Æneia puppis
Prima tenet roſtro Phrygios ſubiuncta leones:
Imminet Ida ſuper, profugis gratiſſima Teucris,
Hic magnus ſedet Æneas ſecumque volutat
Eventus belli varios: Pallaſque ſiniſtro
Affixus lateri, jam quærit ſidera, opacæ
Noctis iter, jam quæ paſſus terraque, marique.
Pandite nunc Helicona deæ, cantuſque movete,
Quæ manus interea Tuſcis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Maſſicus ærata Princeps ſecat æquora Tigri:
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Cluſi,
Quique urbem liquere Coſas: queis tela ſagittæ,
Corytique levis humeris, & lethifer arcus,
Vna torvus Abas huic totum inſignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis,
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: aſt Ilua trecentos
Inſula inexhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius ille hominũ, divumque interpres Aſyla

Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera parent,
Et linguæ volucrum: & præsagi fulminis ignes:
Mille rapit densos acie, atque horrentibus hastis:
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Pisæ,
Vrbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens, & versicoloribus armis.
Tercentū adijciunt (mens omnibus una sequendi)
Qui Cære domo, qui sunt Minionis in arvis,
Et Pyrgi veteres, intempestæque Graviscæ.
Non ego te Ligurum ductor fortissime bello
Transierim Cycne, & paucis comitate Cupavo.
Cuius olorinæ surgunt de vertice pennæ.
Crimen amor vestrum formæque insigne paternæ.
Namq; ferunt luctu Cygnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondes, umbramque sororum
Dum canit, & mæstum Musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam,
Linquentem terras, & sidera voce sequentem.
Filius, æquales comitatus classe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Instar aquæ saxumque undis immane minatur
Arduus, & longa sulcat maria alta carina.
Ille etiam patrijs agmen ciet Ocnus ab oris
Fatidicæ Mantus, & Tusci filius amnis:
Qui muros, matrisque dedit tibi Mantua nomen.
Mantua dives avis, sed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis, Tusco de sangvine vires.
Hinc quoqve quingentos in se Mezentius armât
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infesta ducebat in æquora pinu.
It gravis Auletes, centenaque arbore fluctum
Verbe-

Verberat assurgens, spumant vada marmore verso,
Hunc vehit immanis Triton, & cærula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert in Pristin desinit alvus;
Spumea semifero subpectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Troiæ & campos salis ære secabant.
Jamque dies cœlo concesserat: almaque curru
Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum:
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clavumque regit, velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus ecce suarum
Occurrit comitum, nymphæ: quas alma Cybele
Numen habere maris, Nymphasq; è navibus esse
Jusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,
Quot prius æratæ steterant ad littora proræ.
Agnoscunt longe regem, lustrantque Choreis.
Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea.
Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac læva tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum alloquitur: vigilasne deum gens,
Ænea? vigila & velis immitte rudentes.
Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphæ, classis tua, perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus flaminaque premebat:
Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus. hanc genitrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, ævumque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro, fossisque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Iam loca iussa tenet forti permistus Etrusco
Arcas eques, medias illis opponere turmas,
Ne-

Ne castris jungant, certa est sententia Turno!
Surge age, & Aurora socios veniente vocari
Primus in arma iube, & clypeum cape, quem dedit
Invictũ ignipotens, atq; oras ambijt auro. (ipse
Crastina lux, (mea si non irrita dicta putaris,)
Ingentes Rutulæ spectabit cædis acervos.
Dixerat, & dextra discedens impulit altam,
(Haud ignara modi,) puppim: fugit illa per undas
Ocyor & iaculo, & ventos æquante sagitta.
Inde aliæ celerant cursus stupet inscius ipse
Tros Anchisiades, animos tamen omine tollit.
Tum breviter supera adspectans cõvexa precatur?
Alma parens Idæa deum, cui Dindyma cordi,
Turri geræque urbes, bijugique ad frena leones
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede diva secundo.
Tantum effatus, & interea revoluta ruebat
Matura jam luce dies, noctemque fugarat.
Principio socijs edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent se.
Iamque in conspectu Teucros habet, & sua castra
Stans celsa in puppi, clypeum tum deinde sinistra
Extulit ardentem, clamorem ad sidera tollunt
Dardanidæ è muris. Spes addita suscitat iras.
Tela manu iaciunt: quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atq; æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntque Notos clamore secundo.
At Rutulo regi, ducibusque ea mira videri
Ausonijs, donec versas ad littora puppes
Respiciunt totumque allabi classibus æquor.
Ardet apex capiti, cristisque ac vertice flamma
Funditur, & vastos umbo vomit aureus ignes:

Non secus, ac liquida si quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille sitim, morbosque ferens mortalibus ægris
Nascitur, & lævo contristat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Littora præripere, & venientes pellere terra.
Vltro animos tollit dictis, atq; increpat vltro:
Quod vos optastis, adest, perfringere dextra:
In manibus Mars ipse, viri: nunc coniugis esto
Quisque suæ tectique memor, nunc magna referte
Facta patrum laudes: ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi egressisque labant vestigia prima
Audentes fortuna juvat.
Hæc ait, & secum versat, quos ducere contra,
Vel quibus obsessos possit concredere muros
Interra Æneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit: multi servare recursus
Languentis pelagi, & brevibus se credere saltu:
Per remos alii speculatus littora Tarchon,
Qua vada non sperat nec tacta remurmurat unda:
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
Advertit subito proras, sociosque precatur:
Nunc, ô lecta manus, validis incumbite remis;
Tollite, ferte rates, inimicam findite rostris
Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina,
Frangere, nec tali puppim statione recuso,
Arrepta tellure semel quæ talia postquam
Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis,
Spumantesque rates arvis inferre Latinis:
Donec rostra tenent siccum, & sedere carinæ
Omnes innocuæ, sed non puppis tua Tarchon:
Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,

Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat,
Solvitur, atque viros medijs exponit in undis;
Fragmina remorum quos, & fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedes simul unda relabens,
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in littore sistit.
Signa canunt, primus turmas invasit agrestes
Æneas, omen pugnæ, stravitque Latinos,
Occiso Therone, virum qui maximus ultro
Æneam petit huic gladio perque ærea scuta,
Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertũ.
Inde Lycam ferit, exectum jam matre perempta,
Et tibi, Phœbe, sacrum: casus evadere ferri
Cui licuit parvo nec longe Cissea durum,
Immanemque Gyan, sternentes agmina clava,
Deiecit letho: nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvere manus, genitorque Melampus,
Alceidæ comes, usque graves dum terra labores
Præbuit, ecce, Pharo voces dum iactat inertes,
Intorquens iaculum clamanti sistit in ore.
Tu quoque flaventem prima lanugine malas
Dum sequeris Clytiũ infelix, nova gaudia, Cydon,
Dardania stratus dextra securus amorum,
Qui juvenum tibi semper erant, miserande iaceres,
Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies septem numero, septenaque tela
Coniciunt: partim galea clypeoque resultant
Irrita: deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus, fidum Æneas affatur Achatem:
Suggere tela mihi (non ullum dextera frustra (ium
Torserit in Rutulos) steterunt quæ in corpore Graiũ
Iliacis campis, tum magnam corripit hastam,
Et

120

Et iacit. illa volans clypei transverberat æra
Mæonis, & thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextra, traiecto missa lacerto.
Protinus hasta fugit, servatqve cruenta tenorem:
Dexteraq; ex humero neruis moribunda pependit.
Tum Numitor, iaculo fratris de corpore rapto,
Æneam petijt; sed non & figere contra
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatæ.
Hic curribus, fidens primævo corpore, Lausus
Advenit, & rigida Dryopen ferit eminus hasta,
Sub mentum graviter pressa, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit, traiecto gutture, at ille
Fronte ferit terram, & crassũ vomit ore cruorem.
Tres quoque Treicios Boreæ de gente suprema,
Et tres, quos Idas pater, & patria Ismara mittit
Per varios sternit casus, occurrit Halesus,
Auruncæque manus: subit & Neptunia proles,
Insignis Messapus equis: expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
Ausoniæ, magno discordes æthere venti
Prœlia ceu tollunt, animis & viribus æquis:
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit:
Anceps pugna diu: stant obnixa omnia contra:
Haud aliter Troianæ acies, aciesque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, densusque viro vir:
At parte ex alia qua saxa rotantia late
Intulerat torrens, arbustaque diruta ripis,
Arcadas insvetos acies inferre pedestres
Vt vidit Pallas Latio dare terga sequaci.
(Aspera queis natura loci dimittere quando
Svasit equos: unum quod rebus restat egenis;

Nunc

Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
Quo fugitis socij? per vos, & fortia facta,
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spemq; meam, patria quæ nunc subit æmula laudis,
Fidite ne pedibus ferro rumpenda per hostes
Est via, qua globus ille virum densissimus urget.
Hac vos, & Pallanta ducem patria alta reposcit.
Numina nulla premunt, mortali urgemur ab hoste
Mortales: totidem nobis animæne, manusque.
Ecce maris magno claudit nos objice Pontus:
Deest jam terra fugæ. pelago Troiamne petemus?
Hæc ait, & medius densos prorumpit in hostes.
Obvius huic primum fatis adductus iniquis:
Fit Lagus, hunc magno vellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium qua spina dedit, hastamque receptat
Ossibus hærentem, quem non super occupat Hisbon,
Ille quidem hoc sperans nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis
Excipit, atque ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc Heleum petit, & Rhœti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercæ
Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis
Daucia. Laryde, Thymberque, simillima proles,
Indiscreta suis, gratusque parentibus error.
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
Nam tibi Thymbre caput Evandrius abstulit ensis:
Te decisa suum Laride dextera quærit;
Semiamesque micant digiti, ferrumque retractant
Aucadas accensos monitu, & præclara tuentis
Facta viri, mistus dolor, & pudor arma hostes.
Tum Pallas, bijugis fugientem Rhœtea præter.

Trajicit: hoc spatium. tantumque moræ fuit Ilo:
Ilo namque procul validam direxerat hastam:
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren, curruque volutus
Cædit semianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut optato, ventis æstate coortis,
Dispersa immittit sylvis incendia pastor:
Correptis subito medijs, extenditur una
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille sedens victor flammas despectat ovantes:
Non aliter socium virtus coit omnis in unum,
Teque iuvat, Palla. sed bellis acer Halesus
Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumq;.
Strymonio dextram fulgenti diripit ense,
Elatam in iugulum: saxo ferit ora Thoantis,
Ossaque dispergit cerebro permista cruento.
Fata canens, sylvis genito celarat Halesum,
Vt senior letho canentia lumina solvit,
Iniecere manum Parcæ, telisque sacrarunt
Evandri; quem sic Pallas petit ante precatus:
Da nunc Thybri pater ferro, quod missile libro,
Fortunam, atque viam duri per pectus Halesi.
Hæc arma exuviasque viri tua quercus habebit.
Audijt illa deus: dum texit Imaona Halesus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermem.
At non cæde viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnæ, nodumq;, moramq;.
Sternitur Arcadiæ proles: sternuntur Etrusci,
Et vos ô Grajis imperdita corpora Teucri.
Agmina concurrunt, ducibusq; & viribus æquis,

Extremi addensant acies: nec turba moveri
Tela, manusque sinit hinc Pallas instat, & vrget,
Hinc contra Lausus, nec multum discrepat ætas:
Egregij forma sed queis fortuna negarat
In patriam reditus, ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent maiore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum qui volucri curru medium secat agmen.
Vt vidit socios, tempus desistere pugnæ:
Solus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
Debetur: cuperam ipse parens spectator adesset.
Hæc ait: & socij cesserunt æquore iussi
At Rutulum abscessu juvenis cum iussa superba
Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu,
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
Aut spolijs ego jam raptis laudabor opimis,
Aut letho insigni sorti pater æquus utrique est:
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis,
Desiluit Turnus bijugis: pedes apparat ire
Comminus: utque leo specula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat: haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
Ire prior Pallas, si qua sors adiuvet ausum
Viribus imparibus; magnumq; ita ad æthera fatur:
Per patris hospitium, & mensas quas advena adisti,
Te precor Alceide, cœptis ingentibus adsis:
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.

Audi-

Audijt Alcides iuvenem, magnumque sub imo
Corde premit gemitũ: lachrymasq; effuditi nanes.
Tum genitor gnatum dictis affatur amicis:
Stat sua cuique dies, breve, & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ: sed famam extendere factis,
Hoc uirtutis opus. Troiæ sub mœnibus altis
Tot gnati cecidere deum: quin occidit una
Sarpendon: mea progenies: etiam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginaque cava fulgentem diripit ensem.
Illa volans, humeri surgunt qua tegmina summa,
Incidit, atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans, iacit, atque ita fatur:
Aspice num mage sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat: ac clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cum pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuspis medium transverberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
Vna eademq; via sangvisque, animusq; sequvntur.
Corruit in vulnus: sonitum super arma dedere:
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super assistens,
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro: qualem meruit, Pallanta remitto,
Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,
Largior: haud illi stabunt Æneia parvo
Hospitia: & lævo pressit pede, talia fatus,

Exanimum, rapiens immania pondera baltei,
Impressumque nefas: (una sub nocte jugali
Cæsa manus juvenum fœde, thalamique cruenti:)
Quæ bonus Eurytion multo cælaverat auro:
Quo nunc Turnus ovat spolio, gaudetque potitus.
Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ,
Et servare modum rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optaverit emptũ
Intactum Pallanta, & cum spolia ista, diemque
Oderit at socij multo gemitu, lachrymisque
Impositum referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum rediture parenti:
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.
Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor
Advolat Æneæ, tenui discrimine lechi
Esse suos, tempus versis succurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumq; per agmen
Ardens limitem agit ferro, te Turne, superbum
Cæde nova, quærens: Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis, mensæ, quas advena primus
Tunc adijt, dextræque datæ Sulmone creatos
Quatuor hic iuvenes; totidem, quos educat Vfens,
Viuentes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infensam cum tenderet hastam,
Ille astu, subit ac tremebunda supervolat hasta;
Et genua amplectens effatur talia supplex;
Per patrios manes, & spes surgentis Juli,
Te precor; hanc animam serves gnatoque, patriq;
Est domus alta: iacent penitus defossa talenta
Cælati argenti sunt auri pondera facti,

Infe-

Infectique mihi: non hic victoria Teucrum
Vertitur: haud anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat. Æneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis. belli commercia Turnus
Sustulit ista prior, jam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchisæ manes hoc sentit Julus.
Sic fatus galeam læva tenet, atque reflexa
Cervice orantis capulo tenus abdidit ensem.
Nec procul Æmonides, Phœbi, Triviaq; sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
Totus collucens veste, atque insignibus armis.
Quem congressus agit campo, lapsumq; superstans
Immolat, ingentique umbra tegit arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi rex Gradive tropheum.
Instaurant acies, Vulcani stirpe creatus,
Cæculus. & veniens Marsorum montibus Vmbro.
Dardanides contra furit: (Anxuris ense sinistram,
Et totum clypei ferro deiecerat orbem,)
Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat, cœloque animum fortasse ferebat,
Canitiemque sibi, & longos promiserat annos.
Tarquitus exultans contra fulgentibus armis,
Sylvicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obvius ardenti sese obtulit: ille reducta
Loricam clypeique ingens onus impedit hasta.
Tum caput orantis nequiquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ, truncumque repentè
Provolvens, super hæc inimico pectore fatur:
Istic nunc metuende iace; non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra sepul-
Alitibus linquere feris: aut gurgite mersum (chro:

Vnda feret, piſceſque impaſti vulnera lambent.
Protinus Anteum, & Lycan, prima agmina Turni
Perſequitur, fortemq; Numam, fulvumq; Camer-
Magnanimo Volſcente ſatū: ditiſſimus agri (tem,
Qui fuit Auſonium, & tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenaſque manus, quinquaginta oribus ignem.
Pectoribuſque arſiſſe, Jovis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes.
Sic toto Æneas deſævit in æquore victor,
Vt ſemel intepuit mucro: quin ecce Niphæi
Quadrijuges in equos, adverſaque pectora tendit:
Atque illi longe gradientem, & dira frementem
Vt videre, metu verſi, retroque ruentes,
Effuduntque ducem, rapiuntque ad littora currus.
Interea bijugis infert ſe Lucagus albis
In medios, fraterque Liger: ſed frater habenis
Flectit equos, ſtrictum rotat acer Lucagus enſem;
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:
Irruit, adverſaque ingens apparuit haſta.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis;
Aut phrygiæ campos: nunc belli finis, & ævi
His dabitur terris, veſano talia late
Dicta volant Ligeri: ſed non & Troius heros
Dicta parat contra: iaculū nam torquet in hoſtem.
Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos, proiecto dum pede lævo
Aptat ſe pugnæ, ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clypei; tum levum perforat inguen,
Excuſſus curru moribundus volvitur arvis,
Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
Luca-

Lucâge nulla tuos currus fulta segnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertere ex hostibus umbræ:
Ipse rotis saliens iuga deseris, hæc ita fatus,
Arripuit bijugos, frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapsus eodem.
Per te, per qui te talem genuêre parentes, (cantis.
Vir Troiane, sine hanc animam & miserere pre-
Pluribus oranti Æneas. Haud talia dudum
Dicta dabas: morere, & fratrem ne desere frater.
Tum latebras animæ, pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius torrentis aquæ, vel turbinis atri (quunt
More furens, tandem erumpunt, & castra relin-
Ascanius puer, & nequicquam obsessa juventus.
Junonem interea compellat Juppiter ultro:
O germana mihi, atque eadem gratissima coniux,
Vt rebare, Venus, (nec te sententia fallit)
Troianas sustentat opes, non vivida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
Cui, Juno submissa; Quid, ô pulcherrime coniux,
Sollicitas ægram, & tua tristia dicta timentem?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quamq; esse decebat,
Vis in amore foret, non hoc mihi namque negares
Omnipotens, quin & pugna subducere Turnum,
Et Dauno possem incolumem servare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœnas.
Ille tamen nostra deducit origine nomen:
Pilumnusque illi quartus pater; & tua larga
Sæpe manu, multisque oneravit limina donis.
Cui rex ætherei breviter sic fatur Olympi.
Si mora præsentis lethi, tempusque caduco
Oratur iuveni, meque hoc ita ponere sentis:

Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fatis:
Hactenus indulsisse vacat, sin altior istis
Sub precibus venia ulla latet, totumq moveri,
Mutarive putas bellum, spes pascis inanes. (ris,
Cui Iuno illachrymans. Quid si, quod voce grava-
Mente dares, atque hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet insontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror. quod vt ô potius formidine falsa
Ludar, & in melius tua, qui potes orsa reflectas,
Hæc ubi dicta dedit, cœlo se protinus alto
Misit, agens hyemem nimbo succincta per auras,
Iliacamque aciem, & Laurentia castra petivit
Tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram
In faciem Æneæ, (visu mirabile monstrum,)
Dardanijs ornat telis, clypeumque, iubasque
Divini assimilat capitis: dat inania verba,
Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis,
Morte obita quales fama est volitare figuras,
Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
At primas læta ante acies exultat imago,
Irritaque virum telis, & voce lacessit;
Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam,
Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum verò Ænean aversum ut cedere Turnus
Credidit, atq; animo spem turbidus hausit inanem:
Quo fugis Ænea? thalamos ne desere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quæsita per undas.
Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
Mucronem; nec ferre videt sua gaudia ventos.
Forte ratis celsi coniuncta crepidine saxi
Expositis stabat scalis, & ponte parato,
Qua rex Clusinis advectus Osinius oris.

Huc ſeſe trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras. nec Turnus ſegnior inſtat,
Exſuperatque moras, & pontes tranſilit altos.
Vix proram attigerat; rumpit Saturnia funem,
Avulſamque rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas abſentem in prælia poſcit:
Obvia multa virum demittit corpora morti.
Tum levis haud ultra latebras jam quærit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe immiſcuit atræ:
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit ignarus rerum, ingratuſque ſalutis,
Et duplices cum voce manus ad ſidera tendit:
Omnipotens genitor, tanton me crimine dignum
Duxiſti? & tales voluiſti expendere pœnas? (ce?
Quo feror? unde abij? quæ me fuga? quemve redu-
Laurenteſne iterum muros, aut caſtra videbo?
Quid manus illa virum, qui me, meaq; arma ſecuti
Quoſque (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
Accipio? quid agam? aut quæ jam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? vos ô potius miſereſcite venti:
In rupes, in ſaxa, (volens vos Turnus adoro,)
Ferte ratem, ſæviſque vadis immittite Syrtis: (tur.
Quo neque me Rutuli, neque conſcia fama ſequa-
Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat il-
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens (luc:
Induat, & crudum per coſtas exigat enſem:
Fluctibus an iaciat medijs, & littora nando
Curva petat, Teucrumq; iterum ſe reddat in arma.
Ter conatus utramque viam: ter maxima Juno
Continuit, juvenemque animo miſerata repreſſit.
Labitur alta ſecans fluctuque, æſtuque ſecundo,

Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem,
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucrosque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni
Vni odijsque viro, telisque frequentibus instant.
Ille velut rupes, vastum quæ prodit in æquor
Obvia ventorum Furijs, expostaque Ponto,
Vim cunctam, atq; minas perfert cælique marisq;,
Ipsa immota manens: prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagũ, Palmumq; fugacẽ:
Sed Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat os, faciemque adversam: poplite Palmũ
Succiso volui segnem sinit, armaque Lauso
Donat habere humeris, & vertice figere cristas.
Nec non Evantem Phrygiũ, Paridisque Mimanta
Æqualem, comitemque, una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & face prægnans
Cisseis regina Parin creat: urbe paterna
Occubat: ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morsu de montibus altis
Aptus aper, (multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosque palus Laurentia) sylva
Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est
Substitit, infremuitque ferox, & inhorruit armos:
Nec cuiquam irasci propiusque accedere virtus:
Sed iaculis, tutisque procul clamoribus instant.
Haud aliter, iustæ quibus est Mezentius iræ,
Non ulli est animus stricto concurrere ferro:
Missilibus longe, & vasto clamore lacessunt.
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo decutit hastas.
Venerat antiquis Coriti de finibus Arcon

Graius homo, infectos linquens profugus Hymenæos:
Hunc ubi miſcentem longe media agmina vidit
Purpureum pennis, & pactæ coniugis oſtro:
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans,
(Svadet enim veſana fames) ſi forte fugacem (vũ
Conſpexit capream, aut ſurgentem in cornua cer-
Gaudet hians immane, comaſque arrexit, & hæret
Viſceribus ſuper accumbens: lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in denſos alacer Mezenthius hoſtes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram (tat
Tundit humum expirans, infractaque tela cruen-
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec iacta cæcum dare cuſpide vulnus:
Obvius adverſoque occurrit ſeque viro vir
Contulit, haud furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper abiectum poſito pede nixus. & haſta,
Pars belli haud temnenda viris, iacet altus Orodes.
Conclamant ſocij lætum Pæana ſecuti:
Ille autem expirans: non me: quicumq; es, inulto,
Victor, nec longum lætabere: te quoque fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem ſubridens miſta Mezenthius ira,
Nunc morere: aſt de me divũ pater, atq; hominũ
Viderit, hoc dicens eduxit corpore telum. (rex
Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoũ obtruncat, Sacrator Hydaſpen,
Partheniumq; Rapo, & prædurum viribus Orſen:
Meſſapus Cloniumque, Lycaoniumque Ericaten:
Illum in frenis equi lapſu tellure iacentem,
Huc peditem pedes; & Lycius proceſſerat Agis:

Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit. Atronium Salius, Saliumque Nealces,
Insignis iaculo, & longe fallente sagitta.
Jam gravis æquabat luctus, & mutua Mavors
Funera: cedebant pariter, pariterque ruebant
Victores, victique: neque his fuga nota, nec illis.
Dij Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Juno:
Pallida Tisiphone media inter millia sævit.
At vero ingentem quatiens Mezentius hastam,
Turbidus ingreditur campo, quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medij per maxima Nerei
Stagna viam scindens, humero supereminet undas:
Aut summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit:
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contra Æneas speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat: manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, & mole sua stat,
Atque oculis spatium emensus, quantū satis hastæ,
Dextra mihi deus, & telum quod missile libro,
Nunc adsint voveo prædonis corpore raptis
Indutum spolijs, ipsum te Lause trophæum,
Æneæ, dixit, stridentemque eminus hastam
Jecit: at illa volans clypeo est excussa, proculque
Egregium Anthorem latus inter. & ilia figit:
Herculis Anthorem comitem, qui missus ab Agris
Hæserat Evandro, atque Itala consederat urbe.
Sternitur infelix alieno vulnere, cœlumque
Aspicit, & dulces moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Æneas hastam iacit: illa per orbem

Ære

Ære cavum triplici per linea terga, tribusque
Transiit intextum tauris opus, imaque sedit
Inguine. sed vires haud pertulit, ocyus ensem
Æneas, viso Tyrrheni sangvine lætus,
Eripit à femore, & trepidanti fervidus instat.
Ingemuit cari graviter genitoris amore,
Vt vidit, Lausus, lachrymæque per ora volutæ,
Hic mortis duræ casum tuaque optima facta,
Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
Non equidem: nec te juvenis memorande silebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeoque inimicum hastile trahebat,
Proripuit juvenis, seseque immiscuit armis:
Jamque assurgentis dextræ, plagamque ferentis
Æneæ subijt mucronem, ipsumque morando
Sustinuit, socij magno clamore sequvntur,
Dum genitor gnati parma protectus abiret:
Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hostem
Missilibus furit Æneas, tectusque tenet se.
Ac velut, effusa si quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit; in terris: ut possint, Sole reducto,
Exercere diem: sic obrutus undique telis
Æneas, nubem belli, dum detonet, omnem
Sustinet; & Lausũ increpitat, Lausoque minatur,
Quo moriture ruis, majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua nec minus ille
Exsultat demens sævæ jamque altius iræ
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcæ fila legunt. validum namque exigit ensem

Per medium Æneas juvenem, totumque recondit
Transijt & parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro:
Implevitque sinum sanguis: tum vita per auras
Concessit mæsta ad Manes, corpusque reliquit.
At vero ut vultum vidit morientis, & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit:
Et mentem patriæ subijt pietatis imago.
Quid tibi nunc miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus, & cineri, (si qua est ea cura) remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem:
Æneæ magni dextra cadis increpat ultro
Cunctantes socios, & terra sublevat ipsum,
Sangvine turpantem comptos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
Vulnera siccabat lymphis, corpusque levabat
Arboris acclivis trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, & prato gravia arma quiescunt.
Stant lecti circum juvenes: ipse æger, anhelans
Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam:
Multa super Lauso rogitat, multosque remittit,
Qui revocent, mæstique ferant mandata parentis.
At Lausum socij exanimum super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longe gemitum præsaga mali mens:
Canitiem immundo deformat pulvere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas & corpore inhæret.
Tantane me tenuit vivendi gnate voluptas,
Vt pro me hostili paterer succedere dextræ,

Quem genui? tuane hæc genitor per vulnera servor,
Morte tua viuens? heu, nunc misero mihi demum
Exsilium infelix, nunc alte vulnus adactum.
Idem ego gnate tuum maculavi crimine nomen,
Pulsus ob invidiam solio, sceptrisque paternis.
Debueram patriæ pœnas, odijsque meorum:
Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem.
Nunc vivo: neq; adhuc homines, lucemq; relinquo:
Sed linquam simul hæc dicens, attollit in ægrum
Se femur, & quamquam vis alto vulnere tardat,
Haud deiectus, eqvum duci jubet, hoc decus ille,
Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus. alloquitur mærentem, & talibus infit:
Phœbe diu, *Res si qua diu mortalibus ulla est,*
Viximus: aut hodie victor spolia illa cruenta,
Et caput Æneæ referes, Lausique dolorum
Vltor eris mecum: aut, aperit si nulla viam vis,
Occumbens pariter: neque enim fortissime credo
Jussa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.
Dixit & exceptus tergo consveta locavit
Membra, manusque ambas iaculis oneravit acutis,
Ære caput fulgens, cristaque hirsutus equina.
Sic cursum in medios rapidus dedit æstuat ingens
Imo incorde pudor, mistoque insania luctu,
Et furijs agitatus amor, & conscia virtus:
Atque hic Æneam magna ter voce vocavit.
Æneas agnovit eum: lætusque precatur:
Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo;
Incipias conferre manum:
Tantum effatus, & infesta subit obvius hasta,
Ille autem: Quid me erepto sævissime gnato
Terres? hæc via sola fuit, qua perdere posses:

Nec

Nec mortem horremus, nec divum parcimus ulli.
Desine, jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius: dixit, telumque intorsit in hostem:
Inde aliud super, atque aliud figitque, volatque
Ingenti giro, sed sustinet aureus umbo.
Ter circum adstantem lævos æquitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter secum Troius heros
Immanem ærato circumfert tegmine silvam.
Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
Vellere, & urgetur pugna congressus iniqua: (ter
Multa movens animo, jam tandem erumpit, & in-
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
Implicat, eiectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troesque Latinique;
Advolat Æneas vaginaque eripit ensem:
Et super hæc, ubi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? contra Tyrrhenus, ut auras
Suspiciens hausit cœlum, mentemque recepit:
Hostis amare, quid increpitas, mortemq; minaris?
Nullum incede nefas: nec sic ad prœlia veni;
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus;
Vnũ hoc per, (si qua est victis venia hostibus,) oro;
Corpus humo patiare tegi; scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc (oro) defende furorem;
Et me consortem gnati concede sepulchro. (sem
Hæc loquitur, juguloque haud inscius accipit en-
Vndantique animam diffundit in arma cruore;

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER XI.

ARG. Æneas, occiso Mezentio. Marti Trophæum erigit, Vtrimq; cæsis sepulturæ honos redditur. Diomedes Latinis sociare arma negat. Drances & Turnus se mutuis cōviciis proscindunt. Equestre prœliū dubio eventu committitur: verū Camillæ nece consternati Rutuli, sese in fugā recipiunt.

OCeanum interea surgens Aurora reliquit.
Æneas, (quamquā & socij dare tempus human-
Præcipitant curæ, turbataq; funere mens est,) (dis
Vota deum primo victor solvebat Eoo.
Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias, (tibi magne Trophæum
Bellipotens:) aptat rorantes sangvine cristas,
Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petitum.
Perfossumque locis, clypeumque ex ære sinistræ
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.
Tum socios, (namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum, (sic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta viri: timor omnis abesto.
Quod superest: hæc sunt spolia, & de rege superbo
Primitiæ: manibusque meis Mezentius hic est.
Nunc iter ad regem nobis, murosque Latinos.
Arma parate animis, & spe præsumite bellum:
Ne qua mora ignaros, (ubi primum vellere signa
Annuerint superi, pubemque educere castris,)
Impediat, segnesque metu sententia tardet.
Interea socios, inhumataque corpora terræ

Mandemus: qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite, (ait,) egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus: mæſtamque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas; quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.
Sic ait illachrymans, recipitque ad limina greſſum
Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acœtes,
Servabat ſenior: qui Parrheſio Evandro
Armiger ante fuit, ſed non felicibus æque
Tum comes auſpicijs caro datus ibat alumno.
Circũ omnes, famulumq́; manus, Troianaq́; turba,
Et mæſtæ Iliades crinem de morte ſolutæ.
Vt vero Æneas foribus ſeſe intulit altis,
Ingentem gemitum tonſis ad ſidera tollunt
Pectoribus, mæſtoque immugit regia luctu.
Ipſe caput nivei fultum Pallantis, & ora
Vt vidit, levique patens in pectore vulnus
Cuſpidis Auſoniæ, lachrymis ita fatur obortis:
Tene, (inquit,) miſerande puer, cum læta veniret,
Invidit fortuna mihi, ne regna videres
Noſtra, neque ad ſedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam, cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperiũ, metuenſq́; moneret
Acres eſſe viros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem ſpe multum captus inani
Fors & vota facit, cumulatq́; altaria donis.
Nos juvenem exanimũ & nil jam cæleſtibus ullis
Debentem, vano mæſti comitamur honore.
Infelix gnati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, expectatique triumphi.

Hæc mea magna fides, at non Evandre pudendis
Vulneribus pulſum aſpicies: nec ſoſpite dirum
Optabis gnato funus pater. hei mihi quantum
Præſidium Auſonia, & quantum tu perdis Jule!
Hæc ubi deflevit tolli miſerabile corpus
Imperat, & toto lecto ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintque patris lachrymis, ſolatia luctus
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alij crates, & molle pheretrum
Arbuteis texunt virgis, & vimine querno,
Exſtructoſque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agreſti ſublimem in ſtramine ponunt:
Qualem virgineo demeſſum pollice florem,
Seu mollis violæ, ſeu languentis hyacinthi, (ſit,
Cui neque fulgor adhuc, nec dum ſua forma receſ-
Non jam mater adit tellus, vireſque miniſtrat.
Tunc geminas veſtes, oſtroque auſtroque rigentes,
Extulit Æneas, quas illi læta laborum,
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.
Harū unam juveni, ſupremum mæſtus honorem,
Induit, arſuraſque comas obnubit amictu;
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam iubet ordine duci.
Addit equos, & tela, quibus ſpoliaverat hoſtem,
Vinxerat & poſt terga manus quos mitteret Um-
Inferias, cæſo ſparſuros ſangvine flammas: (bris
Indutoſque iubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix ævo confectus Acœtes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:

Sternitur & toto proiectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.
Post bellator equus, positis insignibus, Æthon
It lachrymans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alij galeamq; ferunt nam cætera Turnus
Victor habet, tum mœsta phalanx Teucriq; sequuntur
Tyrrheniq; duces, & versis Arcades armis
Postquam omnis longe comitum processerat ordo;
Substitit Æneas, gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lachrymas, eadem horrida belli
Fata vocant. salve æternum mihi, maxime Pallà,
Æternumque vale, nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat,
Iamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora per campos ferro quæ fusa iacebant,
Redderet, ac tumulo fineret succedere terræ:
Nullum cum victis certamen, & æthere cassis:
Parceret hospitibus quondam, socerisque vocatis:
Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantes,
Prosequitur venia, & verbis hæc insuper addit:
Quænam vos tanto fortuna indigna Latini
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacemne exanimis, & Martis sorte peremptis
Oratis? equidem & vivis concedere vellem.
Nec veni, nisi fata locum, sedemque dedissent,
Nec bellum cum gente gero, Rex nostra reliquit
Hospitia, & Turni potius se credidit armis,
Æquius huic Turnum fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat, his decuit mecum concurrere telis:
Vixet, cui vitam deus, aut sua dextra dedisset,
Nunc

Nunc ite, & miseris supponite civibus ignem.
Dixerat Æneas, olli obstupuere silentes:
Conversique oculos inter se atque ora tenebant.
Tum senior, semperque odijs & crimine Drances
Infensus juveni Turno, sic ore vicissim,
Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,
Vir Troiane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Justitiæ ne prius mirer, belline laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem;
Et te, si qua viam dederit fortuna Larino
Jungemus Regi: quærat sibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque subvectare humeris Troiana juvabit.
Dixerat hæc, unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis senos pepigere dies & pace sequestra
Per sylvas Teucri, mistique impune Latini
Erravere jugis: ferro sonat alta bipenni
Fraxinus: evertunt actas ad sidera pinus,
Robora nec cunes, & olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.
Et jam fama volans tanti prænuntia luctus,
Evandrum, Evandriq. domos, & mœnia complet,
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, & de more vetusto
Funereas rapuere faces, lucet via longo
Ordine flammarum, & late discriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungit
Agmina: quæ postquam matres succedere tectis
Viderunt, mæstam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis est vis ulla tenere:
Sed venit in medios: pheretro Pallanta reposto
Procumbit super, atq; hæret lachrymansq; gemensq;

Et via vix tandem voci laxata dolore est:
Non hæc, ô Palla, dederas promissa parenti,
Cautius ut sævo velles te credere Marti,
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset.
Primitiæ juvenis, miseræ, bellique propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum
Vota precesque meæ: tuque ô sanctissima coniux,
Felix morte tua, neque in hunc servata dolorem.
Contra ego vivendo vici mea fata, superstes
Restarem ut genitor. Troum socia arma secutum
ObruerentRutuli telis: animã ipse dedissem, (ret
Atque hæc pompa domũ me, non Pallanta, refer-
Nec vos arguerim Teucri, nec fœdera, nec quas
Iunximus hospitio dextras: sors ipsa senectæ
Debita erat nostræ. quod si immatura manebat
Mors gnatum cæsis Volscorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros, cecidisse juvabit.
Quin ego non alio digner te funere Palla, (quam
Quam pius Æneas, & quam magni Phryges, &
Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera letho.
Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
Esset par ætas, & idem si robur ab annis,
Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores Regi mandata referte:
Quod vitam moror invisam, Pallante perempto,
Dextera causa tua est, Turnum gnatoque, patriq;
Quam debere vides meritis. vacat hic tibi solus,
Fortunæque locus: non vitæ gaudia quæro,
Nec fas. sed gnato Manes perferre sub imos.
Aurora interea miseris mortalibus almam
Extule-

Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
Constituere pyras; huc corpora quisque suorum
More tulere patrum: subiectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos: ter mæstum funeris ignem
Lustravere in equis, ululatusque ore dedere.
Spargitur, & tellus lachrymis, sparguntur & arma.
It cœlo clamorque virum, clangorque tubarum.
Hinc alij spolia occisis direpta latinis
Conjiciunt igni, galeas, ensesque decoros,
Frenaque, ferventesque rotas: pars munera nota,
Ipsorum clypeos, & non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora morti;
Setigerosque sues, raptasque ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes: tum littore toto
Ardentes spectant socios semiustaque servant
Busta, neq; avelli possunt, nox humida donec
Invertit cœlum stellis fulgentibus aptum.
Nec minus & miseri diversa in parte Latini
Innumeras struxere pyras, & corpora partim
Multa virûm terræ infodiunt, avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
Cætera, confusæque ingentem cædis acervum,
Nec numero, nec honore cremant: tunc undiq; vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram:
Mærentes altum cinerem, & confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipus fragor; & longi pars maxima luctus,

Hic matres, miseræque nurus, hic chara sororum
Pectora mærentum, puerique parentibus orbi,
Dirum execrantur bellum, Turnique Hymeneos,
Ipsum armis, ipsumque iubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ, & primos sibi poscat honores.
Ingravat hæc sævus Drances, solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra varijs sententia dictis
Pro Turno, & magnum reginæ nomen obumbrat,
Multa virum meritis sustentat fama trophæis.
Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce super mæsti magni Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum: nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Troiano ab Rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus:
Fatalem Æneam manifesto Numine ferri
Admonet ira deum, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque suorum
Imperio accitos alta inter limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta vijs, sedet in medijs & maximus ævo,
Et primus sceptris, haud læta fronte, Latinus.
Atque hic legatos Ætola ex urbe remissos,
Quæ referant, fari iubet, & responsa reposcit
Ordine cuncta suo. tunc fata silentia linguis,
Et venulus dicto parens, ita farier infit:
Vidimus, ô cives Diomedem, Argivaque castra,
Atque iter emensi casus superavimus omnes,
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus,
Ille urbem Argiripam, patriæ cognomine gentis,
Victor

Victor Gargani condebat Iapygis agris.
Postquam introgressi, & coram data copia fandi;
Munera præferimus, nomen, patriamq; docemus:
Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonij, quæ vos fortuna quietos
Sollicitat, svadetque ignota lacessere bella?
Quicumque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premit ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & scelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miseranda manus scit triste Minervæ
Sidus & Euboicæ cautes, ultorque Caphæreus.
Militia ex illa diversum ad littus abacti,
Atrides Protei Menalaus adusque columnas
Exulat; Ætnæos vidit Cyclopas Vlysses.
Regna, Neoptolemi referam, versosque Penates
Idomenei, Libycove habitantes littore Locros:
Ipse Myceneus magnorum ductor Achivum
Coniugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetijt: devicta Asia subsedit adulter.
Invidisse deos, patrijs ut redditus oris (rem?
Coniugium optatum, & pulchram Calidona vide-
Nunc etiam horribili visu portenta seqvuntur:
Et socij amissi petierunt æthera pennis:
Fluminibusque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia:) & scopulos lachrymosis vocibus im- (plent
Hæc adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt
Tempore, cum ferro cælestia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Ne vero, ne me, ad tales impellite pugnas.

Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama; nec veterũ memini, lætorve malorum
Munera, quæ patrijs ad me portatis ab oris,
Vertite ad Æneam. ſtetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus: experto credite, quantus
In clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam.
Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros; ultro Inachias veniſſet ad urbes
Dardanus, & verſis lugeret Græcia fatis.
Quidquid apud duræ ceſſatum eſt mœnia Troiæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Graium
Hæſit, & in decimum veſtigia rettulit annum:
Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis:
Hic pietate prior, coeant in fœdera dextræ,
Qua datur, ait, armis concurrant arma cavete.
Et reſponſa ſimul quæ ſint, rex optime, regum
Audiſti, & quæ ſit magno ſententia bello.
Vix ea legati, variuſque per ora cucurrit
Auſonidum turbata fremor: ceu, ſaxa morantur
Cum rapidos amnes, clauſo fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Vt primum placati animi, & trepida ora quierunt,
Præfatus divos, ſolio rex infit ab alto:
Ante quidem ſumma de re ſtatuiſſe, Latini,
Et vellem, & fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obſidet hoſtis.
Bellum importunum, cives, cum gente deorum,
Invictiſque viris, gerimus, quos nulla fatigant
Prœlia nec victi poſſunt abſiſtere ferro.
Spem, ſi quam accitis Ætolum habuiſtis in armis,
Ponite: ſpes ſibi quiſq; : ſed hæc, quam anguſta vi-
Cætera qua rerum iaceant perculſa ruina, (detis.

Ante

Ante oculos, interque manus ſunt omnia veſtras.
Nec quemquam incuſo: potuit quæ plurima virtus
Eſſe, fuit: toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo quæ ſit dubiæ ſententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibete,) docebo.
Eſt antiquus ager, Tuſco mihi proximus amni,
Longus in occaſum, fines ſuper uſque Sicanos.
Aurunci, Rutulique ſerunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio, & celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, ſociosque in regna vocemus:
Conſidant, ſi tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliamque capeſſere gentem
Eſt animus, poſſuntque ſolo decedere noſtro:
Bis denas Italo texamus robore naves, (dam
Seu plures complere valent: iacet omnis adun-
Materies: ipſi numerumque, modumque carinis
Præcipiant: nos æra, manus, navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætendere ramos,
Munera portantes eboriſque, aurique talenta,
Et ſellam, regni, trabeamque, inſignia noſtri.
Conſulite in medium, & rebus ſuccurrite feſſis.
Tum Drances idem infenſus, quem gloria Turni
Obliqua invidia, ſtimuliſque agitabat amaris,
Largus opum, & lingua melior, ſed frigida bello
Dextera, conſilijs habitus non futilis auctor,
Seditione potens (genus huic materna ſuperbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras:

Rem

Rem nulli obſcuram, noſtræ nec vocis egentem,
Conſulis, ô bone rex. cuncti ſe ſcire fatentur
Quid fortuna ferat populi, ſed dicere muſſant.
Det libertatem fandi, ſtatuſque remittat,
Cuius ob auſpicium infauſtum, moreſque ſiniſtros
(Dicam equidem, licet arma mihi, mortemq; minetur)
Lumina tot cecidiſſe ducum, totamque videmus
Conſediſſe urbem luctu, dum Troia tentat
Caſtra, fugæ fidens, & cœlum irritat armis,
Vnum etiam donis iſtis quæ plurima mitti
Dardanidis, ducique iubet, unum optime regum
Adjicias, nec te ullius violentia vincat,
Quin gnatam egregio, genero digniſq; Hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere iungas.
Quod ſi tantus habet mentis & pectora terror;
Ipſum obteſtemur, veniamque oremus ab ipſo:
Cedat ius proprium regi, patriæque remittat.
Quid miſeros toties in aperta pericula cives
Projicis? ô Latio caput horum & cauſa malorum!
Nulla ſalus bello. pacem te poſcimus omnes.
Turne, ſimul pacis ſolum inviolabile pignus.
Primus ego, inviſum quem tu tibi fingis, (& eſſe
Nil moror) en ſupplex venio: miſerere tuorum,
Pone animos, & pulſus abi: ſat funera fuſi
Vidimus, ingentes & deſolavimus agros.
Aut, (ſi fama movet, ſi tantum pectore robur
Concipis, & ſi adeo dotalis regia cordi eſt,)
Aude, atque adverſum fidens fer pectus in hoſtem.
Scilicet, ut Turno contingat regia coniux,
Nos animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. etiam tu, ſi qua tibi vis,
Si patrij quid Martis habes, illum aſpice contra

Qui vocat?
Talibus exarsit dictis violentia Turni:
Dat gemitum rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem semper Drance tibi copia fandi
Tunc cum bella manus poscunt, patribusq; vocatis
Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum destinet hostem
Agger murorum, nec inundant sangvine fossæ.
Proinde tona eloquio, solitum tibi; meque timoris
Argue tu, Drance, tot quando stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, passimque trophæis
Insignis agros: possit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longe scilicet hostes
Quærendi nobis: circumstant undique muros.
Imus in adversos? quid cessas? an tibi mavors
Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis
Semper erit? (sum
Pulsus ego? aut quisquam merito fœdissime pul-
Arguet. Iliaco tumidum qui crescere Tybrim
Sanguine, & Evandri totam cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias, & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris hostilique aggere septus.
Nulla salus bello: capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis: proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tre-
Nunc & Tydeides, & Larissæus Achilles: (miscunt,
Amnis & Adriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel cum se pavidum contra mea iurgia fingit,

Arti-

Artificis scelus, & formidine crimen acerbat.
Nunquã animã talem dextra hac, (absiste moveri)
Amittes; habitet tecum, & sit pectore in isto.
Nunc ad te, & tua magne pater consulta revertor.
Si nullam nostris ultra spem ponis in armis;
Si tam deserti sumus, & semel agmine verso.
Funditus occidimus, nec habet fortuna regressum:
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes:
Quamquam ô si solitæ qnidquam virtutis adesset.
Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,
Egregiusque animi, qui nequid tale videret,
Procubuit moriens, & humũ semel ore momordit.
Sin & opes nobis, adhuc intacta juventus
Auxilioque urbes Italæ, populique supersunt:
Sin & Troianis cum multo gloria venit
Sangvine: sunt illi sua funera, parque per omnes
Tempestas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies, variusque labor mutabilis ævi
Retulit in melius: multos alterna revisens
Lusit, & in solido rursus fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi?
At Messapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi misere duces: nec parva sequetur
Gloria delectos Latio, & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas.
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet tantumque bonis communibus obsto:
Non adeo has exosa manus victoria fugit,
Vt tanta quidquam pro spe tentare recusem.
bo animis contra, vel magnum præstet Achillẽ,
Facta

Factaquè Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animam hanc, ſoceroque Látino
Turnus ego, haud ulli veterum virtute ſecundus,
Devoveo, ſolum Æneas vocat; & vocet, oro.
Nec Drances potius, ſive eſt hæc ira deorum,
Morte luat: ſive eſt virtus, & gloria tollat.
Illi hæc inter ſe dubiis de rebus agebant
Certantes: caſtra Æneas, aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magniſque urbem terroribus implet:
Inſtructos acie Tiberino à flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum totis deſcendere campis.
Extemplo turbati animi, concuſſaque vulgi
Pectora, & arrectæ ſtimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poſcunt, fremit arma juventus:
Flent mœſti, muſſantque patres: hic undique cla-
Diſſenſu vario magnus ſe tollit in auras: (mor
Haud ſecus, atque alto in luco cum forte catervæ
Conſedere avium, piſcoſove amne Paduſæ
Dant ſonitum rauci per ſtagna loquacia cycni.
Immo, ait, (ô cives) arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate ſedentes:
Illi armis in regna ruunt, nec plura locutus,
Corripuit ſeſe, & tectis citus extulit altis.
Tu Voluſe armari Volſcorum edice maniplis,
Duc, ait, & Rutulos: equites Meſſapus in armis
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turreſque capeſſant:
Cætera, qua iuſſo, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota diſcurritur urbe.
Concilium ipſe pater, & magna incepta Latinus
Deſerit, ac triſti turbatus tempore differt:
Multá-

Multaque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Æneam, generumque ad sciverit urbi,
Præfodiunt alij portas, aut saxa, sudesque
Subvectant: bello dat signum rauca cruentum
Buccina: tunc muros varia cinxere corona
Matronæ, puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum, summasq; ad Palladis arces
Subvehitur magna matrum regina caterva,
Dona ferens: iuxtaque comes Lavinia virgo,
Causa mali tanti atque oculos deiecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporant,
Et mœstas alto fundunt de limine voces:
Armipotens belli præses Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygij prædonis, & ipsum
Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.
Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus.
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus, ahenis
Horrebat squamis surasque incluserat auro,
Tempora nudus adhuc, laterique accinxerat ensem,
Fulgebatque alta decurrens aureus arce:
Exultatque animis, & spe jam præcipit hostem.
Qualis ubi abruptis fugit præsepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in pastus, armentaque tendit equarum,
Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectisque fremit cervicibus alte
Luxurians, luduntque iubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volsceorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
Desiluit: quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. tum talia fatur:
Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
Audeo

Audeo, & Æneadum promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, & mœnia ſerva.
Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus,
O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
Quaſq; referre parem? (ſed nunc eſt omnia quando
Iſte animus ſupra,) mecum partire laborem.
Æneas, (ut fama fidem, miſſique reportant
Exploratores,) equitum levia improbus arma
Præmiſit, quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta jugo properans adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite ſylvæ,
Ut bivias armato obſidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis,
Tecum acer Meſſapus erit, turmæque Latinæ,
Tiburnique manus: ducis & tu concipe curam.
Sic ait, & paribus Meſſapum in prœlia dictis
Hortatur, ſociosque duces, & pergit in hoſtem.
Eſt curvo anfractu vallis, accomoda fraudi,
Armorumque dolis: quam denſis frondibus atrum
Urget utrinque latus, tenuis quo ſemita ducit:
Anguſtæque ferunt fauces, aditusque maligni.
Hanc ſuper, in ſpeculis, ſummoq; in vertice montis,
Planities ignota jacet, tutique receptus:
Seu dextra, lævaque velis occurrere pugnæ,
Sive inſtare jugis, & grandia volvere ſaxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum;
Arripuitque locum, & ſylvis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Unam ex virginibus ſocijs, ſacraque caterva,
Compellabat; & has triſtis Latonia voces

Ore dabat: graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & nostris nequicquam cingitur armis,
Chara mihi ante alias, neq; enim novus iste Dianæ
Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.
Pulsus ob invidiam regno, viresque superbas
Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prœlia belli
Sustulit exilio comitem; matrisque vocavit
Nomine Camillæ, mutata parte, Camillam.
Ipse, sinu præ se portans, juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique sæva premebāt,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce fuge medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis: (tantus se nubibus imber
Ruperat) ille, innare parans infantis amore
Tardatur, charoque oneri timet: omnia secum
Versanti subito vix hæc sententia sedit,
Telum immane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, solidum nodis, & robore cocto;
Huic natam, libro, & sylvestri subere clausam
Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastæ:
Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur:
Alma tibi hanc nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipse pater famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit: accipe, testor
Diva, tuam, quæ nunc dubijs committitur auris.
Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
Immittit: sonuere undæ. rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla,
At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
Gramineo donum Triviæ de cespite vellit.

Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepere, (neque ipse manus feritate dedisset:)
Pastorum & solis exegit montibus ævum.
Hic natam in dumis interque horrentia lustra,
Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Vtque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, jaculo palmas oneravit acuto:
Spiculaque ex humero parvæ suspendit, & arcum:
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tygridis exuviæ per dorsum à vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torsit,
Et fundam tereti circum caput egit habena:
Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.
Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum, sola contenta Diana,
Æternum telorum; & virginitatis amorem
Intemerata colit. vellem haud correpta fuisset
Militia tali, conata lacessere Teucros:
Cara mihi, comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
Labêre Nympha Polo, finesque invise Latinos,
Tristis ubi infausto committitur omine pugna,
Hæc cape, & ultricem pharetra deprome sagittam:
Hac quicumque sacrum violarit vulnere corpus,
Tros, Italusve, mihi pariter det sanguine pœnas.
Post ego nube cava miserandæ corpus, & arma
Inspoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa leves cæli demissa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis;

Compositi numero in turmas, fremit æquore toto
Insultans sonipes, & pressis pugnat habenis
Huc obversus, & huc: tum late ferreus hastis
Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
Nec non Messapus contra, celeresque Latini,
Et cum fratre Coras,& virginis ala Camillæ,
Adversi campo apparent: hastasq; reductis
Protendunt longe dextris, & spicula vibrant:
Adventusque virûm fremitusq; ardescit equorum.
Iamque intra jactum teli progressus uterque
Substiterat: subito erumpunt clamore frementesq;
Exhortantur equos: fundunt simul undique tela
Crebra, nivis ritu, cælumque obtexitur umbra.
Continuo adversis Tyrrhenus, & acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
Dant sonitu ingenti,præfractaque quadrupedantũ
Pectora pectoribus rumpunt: excussus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, & vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatæ acies, versique Latini
Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt:
Tróës agunt: princeps turmas inducit Asylas.
Iamque propinquabant portis, rursusque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite Pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosq; superiacit undam
Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque æstu revoluta resorbens
Saxa, fugit, litusque vado labente relinquit.
Bis Tusci Rutilos egere ad mœnia versos:
Bis rejecti armis respectant terga tegentes.

Ter-

Tertia ſed poſtquam congreſſi in prœlia, totaſque
Implicuere inter ſe acies, legitque virum vir:
Tum vero & gemit⁹ morientû, & ſanguine in alto
Armaque, corporaque, & permiſti cæde virorũm
Semanimes volvuntur equi: pugna aſpera ſurgit.
Orſilocus Remuli (quando ipſum horrebat adire.)
Haſtam intorſit equo, ferrumque ſub aure reliquit.
Quo ſonipes ictu furit arduus, altaque jactat,
Vulneris impatiens arrecto pectore crura.
Volvitur ille excuſſus humi. Catillus Jolan,
Ingentemque animis, ingentem corpore & armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæſaries; nudique humeri; nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet. latos huic haſta per armos
Acta tremit, duplicatque, virum transfixa dolore.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramq́; petunt per vulnera mortẽ.
At medias inter cædes exſultat Amazon,
Vnum exſerta latus pugnæ, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu ſpargens haſtilia denſat:
Nunc validam dextra rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,
Spicula converſo fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeia ſecurim,
Italides: quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit, paciſq; bonas bellique miniſtras-
Quales Threiciæ cum flumina Thermodoontis
Pulſant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippoliten, ſeu cum ſe Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu

Feminea exsultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem postremum aspera virgo
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunenium Clytio primum patre: cujus apertum
Adversi longa transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensq; suo se in vulnere versat.
Tum Lyrim Pagasumq; super: quorũ alter habenas
Suffosso revolutus equo dum colligit, alter
Dum subit, ad dextram labenti tendit inertem.
Præcipites pariterque ruunt. his addit Amastrum
Hippodaten; sequiturq; incumbens eminus hasta,
Terreaq., Harpalicumq;, & Demophoonta, Chromimque.
Quotque emissa manu contorsit spicula virgo.
Tot Phrygij cecidere viri, procul Orphitus armis
Ignotis, & equo venator Japyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta juvenco,
Pugnatori operit, caput ingens oris hiatus,
Et male texere lupi cum dentibus albis,
Agrestisque manus armat sparus: ipse catervis
Vertitur in medijs, & toto vertice supra est.
Hunc illa exceptũ, (neq; enim labor agmine verso)
Trajicit, & super hæc inimico pectore fatur:
Sylvis te Tyrrhene feras agitare putasti?
Advenit qui vestra dies muliebribus armis
Verba redargueret, nomen tamen haud leve partũ
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.
Protin⁹ Orsilochum, & Buten, duo maxima Teucrũ
Corpora: sed Buten adversum cuspide fixit
Loricam, galeamque inter, qua colla sedentis
Lucent, & lævo dependet parma lacerto:
Orsi-

Orſilochũ fugiens, magnumq́; agitata per orbem
Eludit gyro interior, ſequiturque ſequentem.
Tum validam perq́; arma viro, perq́; oſſa ſecurim,
Altior inſurgens, oranti & multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, ſubitoque aſpectu territus hæſit
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebãt.
Iſque ubi ſe nullo jam curſu evadere pugnæ
Poſſe, neque inſtantem reginam avertere cernit:
Conſilio verſare dolos ingreſſus & aſtu,
Incipit hæc: quid tam egregium, ſi femina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te cominus æquo
Mecum crede ſolo, pugnæque accinge pedeſtri:
Iam noſces, ventoſa ferat cui gloria laudem.
Dixit: at illa furens, acrique incenſa dolore,
Tradit equum comiti, paribuſque reſiſtit in armis,
Enſe pedes nudo, puraque interrita parma.
At juvenis viciſſe dolo ratus, avolat ipſe,
(Haud mora.) converſiſq; fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligus, fruſtraque animis elate ſuperbis,
Nequicquam patrias tentaſti lubricus artes,
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu, freniſque adverſa prehenſis
Congreditur, pænaſque inimico ex ſanguine ſumit.
Quam facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam,
Comprenſamque tenet, pedibuſq́; eviſcerat uncis,
Tum cruor, & vulſæ labuntur ab æthere plumæ.
At non hæc nullis hominum ſator, atque deorum

Observans oculis, summo sedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prœlia sæva
Suscitat, & stimulis, haud mollibus incitat iras:
Ergo inter cædes, cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, varijsque instigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans; reficitq; in prœlia pulsos.
Quis metus, ô nunquam dolituri, ô semper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Femina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quo ferrũ, quidve, hæc gerimus tela irrita dextris?
At non in Venerem segnes, nocturnaque bella,
Aut, ubi curva cohors indixit tibia Bacchi.
Exspectare dapes, & plenæ pocula mensæ.
Hic amor, hoc studiũ dum sacra secundus haruspex
Nunciet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios, moriturus & ipse
Concitat, & Venulo adversum se turbidus infert,
Dereptumq; ab equo dextra complectitur hostem,
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctique Latini
Convertere oculos. volat igneus æquore Tarchon,
Arma virumque ferens: tum summa ipsius abhasta
Defringit ferrum; & partes rimatur apertas,
Qua vulnus lethale ferat, contra ille repugnans
Sustinet à jugulo dextram, & vim viribus exit.
Vtque volans alter raptum cum fulva draconem
Fert aquila, implicuitq; pedes, atq; unguibus hæsit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisq; horret squamis, & sibilat ore,
Arduus, insurgens: illa haud minus urget obunco
Luctantem rostro: simul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarchon
Portat

Portat ovans ducis exemplum, eventumq; secuti
Mæonidæ incurrunt. tum fatis debitus Aruns
Velocem jaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit, &, (quæ sit fortuna facillima,) tentat.
Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat:
Qua victrix redit illa, pedemq; ex hoste reportat,
Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jamq; hos aditus, omnemq; pererrat
Vndiq; circuitû, & certam quatit improbus hastã.
Forte sacer Cybelæ Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis
Spumantemq; agitabat equum: quem pellis ahenis
In plumam squamis auro conserta tegebat.
Ipse, peregrina ferrugine clarus, & ostro,
Spicula torquebat Lycio Cortinea cornu.
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati
Cassida: tum croceã chlamidẽq;, sinusq; crepãtes
Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo (sive ut templis præfigeret arma
Troja, captivo sive ut se ferret in auro,
Venatrix,) unum ex omni certamine pugnæ
Cæca sequebatur, totumque incauta per agmen
Femineo prædæ, & spoliorum ardebat amore;
Telum ex insidiis cum tandem, tempore capto
Concitat, & superos Aruns sic voce precatur:
Summe deûm, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus; cui pineus ardor acervo
Pascitur; & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna;
Da pater hoc nostris abolere dedecus armis
Omni-

Omnipotens, non exuvias, pulsæve trophæum
Virginis, aut spolia ulla peto: mihi cætera laudem
Facta ferent: hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.
Audiit, & voti Phœbus succedere partem
Mente dedit: partem volucres dispersit in auras.
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti, reducem ut patria alta videret,
Non dedit: inque notos vocem vertere procellæ.
Ergo ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Convertere animos acres, oculosque tulere
Cuncti ad reginam Volsci, nihil ipsa nec auræ,
Nec sonitus memor, ac venientis ab æthere teli,
Hasta sub exsertam donec perlata papillam
Hæsit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamq; ruentem
Suscipiunt. fugit ante omnes exterritus Arruns,
Lætitia, mistoque metu: nec jam amplius hastæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montes sese avius abdidit altos
Occiso pastore lupus, magnove juvenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, sylvasque petivit.
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns,
Contentusq; fuga mediis se immiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro,
Labitur exsanguis: labuntur frigida letho
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic exspirans Accam ex æqualibus unam
Alloquitur, (fida ante alias quæ sola Camillæ,

Qui cum partiri curas,) atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca soror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigrescunt omnia circum.
Effuge, & hæc Turno mandata novissima perfer:
Succedat pugnæ, Trojanosque arceat urbe.
Jamque vale simul his dictis linquebat habenas
Ad terram non sponte fluens: tum frigida toto
Paulatim exsolvit se corpore, lentaque colla,
Et captum letho posuit caput, arma relinquens;
Vitâque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera: dejecta crudescit pugna Camilla.
Incurrunt densi, simul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenumque duces, Evandrique Arcades alæ.
At Triviæ custos jam dudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas,
Utque procul medio juvenum in clamore furentũ
Prospexit tristi mulctatam morte Camillam,
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimium virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello:
Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras:
Non tamen indecorem tua te regina reliquit
Extrema jam in morte: neq; hoc sine nomine lethũ
Per gentes erit aut famam patieris inultæ.
Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum:
Hic Dea se primum rapido pulcherrima nisu
Sistit, & Aruntem tumulo speculatur ab alto.

Vt vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
Cur, (inquit) diversus abis? huc dirige gressum,
Huc periture veni: capias ut digna Camillæ
Prœmia. tune etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, & aurata volucrem Threissa sagittam
Deprompsit pharetra, cornuque infensa tetendit,
Et duxit longe; donec curvata coirent
Inter se capita & manibus jam tangeret æquis,
Læva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli stridorem, aurasque sonantes
Audiit una Arruns, hæsitque in corpore ferrum.
Illum exspirantem socij atque extrema gementem
Obliti, ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, domina amissa levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:
Disjectique Duces, desolatique manipli
Tuta petunt, & equis aversi ad mœnia tendunt.
Nec quisquam instantes Teucros, lethumq; ferentes
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus:
Quadrupedũq; putrem cursu quatit ungula campũ.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra
Pulvis, & è speculis percussæ pectora matres
Femineum clamorem ad cæli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica super misto premit agmine turba:
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
Confixi exspirant animas. pars claudere portas;
Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oriturque miserrima cædes
Defen.

Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Exclusi ante oculos, lachrymantumq; ora parentũ
Pars in præcipites fossas, urgente ruina
Volvitur: immissis pars cæca, & concita frenis
Arietat in portas, & duros obice postes.
Ipse de muris summo certamine matres
(Monstrat amor verus patriæ) ut videre Camillam,
Tela manu trepidæ jaciunt, ac robore duro
Stipitibus ferrum, sudibusque imitantur obustis
Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent.
Interea Turnum in sylvis sævissimus implet
Nuntius, & juveni ingentem fert Acca tumultum,
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam:
Ingruere infensos hostes; & Marte secundo
Omnia corripuisse: metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (nam sæva Jovis sic numina poscunt)
Deserit obsessos collis, nemora aspera linquit.
Vix è conspectu exierat, campumque tenebat,
Cum pater Æneas saltus ingressus apertos,
Exsuperatque jugum, sylvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
Ac simul Æneas fumantes pulvere campos
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit,
Et sævum Æneam agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum flatusque audivit equorum:
Continuo pugnas ineant, & prælia tentent;
Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus hiberno
Tingat equos, noctemque die labente reducat.
Considunt castris ante urbem, & mœnia vallant.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER XII.

ARG. Turnus singulari cum Ænea certamine dimicare vult, & in hanc rem fœdus scribitur, quod Rutuli rumpunt. Venus gnato vulnerato dictamno medetur. Postremo Turnus ad Monomachiam coactus, ab Ænea vita spoliatur.

TVrnus ut infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
Se signari oculis; ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo, gauderq; comantes
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento.
Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
Tum sic affatur regem, atque ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno: nihil est quod dicta retractēt
Ignavi Æneadæ; nec, quæ pepigere, recusent:
Congredior, fer sacra pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam
Desertorem Asiæ (sedeant, spectentque Latini)
Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos; cedat Lavinia conjunx.
Olli sedato respondit corde Latinus:
O præstans animi juvenis quantum ipse feroci
Virtute exsuperas, tanto me impensis aquum est
Consulere, atq; omnes metuentem expēdere casus,
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa

Multa manu; nec non aurumq́; animusq́; Latino est.
Sunt aliæ innuptæ Latio & Laurentibus agris;
Nec genus indecores: sine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis, simul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat, idq́; omnes diviq́;, hominesq́; canebant.
Victus amore tui, cognato sanguine victus,
Conjugis & mæstæ lachrymis, vincla omnia rupi:
Promissam eripui genero: arma impia sumpsi,
Ex illo qui me casus, quæ, Turne, sequantur
Bella, vides? quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna, vtx urbe tuemur
Spes Italas: recalent nostro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albent.
Quo referor toties? quæ mentem insania mutat?
Si, Turno extincto, socios sum adscire paratus;
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia: ad mortem si te (Fors dicta refutet)
Prodiderim natam, & connubia nostra petentem.
Respice res bello varias, miserere parentis
Longævi, quem nunc mæstum patria Ardea longe
Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exsuperat magis, ægrescitq; medendo.
Vt primum fari potuit, sic incipit ore:
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime pro me.
Deponas, lethumque sinas pro laude pacisci.
Et nos tela, pater, ferrumq; haud debile dextrâ
Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.
Longe illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Feminea tegat, & vanis sese occulat umbris.

At re-

At regina, nova pugnæ conterrita sorte,
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lachrymas, per si quis amaræ
Tangit honos animum: (spes tu nunc una senectæ,
Tu requies miseræ: decus, imperiumque Latini
Te penes: in te omnis domus inclinata recumbit:)
Vnum oro, desiste manum committere Teucris.
Qui tecunque manent isto certamine casus,
Et me, Turne manent. simul hæc invisa relinquā
Lumina, nec generum Æneam captiva videbo.
Accepit vocem lachrymis Lavinia matris,
Flagrantes perfusa genas: cui plurimis ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur, vel mixta rubent ubi lilia multa
Alba rosa: talis virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus:
Ardet in arma magis, paucisque affatur Amatam:
Ne, (quæso,) ne me lachrymis, neve omine tanto
Prosequere in duri certamina Matris euntem,
O mater: neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: cum primum crastina cælo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrum arma quiescant,
Et Rutulum nostro dirimatur sanguine bellum:
Illo quæratur conjunx Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit,
Poscit equos, gaudetq; tuens ante ora frementes:
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithya:
Qui candore nives, anteirent, cursibus auras.

Circum-

Circumstant properi aurigæ, manibusq; lacessunt
Pectora plausa cavis, & colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squalentem, alboque orichalco
Circumdat loricam humeris: simul aptat habendo
Ensemque, clypeumque, & rubræ cornua cristæ:
Ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
Fecerat, & Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quæ in medijs ingenti adnixa columnæ
Ædibus astabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Arunci spolium, quassatque trementem
Vociferans: nunc, ô nunquam frustrata vocatus
Hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,
Te, Turni, nunc dextra gerit: da sternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revulsam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes.
His agitur furijs totoque ardentis ab ore
Scintillæ absistunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cum prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis sævus in armis
Æneas acuit Martem, & se suscitat ira,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum socios, mæstique metum solatur Iuli,
Fata docens, regique jubet responsa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Postera vix summos spargebat limine montes
Orta dies; cum primum alto se gurgite tollunt
Solis equi; lucemque elatis naribus efflant:
Campum ad certamen magnæ sub mœnibus urbis

Dimensi, Rutulique viri, Teucrique parabant:
In medioque focos, & diis communibus aras
Gramineas; alij fontemque, ignemque ferebant
Velati lino & verbena tempora vincti.
Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
Agmina se fundunt portu: hinc Troius omnis,
Tyrrhenusque ruit varijs exercitus armis.
Haud secus instructi ferro quam si aspera Martis
Pugna vocet: nec non medijs in millibus ipsi
Ductores aureo volitant, ostroque decori,
Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus equum domitor Neptunia proles.
Vtque dato signo spatia in sua quisque recessit
Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant.
Tum studio effusæ matres, & vulgus inermum
Invalidique senes, turres, & tecta domorum
Obsedere; alij portis sublimibus astant.
At Juno ex summo, qui nunc Albanus habetur, ti)
(Tunc neq; nomen erat, neq; honos, aut gloria mon-
Prospiciens tumulo, campum spectabat, & ambas
Laurentum, Troumque acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est affata sororem,
Diva deam, stagnis quæ, fluminibusq; sonoris
Præsidet, hunc illi rex ætheris altus honorem
Juppiter, erepta pro virginitate sacravit:)
Nympha decus fluviorũ, animo gratissima nostro,
Scis, ut te cunctis unam, quæcumque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum ascendere cubile,
Prætulerim, cœlique libens in parte locarim:
Disce tuum, (ne me incuses,) Iuturna, dolorem.
Quà visa est fortuna pati, parcæque sinebant
Cedere res Latio, Turnum, & tua mœnia texi:
Nunc

Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis:
Parcarumque dies, & vis inimica propinquat.
Non pugnã aſpicere hanc oculis, non fœdera poſſũ.
Tu pro germano, ſi quid præſentius audes,
Perge: decet: forſan miſeros meliora ſequentur.
Vix ea, cum lachrymas oculis Juturna profudit,
Terque, quaterque manu pectus percuſſit honeſtũ.
Non lachrymis hoc tempus, (ait Saturnia Juno:)
Accelera, & fratrem, ſi quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus:
Auctor ego audendi, ſic exhortata reliquit
Incertam, & triſti turbatam vulnere mentis;
Interea reges (ingenti mole Latinus
Quadrijuguo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radij fulgentia cingunt,
Solis avi ſpecimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro:
Hinc pater Æneas, Romanæ ſtirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo, & cœleſtibus armis,
Et juxta Aſcanius, magnæ ſpes altera Romæ)
Procedunt caſtris, puraque in veſte ſacerdos
Setigeræ fœtum ſuis, intonſamque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad ſurgentem converſi lumina Solem
Dant fruges manibus ſalſas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, pateriſque altaria libant.
Tum pius Æneas ſtricto ſic enſe precatur:
Eſto nunc Sol teſtis, & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Juno
Jam melior, jam, diva precor, tuque inclyte Mavors
Cuncta tuo qui bella pater ſub numine torques:

Fonteſque fluvioſque voco, quæque ætheris alti
Relligio, & quæ cæruleo ſunt numina Ponto:
Ceſſerit Auſonio ſi fors victoria Turno,
Convenit Evandri victos diſcedere ad urbem;
Cedet Julus agris: nec poſt arma ulla rebelles
Æneadæ referent ferrove hæc regna laceſſent.
Sin noſtrum annuerit nobis victoria Martem,
(Vt potius reor, & potius dij numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
Nec mihi regna peto: paribus ſe legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra, deoſque dabo: ſocer arma Latinus habeto,
Imperium ſolenne ſocer: mihi mœnia Teucri
Conſtituent, urbique dabit Lauinia nomen.
Sic prior Æneas: ſequitur ſic deinde Latinus,
Suſpiciens cœlum, tenditque ad ſidera dextram:
Hæc eadem, Ænea terram, mare, ſidera, iuro,
Latonæque genus duplex, Ianumque bifrontem,
Vimque deûm infernam, & duri ſacraria Ditis:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine ſancit:
Tango aras, medioſque ignes, & numina teſtor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,
Quo res cunque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet, non ſi tellurem effundat in undas
Diluvio miſcens, cœlumque in Tartara ſolvat:
Vt ſceptrũ hoc (dextra ſceptrũ nam forte gerebat)
Nunquã fronde levi fundet, virgulta, nec umbras,
Cum ſemel in ſylvis imo de ſtirpe reciſum
Matre caret, poſuitque comas, & brachia ferro,
Olim arbos; nunc artificis manus ære decoro
Incluſit, patribuſque dedit geſtare Latinis.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis

Con-

Conſpectu in medio procerum: tum rite ſacratas
In flammam iugulant pecudes, & viſcera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras:
At vero Rutulis impar ea pugna videri
Jam dudum, & vario miſceri pectora motu.
Tum magis, ut propius cernunt non viribus æquis,
Adiuvat inceſſu tacito progreſſus, & aram
Suppliciter venerans demiſſo lumine Turnus
Tabenteſque genæ, & iuvenili in corpore pallor.
Quem ſimul ac Juturna ſoror crebreſcere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda:
In medias acies, formam aſſimulata Camerti,
(Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipſe acerrimus armis,)
In medias dat ſeſe acies haud neſcia rerum,
Rumoreſque ſerit varios, ac talia fatur:
Non pudet (ô Rutuli) cunctis pro talibus unam
Obiectare animam? numerone, an viribus æqui
Non ſumus? en omnes & Troes, & Arcades hic
Fatalisq; manus, infenſa Etruria Turno: (ſunt
Vix hoſtem, alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe devovet aris,
Succedet fama, vivuſque per ora feretur:
Nos, patria amiſſa, dominis parere ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus arvis.
Talibus incenſa eſt juvenum ſententia dictis,
Jam magis, atq; magis, ſerpitq; per agmina mur-
Ipſi Laurentes mutati, ipſiq; Latini, (mur.
Qui ſibi jam requiem pugnæ, rebuſque ſalutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœduſque precantur
Infectum, & Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud maius Juturna adiungit, & alto,

Dat signum cœlo; quo non præsentius ullum
Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra,
Littoreas agitabat aves, turbamque sonantem
Agmina aligeri, subito cum lapsus ad undas (cis.
Cygnum excellentem pedibus rapit improbus vn-
Arrexere animos Itali, cunctæque volucres
Convertunt clamore fugam, (mirabile visu,)
Ætheraq; obscurant pennis, hostemque per auras
Facta nube premunt donec vi victus, & ipso
Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales
Proiecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus: primusq; Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, (inquit) quod sæpe petivi
Accipio, agnoscoque deos: me, me duce ferrum
Corripite, (ô Rutuli) quos improbus advena bello
Territat invalidas ut aves, & littora vestra
Vi populat: petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit: & vos unanimi densate catervas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit, & adversos telum contorsit in hostes
Procurrens: sonitum dat stridula corvus, & auras
Certa secat: simul hoc simul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contra, quos fida crearat
Vna tot Arcadio coniux Tyrrhena Gilippo:
Horum unum, ad medium, teritur qua sutilis aluo
Balteus, & laterum iuncturas fibula mordet,
Egregium forma juvenem, & fulgentibus armis,
Transadigt costas, fulvaque extendit arena.

At

At fratres animosa phalanx, accensaque luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrũ
Corripiunt, cæcique ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hinc densi rursus inundant
Troes, Agyllinique, & pictis Arcades armis
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Craterasque, focosque ferunt. fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens infecto fœdere divos.
Infrenant alij currus, aut corpora saltu
Subjiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.
Messapus regem, regisque insigne gerentem
Tyrrhenum Aulesten avidus confundere fœdus,
Adverso proterens equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis à tergo involvitur aris
In caput, inque humeros, at fervidus advolat hasta
Messapus, teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo graviter ferit, atq; ita fatur:
Hoc habet, hæc melior magnis data victima divis
Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
Obvius ambustum torrem Chorineus ab ara
Corripit, & venienti Ebuso, plagamque ferenti
Occupat os flammis, illi ingens barba reluxit,
Nidoremque ambusta dedit, super ipse secutus
Cæsariem læva turbati corripit hostis.
Impressoque genu nitens, terræ applicat ipsum:
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primaque acie per tela ruentem
Ense sequens nudo superimminet: ille securi
Aversi frontem mediam mentumque reducta
Disjicit, & sparso late rigat arma cruore.

Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque suos clamore vocabat.
Quo ruitis? quæque ista repens discordia surgit
O cohibete iras: ictum jam fœdus, & omnes
Compositæ leges: mihi ius concurrere soli:
Me sinite, atque auferte metus: ego fœdera saxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi sacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce, viro stridens alis allapsa sagitta est:
Incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta,
Quis tantam Rutulis laudem casusne, deusne
Attulerit: pressa est insignis gloria facti:
Nec sese Æneæ iactavit vulnere quisquam.
Turnus ut Æneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces, subita spe fervidus ardet:
Poscit equos, atq; arma simul, saltuque superbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas,
Multa virum volitans dat fortia corpora letho:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clypeo increpat, atq; furentes
Bella movens immittit equos: illi æquore aperto
Ante Notos Zephyrũq; volant: gemit ultima pulsu
Thraca pedum, circumque atræ formidinis ora
Iræque, insidiæque dei comitatus aguntur.
Talis equos alacer media inter prœlia Turnus
Fumantes sudore quatit, (miserabile,) cæsis
Hostibus insultans spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mistaque cruor calcatur arena.

Jamque neci Sthenelumq; dedit, Thamyrimque
Pholumque, (ambos
Hunc congressus, & hunc; illum eminus: eminus
Imbrasidas, Glaucũ, atq; Laden, quos Imbrasus ipse
Nutrierat Lycia, paribusque oneraverat armis.
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos,
Parte alia media Eumedes in prœlia fertur.
Antiqui proles bello præclara Dolonis, (tem
Nomine avum referens, animo manibusq; paren-
Qui quondã castra ut Danaum speculator adiret,
Ausus Peleidæ pretium sibi poscere currus:
Illum Tydeides alio pro talibus ausis
Affecit pretio: nec equis adspirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus conspexit aperto,
Ante levi iaculo longum per inane secutus,
Sistit equos bijuges, & curru desilit, atque
Semianimi, lapsoque supervenit, & pede collo
Impresso, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit iugulo, atque hæc insuper addit:
En agros, & quam bello Troiane petisti,
Hesperiam metire iacens: hæc prœmia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt: sic mœnia condunt.
Huic comitem Buten coniecta cuspide mittit:
Chlorea q;, Sybarimq; Daretaq; Thersilochumque,
Et sternacis equi lapsum cervice Thymeten,
Ac velut Edoni Boreæ, cum spiritus alto
Insonat Ægæo, sequiturque ad littora fluctus,
Qua venti incubuere, fugam dat nubila cœlo:
Sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt,
Conversæque ruunt acies: fert impetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantem Phegeus animisq; frementem:

Obiecit sese ad currum, & spumantia frenis
Ora citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur pendetq; iugis, hunc lata retectum,
Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, & summum degustat vulnere corpus.
Ille tamen, clypeo obiecto, conversus in hostem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Quem rota præcipitem, & procursu concitus axis
Impulit, effuditque solo: Turnusque secutus
Imam inter galeam, summi thoracis & oras
Abstulit ense caput, truncumque reliquit arena.
Atque eâ dum campis victor dat funera Turnus;
Interea Æneam Mnestheus, & fidus Achates,
Ascaniusq; comes castris statuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuspide gressus.
Sævit, & infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poscit:
Ense secent lato vulnus, telique latebram
Rescindant penitus, seseque in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapsi.
Iasides: acri quondam cui captus amore
Ipse suas artes, sua munera lætus Apollo
Augurium citharamq; dabat, celerisque sagittas.
Ille, ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum, usumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
Æneas, magno juvenum, & mærentis Juli
Concursu, lachrymisque immobilis. ille retorto
Pæonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medica, Phœbiq; potentibus herbis,
Nequiquam trepidat, nequiquam spicula dextra
Sollici-

Sollicitat, prenſatque tenaci forcipe ferrum:
Nulla viam fortuna regit, nihil auctor Apollo
Subvenit, & ſævus campis magis, ac magis horror
Crebreſcit, propiusq; malũ eſt, jam pulvere cœlũ
Stare vident; ſubeunt equites, & ſpicula caſtris
Denſa cadunt medijs, it triſtis ad æthera clamor
Bellantum juvenum, & duro ſub Marte cadentũ,
Hic Venus indigno gnati concuſſa dolore,
Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem folijs, & flore comantem
Purpureo. non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæſere ſagittæ.
Hoc Venus obſcuro faciem circumdata nimbo
Detulit, hoc fuſcum labris ſplendentibus amnem
Inficit, occulte medicans, ſpargitque ſalubres
Ambroſiæ ſuccos, & odoriferam panaceam.
Fovit ea vulnus lympha longævus Iapis
Ignorans, ſubitoque omnis de corpore fugit,
Quippe dolor omnis ſtetit imo vulnere ſangvis:
Jamque ſequuta manum nullo cogente, ſagitta
Excidit, atque novæ rediere in priſtina vires,
Arma citi properate viro, quid ſtatis? Iapis
Conclamat, primuſque animos accendit in hoſtes.
Non hæc humanis opibus non arte magiſtra
Proveniunt; neque te, Ænea mea dextera ſervat:
Maior agit deus, atque opera ad maiora remittit.
Ille avidus pugnæ, ſuras incluſerat auro (ſcat
Hinc atque hinc, oditque moras, haſtamque coru.
Poſtquam habilis lateri clypeus, loricaque tergo eſt,
Aſcanium fuſis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oſcula, fatur:
Diſce puer virtutem ex me, verumque laborem;

Fortu-

Fortunam ex aliis, nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter prœmia ducet.
Tu facito, mox cum matura adoleverit ætas,
Sis memor, & te, animo repetentem exempla tuorū,
Et pater Æneas, & avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
Telum immane manu quatiens: simul agmine den-
Antæus, Mnestheusq; ruunt, omnisq; relictis (so,
Turba fluit castris; tum cæco pulvere campus
Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientes aggere Turnus,
Videre Ausonij, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor. prima ante omnes Juturna Latinos
Audijt, agnovitque sonum & tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto:
Qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
It mare per medium; (miseris, heu, præscia longe
Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, stragemque satis, ruet omnia late:
Ante volant, sonitumque ferunt ad littora venti)
Talis in adversos ductor Rhæteius hostes
Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis
Agglomerant, ferit ense gravē Thymbræus Osirim,
Archetiū Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
Vfentemque Gyas: cadit ipse Tolumnius augur,
Primus in aversos telum qui torserat hostes.
Tollitur in cœlum clamor, versique vicissim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipse neque adversos, dignatur sternere morti;
Nec pede congressos nec æquo, nec tela ferentes
Insequitur: solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc

Hoc concussa metu mentem Iuturna virago
Aurigam Turni media inter lora Methyscum
Excutit, & longe lapsum temone relinquit.
Ipsa subit, manibusque undantes flectit habenas
Cuncta gerens, vocemq; & corpus,& arma Methy- (sci.
Nigra velut magnas domini cum divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria lustrat hirundo,
Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas,
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna sonant stimulis, medios Iuturna per hostes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Iamque hic germanũ, iam q́, hic ostendit ovantem:
Nec conferre manum patitur: volat avia longe.
Haud minus Æneas tortos legit obvius orbes,
Vestigatq; virum, disiecta per agmina magna
Voce vocat, quoties oculos coniecit in hostem,
Alipedumq; fugam cursu tentavit equorum,
Aversos toties currus Iuturna retorsit.
Heu, quid agat? vario nequicquum fluctuat æstu:
Diversæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Messapus, vti læva duo forte gerebat
Lenta levis cursu præfixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu
Substitit Æneas, & se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
Tum vero assurgunt iræ, insidijsque subactus,
Diversos ubi sensit equos, currumq; referri,
Multa Jovem, læsi testatus fœderis aras,
Jam tandem invadit medios. & Marte secundo
Terribilis, sævam nullo discrimine cædem
Suscitat, irarumq; omnes effundit habenas.

Quis

Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cæ-
Diversas, obitumq; ducũ, quos æquore toto (des
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
Expediat? tanton placuit concurrere motu
Juppiter, æterna gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus,
Excipit in latus, & qua fata celerrima, crudũ
Transadigit costas, & crates pectoris ensem.
Turnus equo dejectũ Amycũ, fratremq; Diorem
Congressus pedes: hunc venientem cuspide longa,
Hunc mucrone ferit; curruque abscissa duorum
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.
Ille Talon Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
Tres uno congressu, & mæstum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiæ,
Hic fratres Lycia missos, & Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequicquam bella Menæten
Arcada: piscosæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus, nec nota potentum
Limina, conductaque pater tellure serebat:
Ac velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in sylvam, & virgulta sonantia lauro:
Aut ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitũ spumosi amnes, & in æquora currunt;
Quisque suum populatus iter: non segnius ambo
Æneas Turnusque ruunt per prœlia: nunc, nunc
Fluctuat ira intus: *rumpuntur nescia vinci*
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranũ hic, atavos, & avorũ antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Præcipitem scopulo, atque ingentis turbine saxi
Excutit

Excutit, effunditque solo hunc lora, & iuga subter
Provolvere rotæ: crebro super ungula pulsu
Incita, nec domini memorum proculcat equorũ.
Ille ruenti illo, animisque immane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te Graium fortissime Creten
Eripuit Turno: nec dij texere Cupentum,
Ænea veniente, sui: dedit obvia ferro
Pectora: nec misero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt Æole campi
Oppetere, & late terram consternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles.
Hic tibi mortis erant metæ, domus alta sub Ida,
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulchrum.
Totæ adeo conversæ acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mnestheus, acerque Serestus,
Et Messapus equum domitor, & fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Evandrique Arcadis alæ:
Pro se quisque viri, summa nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vasto certamine tendunt.
Hic mentem Æneæ genitrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocyus, & subita turbaret clade Latinos.
Ille ut vestigans diversa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit, aspicit urbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuo pugnæ accendit maioris imago:
Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemq; Serestum,
Ductores, tumulumq; capit: quo cœtera Teucrum
Concurrit legio: nec scuta, aut spicula densi
Depo-

Deponunt: celſo medius, ſtans aggere fatur:
Ne qua meis eſto dictis mora: Juppiter hac ſtat:
Neu quis ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Vrbem hodie, cauſam belli, regna ipſa Latini,
(Ni frenum accipere, & victi parere fatentur,)
Eruam, & æqua ſolo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem, libeat dum prælia Turno
Noſtra pati, rurſuſque velit concurrere victus?
Hoc caput, ô cives hæc belli ſumma nefandi.
Ferte faces propere, fœduſque repoſcite flammis.
Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, denſaque ad muros mole feruntur.
Scalæ improviſo, ſubituſque apparuit ignis.
Diſcurrunt alij ad portas, primoſque trucidant:
Ferrum alij torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub mœnia tendit
Æneas, magnaque incuſat voce Latinum;
Teſtaturque deos ſe invitum ad prœlia cogi:
Bis jam Italos hoſtes, hæc altera fædera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia cives:
Vrbem alij reſerare iubent, & pandere portas
Dardanidis, ipſumque trahunt in mœnia regem.
Arma ferunt alij, & pergunt defendere muros,
Incluſas ut cum latebroſo in pumice paſtor
Veſtigavit apes, fumoque implevit amaro:
Ille intus trepidæ rerum per cerea caſtra
Diſcurrunt, magniſque acuunt ſtridoribus iras.
Volvitur ater odor tectis: tum murmure cæco
Intus ſaxa ſonant, vacuas it fumus ad auras.
Accidit hæc feſſis etiam fortuna Latinis:
Quæ totam luctu concuſſit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem proſpicit hoſtem,
Inſcen-

Inſcendi muros, igneſque ad tecta volare;
Nuſquam acies contra Rutulas, nulla agmina Tur-
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit (ni:
Exſtinctum, & ſubito mentem turbata dolore,
Se cauſam clamat, crimenque caputq; malorum:
Multaque per mæſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta.
Quam cladem miſeræ poſtquam accepere Latinæ,
Filia prima manu flavos Lavinia crines,
Et roſeas laniata genas: tum cætera circum
Turba furit: reſonant late plangoribus ædes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem:
Demittunt mentes: it ſciſſa veſte Latinus,
Coniugis attonitus fatis, vrbiſque ruina,
Canitiem immundo perfuſam pulvere turpans:
Multaque ſe incuſat, qui non acceperit ante
Dardanium Æneam, generumq; adſciverit ultro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes ſequitur paucos, jam ſegnior, atque
Jam minus atque minus ſucceſſu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commiſtum clamorem, arrectaſque impulit aures
Confuſæ ſonus urbis, & illætabile murmur.
Hei mihi, quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quiſve ruit tantus diverſa clamor ab urbe?
Sic ait, adductiſque amens ſubſiſtit habenis.
Atque huic, in faciem ſoror ut converſa Methyſci
Aurigæ, currumque, & equos, & lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne ſequamur
Troiugenas, qua prima viam victoria pandit:
Sunt alij, qui tecta manu defendere poſſint.

Ingruit Æneas Italis, & prœlia miſcet:
Et nos ſæva manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior, pugnæ nec honore recedes.
Turnus ad hæc:
O ſoror, & dudum agnovi, cum prima per artem
Fœdera turbaſti, teque hæc in bella dediſti:
Et nunc nequicquam fallis dea. ſed quis Olimpo
Demiſſam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miſeri lethum ut crudele videres: (tem?
Nam quid ago? aut quæ jam ſpondet fortuna ſalu-
Vidi oculos ante ipſe meos me voce vocantem
Murranum, quo non ſuperat mihi charior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victũ.
Occidit infelix, ne noſtrum dedecus Vfens
Aſpiceret: Teucri potiuntur corpore, & armis.
Excindine domos (id rebus deſuit unum)
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam? (hic
Terga dabo? & Turnũ fugientem hæc terra vide-
Vſque adeone mori miſerum eſt? vos ô mihi manes
Eſte boni: quoniam ſuperis averſa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque iſtius inſcia culpæ
Deſcendã, magnorũ haud unquã indignus avorũ.
Vix ea ſatus erat, medios volat ecce per hoſtes
Vectus equo ſpumante Saces, adverſa ſagitta
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
Turne, in te ſuprema ſalus, miſerere tuorum,
Fulminat Æneas armis, ſummaſque minatur
Deiecturum arces Italum, excidioque daturum:
Jamque faces ad tecta volant in te ora Latini,
In te oculos referunt: muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ ſeſe ad fædera flectat.
Præterea regina, tui fidiſſima, dextra

Occi-

Occidit ipſa ſua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus & acer Atinas
Suſtentant aciem: circum hos utrimque phalanges
Stant denſæ, ſtrictiſque ſeges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas.
Obſtupuit varia confuſus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito ſtetit. æſtuat ingens
Imo in corde pudor, miſtoque inſania luctu,
Et furijs agitatus amor, & conſcia virtus.
Vt primum diſcuſſæ umbræ, & lux reddita menti,
Ardentes oculorum orbes ad mœnia torſit (eſt,
Turbidus, æque rotis magnam reſpexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat.
Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratque rotas, ponteſque inſtraverat altos.
Jam jam fata, ſoror, ſuperant; abſiſte morari:
Quo Deus, & quo dura vocat fortuna, ſequamur.
Stat conferre manũ Æneæ, ſtat, quicquid acerbi eſt.
Morte pati: nec me indecorem germana videbis
Amplius hunc, (oro) ſine me furere ante furorem.
Dixit, & è curru ſaltum dedit ocyus arvis:
Perque hoſtes, per tela ruit, mæſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps
Cum ruit avulſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſolvit ſublapſa vetuſtas,
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exultatque ſolo; ſylvas, armenta, viroſque
Involvens ſecum: diſiecta per agmina Turnus.
Sic urbis ruit ad muros; ubi plurima fuſo (ræ:
Sangvine terra madet, ſtriduntque haſtilibus au-

Significatque manu, & magno simul incipit ore:
Parcite jam Rutuli, & vos tela inhibete Latini:
Quæcumq; est fortuna; mea est: me verius unum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro
Discessere omnes medij spatiumque dedere.
At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deserit & muros, & summas deserit arces;
Præcipitatq; moras omnes: opera omnia rumpit,
Lætitia exultans, horrendumque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse coruscis
Cum fremit ilicibus quantus, gaudetque nivali
Vertice se attollens pater Appenninus ad auras.
Jam vero & Rutuli certatim, & Troes, & omnes
Convertere oculos Itali: quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulsabant ariete muros:
Armaque deposuere humeris, stupet, ipse Latinus,
Ingentes genitos diversis partibus orbis
Inter se cojisse viros, & cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procursu rapido conjectis eminus hastis,
Invadunt Martem clypeis, atque ære sonoro.
(Dat gemitum tellus) tum crebros ensibus ictus
Congeminant. *Fors, & virtus miscentur in unum.*
Ac velut ingenti Syla, summove Taburno,
Cum duo conversis inimica in prœlia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri:
Stat pecus omne metu mutum, mussantq; juvencæ,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta sequan-
Illi inter sese multa vi vulnera miscent, (tur.
Cornuaq; obnixi infigunt, & sanguine largo
Colla armosq; lavant: gemitu nemus omne remu-
Haud aliter Tros Æneas, & Daunius heros (git,
Concur-

Concurrunt clypeis: ingens fragor æthera com-
Juppiter ipse duas æquato examine lances (plet.
Sustinet, & fata imponit diversa duorum.
Quem damnet labor, & quo vergat pondere lethū.
Emicat hic impune putans, & corpore toto
Alte sublatum consurgit Turnus in ensem,
Et ferit. exclamant Troes, trepidique Latini,
Arrectæque amborum acies, at perfidus ensis
Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu:
Ni fuga subsidio subeat. fugit ocyor Euro,
Vt capulum ignotum, dextramq; aspexit inermem.
Fama est, præcipitem, cum prima in prœlia junctos
Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Methysci:
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Sufficit postquam arma dei ad Vulcania ventum
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu (est,
Dissiluit: fulva resplendent fragmina arena.
Ergo amens diversa fuga petit æquora Turnus:
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Vndique enim densa Teucri inclusere corona:
Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt
Nec minus Æneas, (quamquam tardante sagitta
Interdum genua impediunt, cursumque recusant,)
Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urget.
Inclusum veluti si quando in flumine nactus
Cervum, aut puniceæ septum formidine pennæ,
Venator cursu canis, & latratibus instat;
Ille autem insidjs, & ripa territus alta,
Mille fuit, refugitque vias: at vividus Vmber
Hæret hians, jam jamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est,

Tum vero exoritur clamor, ripæque, lacuſque
Reſponſant circa: & cœlum tonat omne tumultu.
Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omnes,
Nomine quemq; vocans, notumq; efflagitat enſem.
Æneas mortem contra præſenſque minatur
Exitium, ſi quiſquam adeat: terretque trementes
Exciſurum urbem minitans, & ſaucius inſtat.
Quinque orbes explent curſu, totidemque retexunt
Huc illuc. neque enim levia aut ludicra petuntur
Præmia: ſed Turni de vita & ſanguine certant.
Forte ſacer Fauno foliis oleaſter amaris
Hic ſteterat, nautis olim venerabile lignum.
Servati ex undis ubi figere dona ſolebant
Laurenti divo, & vota ſuſpendere veſtis.
Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum
Suſtulerant, puro ut poſſent concurrere campo.
Hic haſta Æneæ ſtabat: huc impetus illam
Detulerat fixam, & lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides; teloque ſequi, quem prendere curſu
Non poterat. tum vero amens formidine Turnus,
Faune, precor, miſerere, inquit: tuq; optima ferrũ
Terra tene: colui veſtros ſi ſemper honores;
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit, opemque dei non caſſa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in ſtirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit diſcludere morſus
Roboris Æneas, dum nititur acer & inſtat,
Ruiſùs in aurigæ faciem mutata Metiſci
Procurrit, fratrique enſem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci nymphæ indignata licere,
Acceſſit, telumque alta ab radice revellit.
Olli

Olli sublimes armis, animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus hasta,
Adsistunt contra certamina Martis anheli.
Junonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur fulva pugnas de nube tuentem:
Quis jam finis erit, conjux? quid denique restat?
Indigetem Ænean scis ipsa, & scire fateris,
Deberi cælo, fatisque ad sidera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin decuit violari vulnere divum?
Aut ensem (quid enim sine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim crescere victis?
Desine jam tandem precibusq; inflectere nostris:
Nec te tantus edat tacitam dolor: & mihi curæ
Sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est. terris agitare vel undis
Trojanos potuisti: infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miscere hymeneos.
Vlterius tentare veto. Sic Juppiter orsus,
Sic dea submisso contra Saturnia vultu:
Ista quidem quia nota mihi tua, magne voluntas,
Juppiter; & Turnum & terras invita reliqui.
Nec tu me aëria solam nunc sede videres,
Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsam
Starem aciem, traheremq; inimica inprœlia Teucros.
Juturnam misero, fateor, succurrere fratri
Suasi, & pro vita majora probavi;
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum
Adjuro Stygii caput implacabile fontis:
Vna superstitio superis quæ reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,

Pro

Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum:
Cum jam connubiis pacem felicibus (esto)
Component, cum jam leges & fœdera jungent;
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari;
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes.
Sit Latium: sint Albani per sæcula reges:
Sit Romana potens Itala virtute propago:
Occidit, occideritque sinas cum nomine Troja.
Olli subridens hominum rerumque repertor:
Et germana Jovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
Verum age, & inceptum frustra submitte furorem.
Do, quod vis; & me victusque volensque remitto.
Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt.
Vtque est, nomen erit: comixti corpore tanto
Subsident Teucri. morem ritusque sacrorum
Adjiciam, faciamque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mixtũ quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire deos pietate videbis:
Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores.
Adnuit his Juno, & mentem lætata retorsit.
Interea excedit cælo, nubemque reliquit.
His actis aliud genitor secum ipse volutat:
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ;
Quas & Tartaream Nox intempesta Megeram
Vno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Hæ Jovis ad solium sævique in limine regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris.
Si quando letum horrificum morbosque deûm rex
Molitur,

Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demisit ab æthere summo
Juppiter, inque omen Juturnæ occurrere jussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non secus, ac neruo per nubem impulsa sagitta;
Armatam sævi Parthus quam felle veneni,
Parthus sive Cydon telum inmedicabile torsit;
Stridens & celeris incognita transilit umbras.
Talis se sata nocte tulit, terrasque petivit.
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
Alitis in parvæ subitam collecta figuram,
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras,
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora
Fertque refertque sonans. clipeumque everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor:
Arrectoæque horrore comæ & vox faucibus hæsiæt.
At, procul ut Diræ stridorem agnovit & alas,
Infelix crines scindit Juturna solutos,
Vnguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis:
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam duræ superat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin possum me opponere monstro?
Jam jam linquo acies. ne me terrete timentem
Obscœnæ volucres: alarum verbera nosco,
Letalemque sonum. nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis. hæc pro virginitate reponit?
Quo vitam dedit æternam? cur mortis adempta
Conditio? possem tantos finire dolores, (est
Nunc certe, & misero fratri comes ire per umbras.

Inmortalis ego? aut quicquam mihi dulce meorum
Te sine, frater erit? ô quæ satis alta dehiscat
Terra mihi, manesque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu
Multa gemens, & se fluvio dea condidit alto.
Æneas instat contra, telumque coruscat
Ingens, arboreum, & sævo sic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam Turne, retractas?
Non cursu, sævis certandum est comminus armis.
Verte omnes tete in facies; & contrahe, quicquid
Sive animis, sive arte vales: opta ardua pennis
Astra sequi, clausumque cava te condere terra.
Ille caput quassans, Non me tua fervida terrent
Dicta, ferox. di me terrent, & Juppiter hostis.
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens;
Saxum antiquũ, ingens, campo quod forte jacebat
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
Vix illud lecti bis sex service subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hostem:
Altior insurgens, & cursu concitus heros.
Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem
Tollentemve manu, saxumq; inmane moventem.
Genua labant: gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
Nec spatium evasit totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequicquã avidos extendere cursus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur:
Sic

Sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
Successum dea dira negat. tum pectore sensus
Vertuntur varii, Rutulos aspectat & urbem,
Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit.
Nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt aurigamve sororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam oculis; & corpore toto
Eminus intorquet. murali concita numquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus. volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
Loricæ, & clipei extremos septemplicis orbes:
Per medium stridens transit femur. incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, & vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis supplexque oculos dextramque precantem
Protendens. Equidem merui, nec deprecor, inquit:
Vtere sorte tua. miseri te si qua parentis
Tangere cura potest; oro, (fuit & tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectæ.
Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
Redde meis. vicisti, & victum tendere palmas
Ausonii videre. tua est Lavinia conjunx:
Vlterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextramque repressit.
Et jam jamque magis cunctantem flectere sermo
Cœperat; infelix humero cum apparuit alto

Balteus, & notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri: victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum inſigne gerebat.
Ille, oculis poſtquam ſævi monumenta doloris
Exuviaſque hauſit, furiis accenſus & ira
Terribilis: Tune hinc ſpoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.
Hoc dicens, ferrum adverſo ſub pectore condit
Fervidus. aſt illi ſolvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

FINIS ÆNEIDOS

IN-

INDEX.
LIBRORUM ÆNEIDOS.
VIRGILII.

I.
PRimus habet Libycam veniunt ut Troes in ur-
II. (bem.
Edocet excidium Troiæ eademque Secundus.
III.
Tertius à Troia victos canit æquore Teucros.
IV.
Quartus item miſeræ duo vulnera narrat Eliſæ.
V.
Manibus ad tumulū Quinto celebrantur honores.
VI.
Æneam memorat viſentem Tartara Sextus.
VII.
In Phrygias Italiam bello jam ſeptimus arma.
VIII.
Dat ſimul Æneæ, ſocios Octavus & arma.
IX.
Daunius expugnat Nono nova mœnia Troiæ.
X.
Exponit Decimus Tuſcorum in littore pugnas.
XI.
Vndecimo Rutuli ſuperantur morte Camillæ.
XII.
Vltimus imponit bello Turni nece finem.

Antoni Lobaczewski
Swoią reką pisze